

monografieën volkstelling 1971

8

vergrijzing

th. a. m. vis

intervakgroep sociale gerontologie — katholieke universiteit nijmegen

centraal bureau
voor de
statistiek

stichting interuniversitair
instituut voor sociaal-
wetenschappelijk
onderzoek

's-gravenhage, staatsuitgeverij, 1981

monografieën volkstelling 1971

centraal bureau voor de statistiek

voorborg:
prinses beatrixlaan 428
2270 AZ voorburg
telefoon: 070-69 43 41

heerlen:
kloosterweg 1
6401 CZ heerlen
telefoon: 045-73 66 66

stichting interuniversitair instituut voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek

amsterdam:
o.z. achterburgwal 128
1012 DT amsterdam
telefoon: 020-24 00 75

Kengetal: VTM/1971-8

Key figure: VTM/1971-8

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

Het herdrukken van de inhoud van deze publikatie is niet toegestaan, noch geheel, noch gedeeltelijk, noch in de oorspronkelijke, noch in bewerkte vorm, tenzij met schriftelijke machtiging van de Directeur-Generaal van de Statistiek. Het gebruiken van de inhoud van deze publikatie als toelichting of bewijsvoering in een artikel, een boekbespreking of een boek is toegestaan, mits de bron duidelijk en nauwkeurig wordt vermeld.

Verkrijgbaar bij de Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage en de boekhandel.

Obtainable from the Staatsuitgeverij, the Hague and from booksellers.

Prijs: f 22,50 (incl. B.T.W.)

Bestelnummer: 840-071-08

COPYRIGHT RESERVED

Price: f 22,50 (Tax on value added incl.)

Quote nr.: 840-071-08

Ten geleide

De opkomst ná de Tweede Wereldoorlog van nationale en regionale planingsinstituten in ons land heeft ertoe geleid, dat de uitkomsten van periodieke Volkstellingen in toenemende mate van betekenis zijn geworden voor het toegepast sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Te denken valt hierbij met name aan het beleidsvoorbereidend onderzoek op de terreinen van ruimtelijke ordening, sociaal-economische en sociaal-culturele planning.

Daartegen heeft tot voor een tiental jaren het gebruik van Volkstellingsuitkomsten voor meer algemene sociaal-wetenschappelijke onderzoeksdoeleinden een overwegend incidenteel karakter gedragen. Dit is wellicht mede het gevolg geweest van het ontbreken van een direct samenwerkingsverband tussen de universitaire onderzoekcentra en het CBS. Weliswaar zijn reeds ter gelegenheid van de Volkstelling 1960 plannen beraamd om te komen tot een meer intensief gebruik van Volkstellingsuitkomsten door de beoefenaren van de sociale wetenschappen, doch door gebrek aan mankracht en middelen konden deze niet worden verwezenlijkt.

Teneinde in deze situatie verandering te brengen heeft in het kader van de voorbereidingsfase van de Volkstelling annex woningtelling 1971 hierover beraad plaats gehad tussen het CBS en vertegenwoordigers van de sociale wetenschappen. Dit heeft ertoe geleid, dat vanaf het begin de sociaal-wetenschappelijke onderzoeksinstituten zijn betrokken bij de opzet van het op basis van de uitkomsten van deze telling samen te stellen tabellenprogramma. Als resultaat van dit overleg is in 1968 door het SISWO een publikatie uitgegeven, waarin de adviezen van de bij het overleg betrokkenen zijn gebundeld. Deze publikatie is verschenen onder de titel: «De Volkstelling 1970. Aanpassingsdesiderata in het perspectief van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek».

Nadat door bijzondere omstandigheden de tellingsdatum was verschoven naar het jaar 1971 hebben vervolgens het CBS en SISWO gezamenlijk het initiatief genomen om met inschakeling van daarin geïnteresseerde universitaire onderzoeksinstituten een reeks Volkstellingsmonografieën te bewerken. Deze monografieën zijn bedoeld om in aanvulling op de gebruikelijke presentatie door het CBS dieper in te gaan op Volkstellingsuitkomsten, daarbij eventueel complementair gebruik makend van andere informatiebronnen.

Bij de opzet van deze reeks kon worden aangesloten op een al eerder voorgenomen samenhangende serie publikaties over gezins-sociologische onderwerpen. De voor sociaal onderzoek in Nederland ongebruikelijk grote schaal van het nagestreefde geheel vergde een goede organisatorische voorbereiding, nadrukkelijke en continue aandacht voor de coördinatie en omvangrijke financiële steun.

Voor de organisatie, coördinatie en administratie kon een centraal punt worden gevonden bij SISWO, waar drs. C. J. M. Corver met de projectleiding werd belast. Nadat reeds in een vroeger stadium subsidiëring van de gezins-sociologische monografieën werd verkregen van de Ministeries van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, van Sociale Zaken en van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, werd in 1971 financiering van de gehele reeks verkregen uit de zo geheten «beleidsruimte», een overheidsfonds voor onderzoek onder verantwoordelijkheid van het Interdepartementaal Overleg Wetenschapsbeleid (IOW). Naast de aldus genoten steun van regeringszijde (ruim vier miljoen gulden) was ook de bijdrage van de participerende onder-

zoekinstellingen aanzienlijk in de vorm van de beschikbaarstelling van onderzoekerstijd en faciliteiten. Van de zijde van het CBS is een team van medewerkers van de Hoofdafdeling Algemene Tellingen betrokken geweest bij het verstrekken van statistisch-inhoudelijke adviezen aan de auteurs, terwijl de Hoofdafdeling Centrale Bewerking technische ondersteuning heeft verleend bij het ontwikkelen van een standaard tabellerprogramma. Daarnaast is door het CBS een belangrijke bijdrage verleend in de kosten van de publicatie van de monografieën.

De voorliggende publicatie is er een uit een reeks van achttien. De reeks is niet zonder aanzienlijke vertraging voltooid. De oorzaken liggen in belangrijke mate bij moeilijkheden ondervonden bij de verzameling van de gegevens van de Volkstelling 1971 en de bewerking daarvan. De resultaten van het geheel blijven desondanks van belang voor wetenschap en beleid. Voor de grote energie en het doorzettingsvermogen waarmee in de loop der jaren aan het onderzoek is gewerkt, zijn het CBS en SISWO de diverse betrokkenen erkentelijk.

De auteur van het rapport draagt de verantwoordelijkheid voor de wetenschappelijke analyse en de op de basis daarvan getrokken conclusies. Voor de cijfers als zodanig is het CBS verantwoordelijk.

Een tweetal commissies hebben de voortgang en afronding van het hele project begeleid. Allereerst de door de Minister van Wetenschapsbeleid ingestelde Interdepartementale Begeleidingscommissie. Daarnaast opereerde voor de gezinssociologische monografieën de Begeleidingscommissie Gezins-sociologische Censusmonografieën onder voorzitterschap van prof. dr. G. A. Kooy. Deze commissie had in het bijzonder tot taak de onderlinge afstemming van deze monografieën tot een coherent geheel te bewerkstelligen.

Zijn de vele inspanningen van alle betrokkenen gerechtvaardigd door het eindresultaat? Deze vraag is thans niet te beantwoorden. In reacties die daarover een meer gefundeerd oordeel mogelijk maken, zijn ondergetekenden sterk geïnteresseerd. Intussen hopen wij op een veelvuldig en intensief gebruik van deze monografie.

Prof. dr. P. Thoenes,
Voorzitter Interdepartementale Begeleidingscommissie

Dr. J. G. M. Sterk,
Directeur-Secretaris SISWO

Prof. dr. W. Begeer,
Directeur-Generaal van de Statistiek

Monografieën Volkstelling 1971

1.	Huisvestingssituatie in Nederland	W. van der Windt	verschenen
2.	Geboorte-intervallen	B. W. Frijling R. Zandanel	verschenen
3.	Gescheidenen en verweduwd	A. Olde Daalhuis	verschenen
4.	Wederzijdse kenmerken van huwelijkspartners	C. de Hoog	verschenen
5.	Laagstgeklasseerden in Nederland	A. A. M. Fiselier H. L. P. R. Kraft	verschenen
6.	Een sociaal-demografische analyse van de huwelijkssluiting in Nederland	G. A. B. Frinking F. W. A. van Poppel	verschenen
7.	Beroepsarbeid door vrouwen in Nederland	A. B. Berends A. C. Boelmans-Kleinjan	verschenen
8.	Vergrijzing	Th. A. M. Vis	verschenen
9.	Ontwikkelingsfasen van het gezin	L. Th. van Leeuwen	verschenen
10.	Positie van jongeren t.o.v. het ouderlijk gezin	L. H. Boerma M. J. J. M. Malmberg	verschenen
11.	Huishoudenssamenstelling en samenlevingsvormen	C. M. van 't Klooster-van Wingerden	verschenen
12.	Onderwijs in Nederland	J. M. Vliegen	verschenen
13.	Kerkelijke gezindten	M. M. J. van Hemert	verschenen
14.	Groeiende en kwijnende plattelandskernen	J. P. Groot	verschenen
15.	A. Typologieën van Nederlandse gemeenten naar bevolkingsgroei	Th. M. Guffens J. J. Latten	verschenen
15.	B. Typologieën van Nederlandse gemeenten naar stedelijkheidsgraad	R. E. van Engelsdorp Gastelaars W. J. M. Ostendorf S. de Vos	verschenen
16.	Regionale arbeidsmarkten	F. Schuurmans	1ste kwartaal 1981
17.	Opleiding, beroepen- en werkgelegenheidsstructuur	G. J. M. Conen	1ste kwartaal 1981
18.	Huishouden, huwelijk en gezin	C. J. M. Corver A. M. van der Heiden C. de Hoog L. Th. van Leeuwen	verschenen

Voorwoord

Dit rapport maakt deel uit van de reeks gezinssociologische censusmonografieën, over de Volkstelling van 1971. Voor een gedeelte is het bedoeld als een bijstelling van «De Atlas van de ouder wordende Nederlandse bevolking» uit 1972 van de hand van De Mast, Remmerswaal en Munnichs. Deze atlas, verschenen als interimrapport voor de onderhavige monografie, bevatte tevens enkele algemene demografische analyses van de oudere bevolking. Het onderhavige rapport wil in hoofdstuk 2 deze analyses aanvullen met recentere cijfers en uitbreiden naar de toekomst met behulp van nieuwere prognoses van het CBS. Zowel in dit hoofdstuk als de volgende komen vooral de gegevens van de Volkstelling 1971 aan de orde. Ze worden ook, voor zover mogelijk, vergeleken met de cijfers uit 1960 en de data van het leefsituatieonderzoek onder 55-jarigen e.o., dat het CBS in 1976 gehouden heeft; daarmee komen de gegevens van Volkstelling 1971 in een ontwikkelingsperspectief te staan. Bovendien is in deze monografie met behulp van de volkstellingsgegevens gezocht naar aanwijzingen voor, mogelijk cumulatieve, sociale deprivaties van ouderen, of bepaalde groepen van ouderen.

Prof. dr. J. M. A. Munnichs, hoofd van de intervakgroep sociale gerontologie, Katholieke Universiteit Nijmegen, heeft bij de realisering van dit rapport van het begin af aan de centrale rol gespeeld als initiator, inspirator, begeleider en is als zodanig medeverantwoordelijk voor de opzet van het rapport. Bij de opzet en aanvraag van het tabellenprogramma heeft drs. C. de Hoog een grote bijdrage geleverd. Een hernieuwde uitdraai van de gegevens, aangevraagd door de auteur, is in overleg met de heer L. Bieseman, medewerker van het CBS, afdeling algemene tellingen, verricht. Enorm veel reken-, teken- en correctiewerkzaamheden zijn door de heer W. Hoefs, studentassistent, met veel geduld uitgevoerd. De schrijver was gestationeerd in Nijmegen, binnen de intervakgroep sociale gerontologie.

Th. A. M. Vis

Inhoud

Summary	XIX
1. Inleiding	1
1.1. Een tweeledige doelstelling	1
1.2. Inhoud van de hoofdstukken	2
1.3. Samenvatting	3
2. Demografische en andere algemene kenmerken van de oudere bevolking	5
2.1. Inleiding	5
2.2. De vergrijzing	5
2.3. Het stijgend aandeel van de hoogbejaarden	6
2.4. De vergrijzing naar geslacht; het «oudere-vrouwen-overschot»	7
2.5. De burgerlijke staat van ouderen in 1971	10
2.5.1. De gehuwden	10
2.5.2. Personen in de weduwstaat	11
2.5.3. Ongehuwden	12
2.5.4. Gescheidenen	12
2.6. Het opleidingsniveau van ouderen	12
2.7. Deelneming aan het arbeidsproces	13
2.8. Ouderen en hun sociale beroepsgroep in 1960 en 1971	16
2.8.1. Het aandeel van ouderen in de beroepsbevolking naar beroepsgroep in 1960 en 1971	16
2.8.2. De beroepsbevolking van 65 jaar e.o. in 1960 en 1971 naar sociale beroepsgroep	17
2.9. De inkomenssituatie van ouderen in 1971	18
2.9.1. De samenhang tussen inkomen en urbanisatiegraad, opleidingsniveau en arbeid	19
2.9.2. De aard van de inkomens van ouderen	19
2.10. De urbanisatiegraad van ouderen	21
2.11. Discussie	22
2.12. Samenvatting	23
3. De gezins- en huishoudenssituatie	27
3.1. De huishoudens van ouderen in 1971	27
3.2. Vergelijking van de gegevens van 1971 met 1960 en 1976	28
3.3. Discussie	35
3.4. Samenvatting	35
4. Het wonen van de oudere wijkbevolking in Nederland	37
4.1. Inleiding	37
4.2. De aard van de woning	37
4.3. De outillage van de woning	42
4.4. De huurwaarde van de woning	43
4.5. Mobiliteit van ouderen in 1971	45
4.6. Discussie	45
4.7. Samenvatting	46

5.	Behoeftte aan hulp en hulpmiddelen volgens de Volkstelling van 1971	47
5.1.	Inleiding	47
5.2.	Hulpbehoevendheid naar leeftijd en geslacht	47
5.3.	Afhankelijkheid van hulp naar type en naar leeftijd en geslacht	48
5.4.	Afhankelijkheid van hulpmiddelen naar type, leeftijd en geslacht	50
5.5.	De samenhang tussen afhankelijkheid van hulp en van hulpmiddelen	52
5.6.	Hulpbehoevendheid en huishoudenssituatie	52
5.6.1.	Hulpbehoevendheid van echtparen	52
5.6.2.	Hulpbehoevendheid van niet gehuwden — niet alleenstaanden	54
5.6.3.	Hulpbehoevendheid en alleenstaan	54
5.7.	Hulpbehoevendheid van de wijkbevolking naar urbanisatiegraad, opleidingsniveau en inkomen	55
5.8.	Discussie	55
5.9.	Samenvatting	56
6.	De oudere bewoners van instellingen en tehuzen	59
6.1.	Ouderen in instellingen en tehuzen in 1971	59
6.2.	De bewoners van bejaardenoorden	59
6.2.1.	De opname in verzorgingstehuizen naar geslacht, leeftijd en burgerlijke staat	60
6.2.2.	Opnamecijfers in de huishoudenssituatie in 1971 en 1976	61
6.2.3.	De samenstelling van de bewoners van verzorgingstehuizen naar leeftijd, geslacht en burgerlijke staat	62
6.2.4.	De bewoners van verzorgingstehuizen, hun opleidingsniveau, inkomen, urbanisatiegraad en hulpbehoevendheid	63
6.3.	Benodigde plaatsen in verzorgingstehuizen in 1985 en 2000	67
6.4.	Discussie	68
6.5.	Samenvatting	68
7.	Besluit	69
7.1.	Inleiding	69
7.2.	Samenvatting	69
7.3.	Beleidsaanbevelingen	71
Bijlagen		75
Literatuur		87

Tabellen

1.	De Nederlandse bevolking in 3 leeftijdsklassen, waargenomen in 1901—1976; berekend voor 1980—2020 (2 alternatieven)	5	17.	De wijkbevolking naar leeftijd, geslacht en huishoudenssituatie in 1971 en 1976 in procenten en de aantallen (x 1000) in eenpersoonshuishoudens en niet-gezinshuishoudens, in 1971, en voor 1976 geschat; plus de procentuele verandering in 1976	29
2.	De bevolking van Nederland vanaf 65 jaar in leeftijdsklassen, in de periode 1899—2020 in percentages	6	18.	Het percentage verweeduwen onder hoofden van huishoudens en alleenstaanden (def. 1947) (exclusief geïnstitutionaliseerden) in 1960 en 1971 naar geslacht en leeftijd vanaf 45 jaar	31
3.	Het vrouwenoverschot in absolute aantallen (x 1000) in de periode 1900—2020 onder 65-, 75- en 85-jarige e.o.; tevens de aantallen 65-plussers (x 1000)	7	19.	Huisvesting van hoofden van huishoudens en alleenstaanden (def. 1947) van 65 jaar e.o., naar geslacht in 1960 en 1971 en de procentuele groei	32
4.	De Nederlandse bevolking van 45 jaar e.o. naar leeftijd, geslacht en burgerlijke staat volgens Volkstelling 1971 in procenten per leeftijds-groep	10	20.	Alleenstaande verweeduwen en niet verweeduwen van 65 jaar e.o. naar geslacht en huisvesting in 1960 (def. 1947) en 1971 (def. 1960) in procenten	31
5.	Percentages en aantallen gehuwde mannen en vrouwen van 65 jaar e.o. op de totale mannelijke en vrouwelijke bevolking van 65-plussers in de periode 1899—2020	10	21.	Het percentage echtparen met/zonder kinderen naar leeftijd van het hoofd van het gezin van 40 jaar e.o. in 1960, 1971 en 1976	33
6.	Niet-gehuwden van 65 jaar e.o. naar geslacht en burgerlijke staat in percentages van de bevolking van 65 jaar e.o. in de periode 1899—1976 voor mannen, en 1899—2020 voor vrouwen	11	22.	Onvolledige gezinnen naar leeftijd en geslacht van het gezinshoofd in 1960, 1971 en 1976 (zowel de zelfstandige als de secundaire gezinnen) in procenten	34
7.	De Nederlandse wijkbevolking van 45 jaar e.o. naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau in 1971	12	23.	Hoofdbewoners van 45—64 jaar en van 65 jaar e.o. naar geslacht, huishoudenssituatie en bouwwijze van de woning	38
8.	Deelneming aan het arbeidsproces door de oudere bevolking in 1947, 1960, 1971 en 1976 naar leeftijdsgroep en geslacht	13	24.	Het percentage hoofdbewoners van 45—64 jaar en 65-plussers dat een eengezinshuis bewoont, naar geslacht, huishoudenssituatie en urbanisatiegraad in 1971	39
9.	Personen van 45 jaar e.o. in de wijk naar leeftijd, geslacht en positie in het bedrijf	14	25.	Het percentage hoofdbewoners van 45—64 jaar en 65 jaar e.o. dat een vrijstaand huis bewoont naar geslacht, gezins-, huishoudenssituatie in 1971	40
10.	Het percentage 65-jarigen e.o. in verschillende sociale beroepsgroepen in 1960 en 1971 naar geslacht	16	26.	Hoofdbewoners van 45—64 jaar en 65 jaar e.o. naar geslacht, huishoudenssituatie (exclusief alleenstaanden) en aantal personen per vertrek (percentages met < 0,67 persoon per vertrek)	40
11.	De beroepsbevolking van 65 jaar e.o. in 1960 en 1971 naar geslacht en sociale beroepsgroep	17	27.	Outillage van de woning van hoofdbewoners van 45—64 jaar en 65 jaar e.o. in 1971, in procenten	41
12.	Het percentage mannelijke personen van 45—64 jaar en 65 jaar e.o. in de wijk met een laag inkomen naar geslacht, huishoudenssituatie en positie in het bedrijf	20	28.	Het percentage woningen met badkamer/douche en met centrale verwarming naar leeftijd van de hoofdbewoner al naar gelang eigen of geen eigen woning	42
13.	De wijkbevolking van 65 jaar e.o. naar leeftijd en aard van het inkomen	21	29.	Hoofdbewoners van woningen in 1971 en mannen en vrouwen in 1976 van 55 jaar e.o. naar outillage van de woning (percentages met centrale verwarming en badkamer/douche)	42
14.	Percentage 65- en 80-jarigen e.o. naar geslacht en urbanisatiegraad (incl. instituutsbevolking); tevens het percentage 80-jarigen e.o. onder 65-jarigen e.o. in de wijk naar geslacht en urbanisatiegraad en sexeratio onder 65-plussers in 1971	21	30.	Bouwperiode van de woning naar leeftijd van de hoofdbewoner in procenten in 1971 en enkele cijfers uit de Nota Bejaardenbeleid 1975	43
15.	De Nederlandse wijkbevolking in 1971 van 45 jaar en ouder, naar leeftijd, geslacht, huishoudensvorm, absoluut en in percentages	28			
16.	Hoofden van huishoudens en alleenstaanden (def. 1947) in 1960 en 1971, exclusief geïnstitutionaliseerden, naar leeftijd en geslacht, abs. en in procenten (per leeftijdsgroep en geslacht op het totaal aantal mannen en vrouwen per leeftijdsgroep, inclusief geïnstitutionaliseerden)	29			

31.	Het percentage hoofdbewoners van 45-64 jaar en 65 jaar e.o. dat < f 480 en < f 1200 huur per jaar betaalt, naar geslacht, huishoudenssituatie in 1971	44	5.	Personen van 45 jaar e.o. in de wijk in 1971 naar leeftijd, geslacht en inkomen	18
32.	Hoofdbewoners van 45-64 jaar en 65 jaar e.o. naar geslacht, huishoudenssituatie, inkomen en huurklasse in 1971	44	6.	Aantallen en percentages alleenstaanden van 65 jaar e.o. naar geslacht en huishoudenssituatie in 1960, 1971 en 1976	30
33.	Hulpbehoevenden van 45 jaar e.o. naar leeftijd en geslacht absoluut en in procenten van de wijkbevolking in 1971	47	7.	Het percentage hoofdbewoners, dat beschikt over een woning met 4 of minder vertrekken (incl. keuken) naar geslacht, leeftijd boven de 45 jaar en gezins-, huishoudenssituatie van de hoofdbewoner	40
34.	Zelfstandig wonenden van 45-64 jaar en 65 jaar e.o. naar type afhankelijkheid van hulp van anderen naar geslacht, absoluut en in percentages op de wijkbevolking	48	8.	Op hulp van anderen aangewezen van 45 jaar e.o. in de wijkbevolking naar leeftijd, geslacht en type hulpbehoevendheid in percentages op de wijkbevolking	49
35.	De relatie tussen typen van afhankelijkheid van hulp van anderen voor 65-jarigen e.o. en voor de totale bevolking	52	9.	Personen van 45 jaar e.o. in de wijkbevolking, die op hulpmiddelen zijn aangewezen naar leeftijd, geslacht en type hulpbehoevendheid in promilles op de wijkbevolking in 1971	51
36.	Personen van 45-64 jaar en 65 jaar e.o., hulpbehoevend, naar geslacht en gezins-, huishoudenssituatie, abs. en in procenten van de wijkbevolking in 1971	53	10.	Hulpbehoevendheid van echtparen naar leeftijd van de man van 45 jaar e.o.	53
37.	Oudere hulpbehoevenden naar geslacht, huishoudenssituatie en type afhankelijkheid van hulp van anderen (in percentages op de zelfstandig wonenden en absoluut x 1000)	54	11.	De bevolking in verzorgingstehuizen en in de wijkbevolking naar geslacht en burgerlijke staat in percentages per leeftijdsgroep in 1971	64
38.	De bevolking van verzorgingstehuizen naar geslacht, leeftijd en burgerlijke staat, absoluut, in 1971	59	Bijlagen		
39.	De Nederlandse bevolking in verzorgingstehuizen van 60 jaar e.o. in procenten op de bevolking, per leeftijdsgroep, geslacht en burgerlijke staatcategorie in 1971	60	1.	Personen van 45-64 jaar en van 65 jaar e.o. in de wijk naar geslacht, urbanisatiegraad en inkomen	77
40.	Het percentage opgenomenen van 65 jaar e.o. in 1971 in verzorgingstehuizen naar leeftijd, geslacht en huishoudenssituatie	61	2.	Personen van 45-64 jaar en 65 jaar en ouder in de wijk, naar geslacht, huishoudenssituatie, opleidingsniveau en inkomen	78
41.	Het percentage opgenomenen van 65 jaar e.o. in verzorgingstehuizen naar leeftijd, geslacht en huishoudenssituatie in 1976	62	3.	De wijkbevolking van 45 jaar e.o. naar leeftijd, geslacht en huishoudenssituatie, in aantallen (x 1000) in 1971	79
42.	De mediana leeftijd van de bevolking in bejaardenoord en in de wijk van 65 jaar e.o. naar geslacht en burgerlijke staat	63	4.	Zelfstandigwonende ouderen (65-plussers) in 1971 naar geslacht, huishoudenssituatie en burgerlijke staat	80
43.	Het percentage personen met alleen een lagere opleiding naar geslacht, institutionalisering, leeftijd en burgerlijke staat	65	5.	Ouderen niet in een gezinshuishouden in de wijk, naar geslacht, urbanisatiegraad en huishoudenssituatie in 1971	80
44.	Het percentage bewoners van verzorgingstehuizen onder 65-jarigen e.o. naar geslacht en urbanisatiegraad in 1971	65	6.	Ouderen in de wijk naar geslacht, huishoudenssituatie en opleidingsniveau in percentages	81
45.	Het percentage hulpbehoevende ouderen van 60 jaar e.o. naar leeftijd, geslacht, institutionalisering en burgerlijke staat in 1971	66	7.	Het percentage gehuwden onder 65-jarigen e.o. (met inkomen en met bekend inkomen) naar geslacht en inkomen, en tevens de huishoudenssituatie van niet (meer) gehuwden naar geslacht en inkomen	82
46.	Het percentage hulpbehoevenden onder 65-jarigen e.o. in enkele instituties naar geslacht in 1971	67	8.	Mannelijke hoofdbewoners in een gezinshuishouden en alleenstaande hoofdbewoonsters, beide van 45-64 jaar en 65 jaar e.o. naar inkomen en outillage van de woning	82
47.	Aantallen plaatsen in verzorgingstehuizen, benodigd in 1985 en 2000 o.g. v. de deelnamepercentages in 1971, de huishoudenssituatie in 1976 en hulpbehoevendheid in verzorgingstehuizen in 1971	67	9.	Mannelijke hoofdbewoners in een gezinshuishouden, en alleenstaande hoofdbewoonsters van 45-64 jaar en 65 jaar e.o. naar urbanisatiegraad en outillage van de woning	83
Lijst van figuren			10.	De Nederlandse bevolking van 45 jaar e.o. in 1971 (inclusief bevolking in instituties), naar geslacht, leeftijd en periode van vestiging in de huidige gemeente	83
1.	De sexeratio in de periode 1900-2020 voor 65-, 75- en 85-jarigen e.o.	8	11.	Het op hulp van anderen aangewezen zijn voor eigen verzorging in 1971 en de ADL-validiteit van de benaderde persoon in 1976 naar leeftijdsklasse en geslacht in percentages van de wijkbevolking	84
2.	De sexeratio van de sterfte naar leeftijd	9	12.	Lichamelijk gehandicapten en hulpbehoevenden in 1971	84
3.	Het geslachtsverschil in sterfte naar leeftijd	9	13.	Bevolking in instellingen en tehuizen in 1971	85
4.	Het percentage personen zonder beroep, naar leeftijd, geslacht en opleidingsniveau in 1971	15			

Monographs Census 1971

1.	Housing situation in the Netherlands	W. van der Windt	appeared
2.	Rate of fertility	B. W. Frijling R. Zandanel	appeared
3.	Divorced and widowed persons	A. Olde Daalhuis	appeared
4.	Mutual characteristics of married persons	C. de Hoog	appeared
5.	Households with low incomes	A. A. M. Fiselier H. L. P. R. Kraft	appeared
6.	Nuptiality in the Netherlands	G. A. B. Frinking	appeared
7.	Economic activity of women in the Netherlands	F. W. A. van Poppel A. B. Berends	appeared
8.	Aging in the Netherlands	A. C. Boelmans-Kleinjan	appeared
9.	Family life-cycle	Th. A. M. Vis	appeared
10.	Preadults in relation to their families	L. Th. van Leeuwen	appeared
11.	Various compositions of households	L. H. Boerma	appeared
12.	Education in the Netherlands	M. J. J. M. Malmberg	appeared
13.	Religious denomination	C. M. van 't Klooster- van Wingerden	appeared
14.	Growing and declining villages in the Netherlands	J. M. Vliegen	appeared
15A.	Typologies of municipalities based on degree of growth of population	M. M. J. van Hemert	appeared
15B.	Typologies of municipalities based on degree of urbanization	J. P. Groot	appeared
16.	Regional labour markets	Th. M. Guffens	appeared
17.	Education, occupation and employment	J. J. Latten	appeared
18.	Households, marriages and families	R. E. van Engelsdorp Gaste- laars W. J. M. Ostendorf S. de Vos	appeared
		F. Schuurmans	1th quarter 1981
		G. J. M. Conen	1th quarter 1981
		C. J. M. Corver	appeared
		A. M. van der Heiden C. de Hoog L. Th. van Leeuwen	

Contents

Summary	XIX
1. Introduction	1
1.1. Two purposes of the monograph	1
1.2. Contents of the chapters	2
1.3. Summary	3
2. Demographic and other general aspects of the older dutch population	5
2.1. Introduction	5
2.2. The aging process of the population	5
2.3. The age structure of the older population	6
2.4. Aging by sex; the surplus of older women	7
2.5. Marital status of older people	10
2.5.1. Older persons in widowhood	10
2.5.2. Unmarried older people	11
2.5.3. Divorced older people	12
2.6. Level of education of the elderly	12
2.7. Participation in the working process	13
2.8. Occupations of older people in 1960 and 1971	16
2.8.1. Participation in the working process by occupation	16
2.8.2. Working elderly by occupation	17
2.9. Income of older people in 1971	18
2.9.1. The relation between income and degree of urbanisation, level of education and participation in labour	19
2.9.2. Type of income	19
2.10. Degree of urbanisation of older people	21
2.11. Discussion	22
2.12. Summary	23
3. Family and household situation of independently living older people	27
3.1. Households of older people in 1971	27
3.2. Comparison of the census of 1971 about older people's households with the situation in 1960 and 1976	28
3.3. Discussion	35
3.4. Summary	35
4. Housing of the independently living older population in 1971	37
4.1. Introduction	37
4.2. Type of dwellings	37
4.3. Equipment of the dwellings	42
4.4. Rateable value of the dwellings	43
4.5. Mobility	45
4.6. Discussion	45
4.7. Summary	46

5.	Dependency on help and aids of independently living older people in 1971	47
5.1.	Introduction	47
5.2.	Dependency by age and sex	47
5.3.	Dependency on help by type of dependency	48
5.4.	Dependency on aids by type of dependency	50
5.5.	The relation between dependency on help and on aids	52
5.6.	Dependency and household	52
5.6.1.	Dependency of married older people	52
5.6.2.	Dependency of older people neither married nor living alone	54
5.6.3.	Dependency of older people living alone	54
5.7.	Dependency by degree of urbanisation, level of education, and income	55
5.8.	Discussion	55
5.9.	Summary	56
6.	The older population in institutions and homes for the aged	59
6.1.	Older residents of different kinds of institutions in 1971	59
6.2.	Residents of homes for the aged	59
6.2.1.	Admission to homes for the aged by sex, age and marital status	60
6.2.2.	Admission by type of household in 1971 and 1976	61
6.2.3.	Residents of homes for the aged by age, sex and marital status	62
6.2.4.	Residents of homes for the aged by level of education, income, degree of urbanisation and dependency	63
6.3.	Need for places in homes for the aged in 1985 and 2000	67
6.4.	Discussion	68
6.5.	Summary	68
7.	Conclusion	69
7.1.	Introduction	69
7.2.	Summary	69
7.3.	Recommendations	71
Appendices		75
Literature		87

List of tables

1.	The Dutch population by age in 1901–1976; projections till 2020	5	23.	Main tenants, 45–64 years old, and 65 years and older, by sex, type of household and type of dwelling	38
2.	The older population by age, period 1899–2020	6	24.	Main tenants, 45–64 years old and 65 years and older in single-family houses, by age, type of household and degree of urbanisation in 1971	39
3.	The surplus of older women, period 1900–2020	7	25.	Main tenants, 45–64 years old and 65 years and older, living in a detached house, by sex, and type of household in 1971	40
4.	Population, 45 year and older, by sex, age, and marital status, census 1971	10	26.	Main tenants, 45–64 years old and 65 years and older by sex, type of household and number of people per room in 1971	40
5.	Marital status of the elderly by sex, period 1899–2020	10	27.	Equipment of dwellings of main tenants 45–64 years old and 65 years and older in 1971	41
6.	Marital status of non-married elderly by sex, age period 1899–2020	11	28.	Equipment of the dwelling, by age of the main tenant and tenure of the dwelling in 1971	42
7.	People, not in institutions, 45 years and older, by sex, age and level of education in 1971	12	29.	Main tenants in 1971 and men and women in 1976, 55 year and older, by equipment of the dwelling	42
8.	Participation in the labour process by the elderly in 1947, 1960, 1971 and 1976, by sex and age	13	30.	Period of construction of the dwelling, by age of the main tenant in 1971	43
9.	People, 45–64 years old and 65 years and older, by age, sex and position in business	14	31.	Main tenants, 45–64 years old and 65 years and older, by sex, type of household and rent in 1971	44
10.	The percentage of persons of 65 years and older in different occupations, by sex, in 1960 and 1971	16	32.	Main tenants, 45–64 years old and 65 years and older, by sex, type of household, income and rent in 1971	44
11.	People, 65 years and older, by sex and occupation in 1960 and 1971	17	33.	Persons not in residential institutions in need of help from others, 45 years and older by age, and sex in 1971	47
12.	The percentage of people, 45–64 years old and 65 years and older with lower income, by type of household and working—not working	20	34.	People, not in residential institutions, 45–64 years old and 65 years and older, by type of dependency, and age	48
13.	People of 65 years and older outside institutions, by age and type of income	21	35.	Relation between types of dependency on help from others for the elderly and for the entire population	52
14.	Percentage of people of 65 and 80 years and older by sex and degree of urbanisation; also the percentage of persons of 80 years and older among the elderly, by sex and degree of urbanisation, and the sex ratio among people of 65 years and older by degree of urbanisation in 1971	21	36.	Persons 45–64 years old and 65 years and older dependent of help from others, by sex and family situation	53
15.	Non-residential people, 45 years and older, by age, sex and type of household	28	37.	Elderly, dependent on help, by age, type of household and type of dependency	54
16.	Type of household by sex, age (45 year and older) in 1960 and 1971	29	38.	People in homes for the aged, by age, sex and marital status, in numbers, 1971	59
17.	Population of 45 years and older, living at home, by age, sex and type of household in 1971 and 1976	29	39.	People in homes for the aged, 60 years and older, by sex, age and marital status, as a percentage of the population in 1971	60
18.	Widowed elderly by age, sex and type of household in 1960 and 1971	31	40.	People in homes for the aged 65 years and older, by sex, age, type of household, as a percentage of the population in 1971	61
19.	Lodging of heads of households and persons living alone (def. '47) 65 years and older, by sex in 1960 and 1971	32	41.	People in homes for the aged by age, sex and type of household, as a percentage of the population in 1976	62
20.	Persons living alone, 65 years and older, by sex, widowhood, and lodging in 1960 (def. '47) and 1971 (def. '60)	31	42.	Median age of people in homes for the aged 65 years and older, by sex and marital status in 1971	63
21.	Married couples with or without children by age of the head of the household, 40 years and older, in 1960, 1971 and 1976	33			
22.	Incomplete families by sex and age of the head in 1960, 1971 and 1976	34			

43.	Percentage of persons with lower education at home and in homes for the aged, by sex, age and marital status in 1971	65
44.	People in homes for the aged 65 years and older, by sex, and degree of urbanisation, as a percentage of the population in 1971	65
45.	Percentage infirm elderly people in homes for the aged and at home, by age, sex and marital status in 1971	66
46.	People, dependent on help, 65 years and older in some residential institutions, percentages	67
47.	Need for places in homes for the aged in 1985 and 2000, on the basis of participation percentages in 1971, household situation in 1976 and infirmity in homes for the aged in 1971	67

List of graphs

1.	Sex ratio, period 1900-2020 for 65, 75 and 85 years a.o.	8
2.	Sex ratio of mortality by age	9
3.	Sex difference in mortality by age	9
4.	People at home, 45 years a.o., non-working, by sex, age and education, 1971	15
5.	People at home, 45 years a.o., non-working, by sex, age and income, 1971	18
6.	Persons living alone, 65 years a.o., by age and housing situation in 1960, 1971 and 1976	30
7.	Percentages of main tenants in dwellings with ≤ 4 rooms, (kitchen incl.) by sex, age (for 45 years a.o.), and family-household situation in 1971	40
8.	People at home, 45 years a.o., dependent on help from others, by sex, age, and type of infirmity in percentage, 1971	49
9.	People at home, 45 years a.o., dependent on aids, by sex, age and type of infirmity in percentage, 1971	51
10.	Infirmity of married couples, by age of the husband (45 years a.o.)	53
11.	Population in residential institutions and at home, by sex, age (60+) and marital status, 1971	64

Additional tables

1.	Persons, 45-64 years old and 65 years and older, by sex, degree of urbanisation and income in 1971	77
2.	Persons, 45-64 years old and 65 years and older, by sex, type of household, level of education and income in 1971	78
3.	People, not in institutions, 45 years and older, by age, sex and type of household, in 1971, absolute figures (x 1000)	79
4.	The elderly, not in institutions, in 1971, by sex, marital status and type of household	80
5.	People at home, not or no longer in one's own family, 65 years and older, by sex, degree of urbanisation and type of household in 1971	80
6.	People at home, 65 years and older, by sex, level of education, and type of household in 1971	81
7.	People at home, 65 years and older, by sex, income and type of household in 1971	82
8.	Male main tenants in families and female main tenants living alone, 45-64 years old and 65 years and older by income and equipment in 1971	82
9.	Male main tenants and female main tenants living alone, 45-64 years old and 65 years and older by degree of urbanisation and equipment of the dwelling in 1971	83
10.	Population (incl. in institutions), 45 years and older, in 1971, by sex and period of settlement in the present day municipality	83
11.	Dependency on help from others for selfcare in 1971 and dependency in activities of daily life in 1976 by age and sex	84
12.	The physical handicapped and people dependent on help from others by age and sex in 1971	84
13.	People in residential institutions by sex, age and type of institution	85

Summary

This report on «aging in the Netherlands» is one of a series of 18 census monographs, based on the results of the «1971 Population and Housing Census» and realised in co-operation between the Netherlands Central Bureau of Statistics in The Hague and social scientists of some Dutch universities. The project was co-ordinated by the Netherlands Universities Joint Social Centre in Amsterdam.

This publication aims to describe and analyse the situation of older people in the Netherlands in terms of basic, background variables such as age, sex, marital status, family situation, infirmity, housing, education, and occupation, especially using the data of the 1971 census, but also earlier and later data. The second aim concerns the identification of disadvantages, and even «cumulated disadvantages» of (groups of) older people, also based on these data.

Age, sex and marital status

Since about 1910 the number and proportion of elderly people in the Netherlands has increased dramatically. «Aging of the Population» has been caused in the first place by decreasing fertility and in the second place by decreased mortality among older people. Moreover, aging of the population in the coming 50 years will be at least as fast as in the past. There will be two «waves» of elderly people, those from 1990 and 2010. The male over-mortality in World War II and the increasing male over-mortality at age 45 years a.o. since 1950 cause a big difference in the aging process of the male and the female population. Consequently, a major surplus of older women is observed now and will continue in the future. Also through this imbalance in the number of older men and women, older men are married much more often than women. The proportion of widows among older women has been increasing since 1960 and probably will continue to do so in the near future. In the next forty years till about 2020, we expect a doubling in the number of older, unmarried women, to approximately one million. The proportion married-unmarried among elderly will then be 1:2.

Education, working, income and degree of urbanisation

The large differences in level of education between the elderly and other adults will diminish in the future very gradually and slowly.

While the whole population is aging, the working population covers increasingly fewer elderly workers (65+). There is a sharp increase in stopping work among 55-64 years old men, and a slight increase in women of that age who are working. Especially less-educated men leave work before 65. Infirmity and not having a job were more closely related among men and 45-64 year old people than among women and people of 65 year and older. Because employers and professionals were more often found working in a job after 65, and above all these groups are decreasing in size among working adults, we can expect a continuing decrease in the number of people working after 65.

Especially because of less employment the income position of older people is worse than of middle-aged adults. The income differences be-

tween the age groups before and after 65 seem to have diminished in the period 1971–1976.

Especially in the big cities the sex ratio of the elderly is very low; it was there that we find very large numbers of older women living alone.

Household and family

In the period 1960–1976 we found the development of a continuing shrinkage in family and household size and individualisation: a strong increase in the number of elderly people, especially women who live in a «single person household»; less older people living together outside one's own family; and arrival at a younger age of parents at the stage of the «empty nest»; older people are living in much less often; especially widows are more often living and dwelling alone. The reduction and individualisation of household and family was related to sex, age, degree of urbanisation, level of education, and income, according to the data of the 1971 census.

Housing

According to data from several sources elderly people are living more often in less well equipped, older houses than adults of 45–64 years old. The few wealthy and better educated elderly and the elderly in cities often live in better equipped houses than the many poorer, less educated and more rural elderly. In the period 1971–1976 the condition of the houses of older people seems to have improved considerably but the disadvantages of older people with respect to other age groups do not appear to be reduced. Older people often seem less inclined than other adults to change houses; however according to data on their moving behaviour they are more mobile.

Dependency on help from others

A strong relation was found between infirmity and age in the data of census '71, above all among very old people. Women were found to be more often in need of help, and persons in non-family households and people living alone more often than people in families. Women were found more often than older men to need the help of others concerning domestic affairs. It was noted that men of 45–64 years old more often than women are dependent on help from others concerning self-care; that men between 60 and 65 were more dependent on help from others concerning going out of the house. Dependency on aids was found much less often than dependency on assistance of other people. Dependency on assistance for leaving the home was found relatively infrequently, for self-care and for domestic affairs much more often. The relation between need of help and income was much stronger among 45–64 year old people than among the elderly, partly because of the infrequency of older people with high incomes.

Several relations found in the data of the 1971 census were confirmed by some other research reports. In 1971 there were far more physically handicapped people (according to other research) than people in need of help from others, but the older the age group, the less the difference.

People in residential institutions

In the period 1965–1974 the admission to homes for the aged, increased strongly. The homes grew larger, with an increasingly older population of increasingly more women and more infirm people. The great surplus of women in homes for the aged was ascribed to (1) the female surplus among the elderly, (2) the higher marriage rate of older men and (3) the higher proportion of older women living alone, among unmarried women.

Because of the expected decrease in numbers of older people, above all the very old, and because of the decrease in the sex ratio of the elderly, the

increase in living alone, especially among women, and the increase in living in with married children, an enormous increase in the need for social services for the elderly can be predicted. Our calculations, based on some of these developments, predict, for example, the need for another 120 homes for the aged in 1985 and an additional 200 in 2000, above the figures based on official calculations.

Relative disadvantages and cumulated disadvantages

Central theme in this report was the attention to potential disadvantages of (groups of) older people. We focussed attention on negative stereotyping of older people (because of age) and the disadvantages of being a woman, a widow, a person living alone, a person in a residential institution, and a person dependent on assistance of others. Also we found deprivations of (groups of) older people concerning housing, education, income, and we mentioned disadvantages in relation to former occupation and degree of urbanisation.

1. Inleiding

1.1. Een tweeledige doelstelling

Deze censusmonografie heeft een tweeledig doel. Op de eerste en belangrijkste plaats geeft hij met behulp van de gegevens uit de Volkstelling 1971¹ een beschrijving van enkele belangrijke basissenmerken van de oudere bevolking in Nederland. Deze basissenmerken worden ook wel structuur- of achtergrondvariabelen genoemd. Men moet daarbij denken aan leeftijd, geslacht, burgerlijke staat, gezinsomstandigheden, (gewezen) beroep, inkomen, schoolopleiding, woonsituatie, urbanisatiegraad en validiteit. Deze basissenmerken zijn belangrijke determinanten voor de leefsituatie, het denken en gedrag, de plaats en de macht van ouderen in de samenleving (overigens niet van hen alleen). Galtung² noemt deze variabelen relatief publiek en permanent. Publiek, versus privé, noemt hij kenmerken die bij anderen bekend zijn of bekend behoren te zijn, en op grond waarvan sociale interactie tussen mensen pas mogelijk is. Permanentie slaat op een zekere voorspelbaarheid binnen een tijdsperiode. Deze publieke en permanente variabelen plaatsen het individu in de sociale structuur, geven het individu zijn sociale persoonlijkheid.

Bij de bestudering van deze variabelen zullen zowel de verschillen met relatief «jongeren», veelal de volwassenen van middelbare leeftijd, 45-64-jarigen, in het oog gehouden worden als de verschillen tussen groepen van ouderen. Een onderscheid moet daarbij gemaakt worden tussen verschillen die pas ontstaan bij het ouder worden, en verschillen die er op jongere leeftijd ook al waren, en persisteren. Sommige kenmerken zijn zo permanent dat verschillen reeds in de jeugd ontstaan zijn (opleidingsniveau bij voorbeeld), andere variabelen zijn dat duidelijk niet, en soms zou men longitudinale gegevens nodig hebben om dit onderscheid met stelligheid te kunnen maken.

Bij enkele van deze basissenmerken zal de ontwikkeling gedurende de 20ste eeuw, tot zelfs het jaar 2020, in de beschouwing betrokken worden. Meestal beperken we ons tot het vergelijken van de situaties in 1971 met die van de Volkstelling in 1960 en met die in 1976 (volgens de grote steekproef van het leefsituatieonderzoek van 55-jarigen en ouderen van het CBS)³.

Deze structuurvariabelen worden sociaal vaak verschillend gewaardeerd, en vormen wat betreft de positie, de kansen en de macht van mensen in de samenleving geen neutrale grootheden: ze bepalen mede of een individu een gunstiger of een ongunstiger positie in de sociale structuur toegewezen krijgt, en geven hem een hoger of lager gewaardeerde sociale persoonlijkheid. Daarom is een tweede doelstelling van deze monografie, om voor zover mogelijk met behulp van Volkstelling 1971 na te gaan welke groepen van ouderen, of eventueel de hele oudere bevolking «sozial benachteiligt», resp. «kumulativ sozial benachteiligt» zijn (Rosenmayr⁴, 1976) en wel wat betreft deze positie in de sociale structuur. Het volgende onderscheid kan men soms maken. Deze positiekenmerken kunnen zelf uitdrukking van sociale achterstelling of privilegiëring zijn: ze zijn dan zelf hoog of juist laag gewaardeerde goederen. Ze kunnen ook, soms in configuratie met andere kenmerken, condities zijn voor meer gunstiger levensomstandigheden, bij voorbeeld voor een proces als «succesfull aging» (o.a. Tews⁵).

Van «kumulative Benachteiligung» (Rosenmayr⁴) is sprake wanneer bepaalde groepen van ouderen getroffen worden door een ongunstige configuratie van een aantal positiekenmerken. In een longitudinale studie uit Bonn bleek men bij de hoogbejaarde, niet (meer) beroepsmatig werkzame (vooral die dat nooit waren), alleenlevende weduwen op het platteland met

een laag inkomen en een laag opleidingsniveau van een duidelijk cumulatief benadeelde groep te kunnen spreken⁵. Rosenmayr en Lehr verdedigen wat betreft de oorzaak van deze cumulatieve sociale achterstand, de these van de «Gesellschaftsbedingte Selbstverurachung». De cumulatie van deprivilegiëring van bepaalde groepen van ouderen is, volgens Lehr, maatschappelijk bepaald, omdat het de rolopvattingen en -verwachtingen van de maatschappij ten aanzien van ouderen, vrouwen, alleenstaanden, etc. zijn, die via een socialisatieproces van een heel leven, bepaalde groepen van ouderen ertoe brengen, minder geestelijke en lichamelijke activiteiten te ontplooiën dan mogelijk is, zich sterker of uitsluitend op het gezin, de familie te concentreren, zich minder rationeel denkend en handelend op de toekomst te oriënteren, een fatalistische houding te ontwikkelen, en ontplooiing van een breder veld van interesses na te laten. Ook het individu zelf zou echter verantwoordelijk te stellen zijn voor bepaalde onjuiste houdingen, vooroordelen en uiteindelijk voor hemzelf disfunctioneel (nalaten van) gedrag. Volgens Lehr zouden sommige deprivaties van ouderen door een juistere – geenszins duurdere – levenswijze voorkomen kunnen worden. Omdat het bij deze studie gaat om achterstand op grond van basiskennmerken, waarvan er verschillende een zeer permanent karakter dragen, lijkt het niet onjuist hier meer op «Gesellschaftsbedingte», dan op «Selbstverursacht» het accent te leggen.

In de discussieparagraaf op het eind van ieder hoofdstuk zal aangegeven worden, waarom bepaalde positiekennmerken sociale achterstelling in kunnen houden of conditioneren; tevens kortweg in de nu volgende bespreking van de hoofdstukken.

1.2. Inhoud van de hoofdstukken

In hoofdstuk 2 zal de samenstelling van de oudere bevolking en ontwikkelingen daarin worden beschreven en geanalyseerd, wat betreft de leeftijd, het geslacht en de burgerlijke staat. Ontwikkelingen wat betreft vergrijzing van de bevolking en van de oudere bevolking, de verhouding tussen het aantal mannen en vrouwen en burgerlijke staat komen daarbij achtereenvolgens aan de orde.

Vervolgens worden in hoofdstuk 2 nog enkele andere sociale-positiekennmerken van ouderen besproken, die indicatief mogen heten voor het sociale milieu, de sociale klasse waartoe men kan behoren; te weten het opleidingsniveau, de beroepswerkzaamheid en de sociale beroepsgroep, het inkomen en de aard van het inkomen en de urbanisatiegraad.

In de discussie zal aangegeven worden,

- dat het oud zijn zonder meer in onze samenleving achteruitzetting en marginalisering (cfr. Knipscheer, 1980) betekent, mede door de negatieve beeldvorming
- dat daar voor oudere vrouwen nog bij komt dat zij relatief vroeg als sociaal oud beschouwd worden
- dat wat burgerlijke staat betreft, er een grote risicogroep van oudere weduwen groeiende is
- dat de hele oudere bevolking vroeger een zeer laag opleidingsniveau meegekregen heeft dat hen achterstelt bij de middelbare leeftijdsgroepen en bij jongeren
- dat het niet meer werken van ouderen in onze economie hen net zo afhankelijk maakt als andere niet-actieven
- dat de gemiddeld slechtere inkomenssituatie van ouderen direct de zwakkere positie aangeeft
- en dat aan het ouder worden op het platteland volgens buitenlandse literatuur onverwacht veel nadelen blijken te kleven.

In hoofdstuk 3 komen de ontwikkelingen in de gezins-, huishoudens- en huisvestingssituatie van ouderen in de periode 1960-1976 aan de orde. De verbinding tussen dit en het vorige hoofdstuk wordt gelegd in de volgende reeks: een toename van ouderen, vooral van oudere vrouwen en weduwen en daarmee een toename van oudere alleenstaande en ook alleenwonenden.

In de discussie zal worden aangegeven, hoe er bij de gehuwde oudere vrouwen, maar vooral bij de alleenlevende oudere vrouwen sprake kan zijn van cumulatieve sociale deprivatie.

Hoofdstuk 4 behandelt de woonomstandigheden van ouderen: de outillage, het type woning, de huur, het aantal personen per vertrek en de intergemeentelijke mobiliteit. In verschillende van deze woonkenmerken komt de sociale benadeling van (groepen van) ouderen directer tot uiting dan in de kenmerken van hoofdstuk 3.

In hoofdstuk 5 worden de antwoorden van ouderen over hulpbehoefte geanalyseerd. Ook hulpbehoefte betekent relatieve sociale deprivatie, vanwege de afhankelijkheid van anderen, de bemoeilijking van levensstaken, activiteiten en sociale contacten en vanwege het risico van institutionalisering.

In hoofdstuk 6 zal ten slotte worden nagegaan wat de basiskennmerken zijn van de oudere bevolking van instellingen en tehuizen, met name in verzorgingstehuizen en tevens welke groepen van ouderen op grond van de beschreven achtergrondkennmerken relatief vaker in aanmerking komen voor de opname in zo'n tehuis. Aan de hand van deze analyse zal worden berekend hoe groot de behoefte aan plaatsen in een verzorgingstehuis zal zijn in de jaren 1985 en 2000.

Op deze wijze kan in aansluiting op het werk van Rosenmayr en Lehr in Oostenrijk en Duitsland, door het beschrijven van de positiekennmerken van ouderen en het opsporen van sociaal benadeelde groepen van ouderen, een eerste inzicht in de sociale positie van de oudere mens in de Nederlandse samenleving gegeven worden. Tevens verschaffen deze begrippen een kader ter bestudering van de volkstellingsgegevens van 1971 met betrekking tot ouderen en ouder worden.

1.3. Samenvatting

Deze censusmonografie wil een beschrijving geven van de achtergrond- of basiskennmerken van de oudere bevolking met behulp van de volkstellingsgegevens van 1971. Deze zullen bovendien vergeleken worden met onder andere de volkstellingsgegevens uit 1960 en de gegevens uit 1976 uit het leefsituatieonderzoek onder 55-jarigen en ouderen van het CBS. Een tweede doelstelling is te achterhalen, op grond van welke basiskennmerken de oudere bevolking of groepen daaruit zich in een sociaal ongunstige levenssituatie bevinden, en hoe groot de groepen zijn die door bepaalde cumulaties van ongunstige factoren getroffen worden. Een toelichting op de steekproef, gehanteerd om de tabellen van deze monografie samen te stellen vindt men in de eerste noot van dit hoofdstuk.

Noten

¹ De Steekproef

De Tabellen van het project Vergrijzing zijn niet verkregen op basis van een integrale telling; er is met een grote steekproef gewerkt. De steekproeffactor was afhankelijk van de grootte van de huishoudens; bij voorbeeld op 10 eenpersoonshuishoudens werd er één geteld; huishoudens van 10 en meer personen, ook de tehuisbevolking, werden daarentegen integraal geteld. De absolute aantallen in de tabellen kwamen dus tot stand door weging en vormnigheidsaanpassing, en zijn dus aan steekproef fluctuaties onderhevig. Zoals Fisellier en Kraft⁶ betogen in hun censusmonografie, is het ten gevolge van deze ophoging methodologisch incorrect op de daardoor verkregen grote aantallen toch een χ^2 -toets toe te passen, hetgeen ook in deze monografie achterwege zal blijven.

Uit het overzicht van het CBS over de fouten van de absolute aantallen kan men afleiden dat bij een aantal van 15 000 of meer individuen in de censusmonografietafellen een foutenmarge geldt van 5,2% of minder, zowel naar boven als naar beneden (bij een betrouwbaarheidsinterval van 95%). Kleinere getallen zijn dus relatief onbetrouwbaarder; in dit geval kan men

echter wel betrouwbaar spreken van *kleine* aantallen: vindt men bij voorbeeld 1515 oudere bodlegerige alleenstaanden, dan kan het werkelijke aantal (met 95% betrouwbaarheid) tussen de 1253 en 1777 liggen, maar het is zeer onwaarschijnlijk dat het er 200 of 10 000 zullen zijn. Gaat het over de significantie van percentageverschillen, dan zijn de foutenmarges bovendien volgens een CBS-tabel kleiner dan zojuist genoemd. Percentages tussen de 20 en de 80%, die betrekking hebben op absoluut 15 000 (= 100%) kunnen een afwijking hebben van 2 à 2,5% naar boven en naar beneden. Percentageverschillen van 5 à 10% zijn bij deze aantallen reeds significant. Daar de marges bij kleinere aantallen procentueel al snel groter worden, stellen Fisellier en Kraft terecht, dat men met percentageverschillen die betrekking hebben op kleinere aantallen, voorzichtig te werk dient te gaan. Volgens hen is het belangrijk ook te letten op het systematisch voorkomen van verschillen tussen percentages en het verloop daarvan bij voorbeeld naar leeftijd. Voor de verdere technische verantwoording van deze kwesties met betrekking tot de censusmonografietafellen zie verder het interimrapport:

«De Volkstelling bezien»⁸.

² Galtung, J. Theory and methods of social research. London, 1970, p. 29-31.

³ CBS. De levenssituatie van de Nederlandse bevolking van 55 jaar e.o., 1976, kerncijfers, 1977.

⁴ Rosenmayr, L. Die soziale Benachteiligung alter Menschen. In: W. Döberauer (Uitg.), Scriptum Geriatricum. München, 1976, p. 203-219.

⁵ Tews, H. Soziologie des Alters I. Heidelberg, 1971, o.a. p. 88, 298.

⁶ Lehr, U. Zur Frage der sozialen Benachteiligung älterer Menschen. Stuttgart, 1976.

⁷ Knipscheer, C. De positie van ouderen in de maatschappij. Gerontologie 11, 1980, 1a, 93-100.

⁸ Fisellier, A. A. M. en H. L. P. R. Kraft. Laagstgeklasseerden in Nederland. Monografieën Volkstelling 1971, no. 5 's Gravenhage, 1979.

⁹ Hoog, C. de. De Volkstelling bezien. Interimrapport Censusmonografieën, Amsterdam, 1976.

2. Demografische en andere algemene kenmerken van de oudere bevolking

2.1. Inleiding

Daar het verschijnsel van het ouder worden een steeds aktuëler vraagstuk wordt, is het van belang na te gaan welke eigenschappen de oudere bevolking kenmerken. Daarbij gaat het niet alleen om afzonderlijke kenmerken maar ook om de samenhang ertussen. Behalve de gebruikelijke demografische kenmerken, leeftijd, geslacht en burgerlijke staat komen in dit hoofdstuk ook enkele andere algemene kenmerken zoals opleiding, inkomen en beroep aan de orde.

Het is ons vooral te doen om ontwikkelingen die zich de laatste decennia hebben voorgedaan en om te onderzoeken of er belangrijke sub-groepen te ontdekken zijn.

Bij het afsluitend commentaar gaan wij na wat de gevonden trends kunnen betekenen.

2.2. De vergrijzing

Veroudering of vergrijzing van de bevolking is een relatief begrip: het betekent een veranderende verhouding tussen de aantallen van de verschillende leeftijdsklassen in de bevolking en wel zo dat de oudere leeftijdsgroepen een stijgend aandeel hebben.

Tabel 1. De Nederlandse bevolking in 3 leeftijdsklassen, waargenomen vanaf 1901 (1 jan.) tot 1978; berekend voor 1980-2020 (twee alternatieven*).

	Absolute aantallen x 1000 (= 100%)	% 0-19	% 20-64	% 65+	abs. x 1000 65+
1901	5 179	44,3	49,7	6,0	311
1911	5 946	44,0	49,9	6,1	363
1921	6 865	42,2	51,7	5,9	405
1931	7 936	40,2	53,7	6,1	484
1941	8 923	37,3	55,7	7,0	625
1951	10 200	37,3	55,0	7,7	785
1961	11 556	37,9	53,1	9,0	1040
1971	13 119	35,7	54,1	10,2	1338
1978	13 898	32,6	56,5	11,2	1549
Alt. A					
1980	13 899	31,4	57,2	11,4	1588,7
1990	14 648	27,2	60,5	12,3	1803,0
2000	15 201	26,9	60,3	12,8	1949,8
2010	15 359	24,9	61,2	13,9	2131,5
2020	15 407	23,7	59,3	17,0	2622,2
Alt. B					
1980	13 844	31,1	57,4	11,5	1588,7
1990	14 178	24,8	62,5	12,7	1802,8
2000	14 284	22,5	63,9	13,6	1949,8
2010	13 906	20,4	64,3	15,3	2131,5
2020	13 256	18,3	61,9	19,8	2622,2

* - Alternatief A gaat uit van een licht herstel van de huwelijksvruchtbaarheid naar een niveau van 1,9 kind gemiddeld per gezin. Alternatief B gaat uit van een zich voortzettende dalende tendens tot gemiddeld 1,5 kind per gezin.

Bronnen: CBS - 75 Jaar Statistiek in Nederland.
- Jaaroverzicht Bevolking en Volksgezondheid 1978 (1) (tab. 3).
- De toekomstige demografische ontwikkeling in Nederland na 1975, 1976.

In tabel 1 is de bevolking van Nederland ingedeeld in 3 leeftijdsklassen 0-19 jaar, 20-64 jaar en 65 jaar en ouder. Daaruit blijkt dat er recentelijk, begin 1978 ruim anderhalf miljoen ouderen (65+) in Nederland waren. Bij de volkstelling van 1971 werden er 1.338.000 geteld. Zij vormden toen 10,2% van de bevolking. Dit percentage is voortdurend aan wijzigingen onderhevig. Het percentage van personen van 65 jaar en ouder lag vóór 1920 rond de zes, het steeg tot 11 in 1978; in 2020 zal het aandeel van de ouderen zelfs ongeveer drie maal zo groot zijn als in 1900. In aantallen betekent dat, dat men in 2000 kan rekenen op bijna twee miljoen en in 2020 zelfs op ruim twee en half miljoen ouderen. Het proces van vergrijzing zal dus in de toekomst nog sneller gaan verlopen dan tot nu toe.

Vergelijken we deze cijfers met die van enkele cultureel verwante westerse landen, dan blijkt dat in Nederland het vergrijzingsproces later dan elders is begonnen.

Vergrijzen van de bevolking wil niet zeggen dat de biologische levensgrenzen sterk verlegd zouden zijn. Een man van 65 jaar had in de periode 1900-1909 een gemiddelde levensverwachting van 11,6 jaar en in 1971-1975 van 13,4 jaar. Een vooruitgang van 1,8 jaar. Bij vrouwen van dezelfde leeftijd was de vooruitgang groter: 4,6 jaar. Voor 0-jarigen was de stijging evenwel resp. 20,1 jaar en 23,6 jaar. Dat wijst erop, dat de daling van de sterfte zich vooral bij de jongste leeftijdsgroepen heeft voorgedaan. In het bijzonder geldt dat de zuigelingen. Het effect daarvan is dat er veel meer jongere mensen in leven bleven dan voordien, wat verjongend op de bevolking heeft gewerkt. Deze verjongende werking van deze afname van de sterfte was sterker dan het verouderende effect van de sterftedaling bij ouderen (zie Ziekten Sterfte in Nederland).

Een belangrijker oorzaak van de vergrijzing dan de daling van de sterfte is dan ook de daling van het aantal geboorten per jaar (31,6 levendgeborenen per 1000 inwoners in 1900; 12,55 in 1977). De veroudering van de bevolking wordt dus in belangrijke mate bepaald door twee factoren, waarvan de afname van de geboorten de belangrijkste is en het op latere leeftijd sterven dan vroeger de andere.

Met het bovenstaande hangt samen, dat ook het aantal hoogbejaarden (80 jaar en ouder) sterk toeneemt. In 1971 bedroeg dit 17% van personen van 65 jaar e.o. Voor 2010 wordt 21,6% voorspeld. In concreto betekent dit dat in 1900 één op de 9 bejaarde Nederlanders 80 jaar of ouder was, in 1971 een op zes en in 2010 waarschijnlijk één op de vijf.

Tabel 2. De bevolking van Nederland vanaf 65 jaar in leeftijdsklassen, in de periode 1899-2020 in percentages.

	Vrouwelijke bevolking				totaal
	65-69 j.	70-74 j.	75-79 j.	80 j. e.o.	
1899	40,3	29,3	19,0	11,4	100,0
1951	38,8	29,6	18,5	13,1	100,0
1971	36,1	27,6	19,3	17,0	100,0
1975	35,2	27,8	19,2	17,7	100,0
1980	33,8	27,7	19,8	18,6	100,0
1985	31,5	27,6	20,6	20,2	100,0
1990	34,0	25,1	20,0	20,9	100,0
1995	31,8	28,0	18,8	21,5	100,0
2000	31,5	26,3	21,1	21,0	100,0
2010	33,6	25,5	19,3	21,6	100,0
2020	33,3	30,1	18,3	18,4	100,0

Bron: Atlas '72; CBS, De toekomstige demografische ontwikkeling in Nederland na 1975. Statistical Yearbook B4, p. 19.

In tabel 2 is ook het effect van twee geboortegolven (die van 1920-25 en die van 1945-50) te constateren. Duidelijk is te zien hoe het geboortecohort uit 1920-1925 met zijn relatief hoge geboortecijfers vanaf 1990 de grote om-

vang van bepaalde oudere leeftijdsklassen bepaalt. Het effect van de enigszins gestegen geboortecijfers in de oorlogsjaren 1943-1945 vindt men terug in het hogere percentage 65-69 jarigen in 2010. De geboortepiek van rond 1946 vindt zijn weerslag in het hoge percentage 70-74 jarigen in 2020.

De relatieve toename van de hoogbejaarden onder ouderen hangt o.a. samen met de verlenging van de gemiddelde levensduur. Het is goed daarbij te bedenken dat hoogbejaarden een betrekkelijk kleine groep zijn van hun oorspronkelijke geboortecohort: volgens de sterftetafels van de periode 1966-1970 vormden de 80-jarige mannen dertig procent van de oorspronkelijke groep. Men kan veronderstellen dat hier sprake is van de sterken die overgebleven zijn: in biologisch-fysiologisch maar waarschijnlijk ook in sociaal en psychologisch opzicht: beter gezondheidsgedrag, minder afmattend werk, een hogere sociale positie, langer gehuwd, wonen op het platteland, kunnen tot een langere levensduur aanleiding gegeven hebben.

Wanneer men deze gegevens over hoogbejaarden voor de periode 1965-1972 vergelijkt met die van cultureel verwante landen, blijkt dat ook daar (België en Noorwegen uitgezonderd) de bevolking van 80 jaar e.o. sneller dan de totale bejaardenpopulatie groeide².

In 1971 was het percentage 65-jarigen e.o. onder de mannelijke bevolking 9,0% en onder vrouwen 11,5%. Tot 1947 bestond nauwelijks een geslachtsverschil in dit opzicht. Na Wereldoorlog II is het echter sterk gaan groeien. In 1947 bedroeg dit verschil 0,6%. In 1971 2,5% en in 1976 reeds 3,3%. In de toekomst zal het proces van de vergrijzing in nog veel sterkere mate van toepassing zijn op vrouwen dan op mannen: het geslachtsverschil loopt in 2020 zelfs op tot 5% (22,2-17,3; Alt.B.).

De gemiddelde leeftijd van de oudere vrouwelijke bevolking zelf is tot 1971 ook steeds iets hoger geweest dan van de mannelijke. In 1947 was 31,3% van de oudere vrouwen 75+; van de oudere mannen 29,4%, een verschil van 1,9%; in 1976 was dit verschil toegenomen tot 3,9%. De oudere vrouwelijke bevolking zal in 2020 zelfs 10% meer hoogbejaarden (75+) bevatten dan de mannelijke (45 versus 35%). Dit impliceert dat onder hoogbejaarden sprake is van een groot vrouwenoverschot (tabel 3).

Tabel 3. Het vrouwenoverschot in absolute aantallen (x 1000) in de periode 1900-2020 onder 65-, 75- en 85-jarigen e.o. tevens de aantallen 65+ (x 1000).

	Vrouwenoverschot			Aantallen 65+ x 1000	
	65+	75+	85+	M	V
1900	25,2	11,0	2,0	140,6	165,9
1909	25,2	12,5	2,2	166,7	191,9
1920	25,6	12,2	2,4	189,2	214,8
1930	23,3	11,7	2,8	234,3	257,6
1940	26,5	12,2	3,0	299,2	325,7
1947	33,0	16,3	3,2	346,9	380,0
1960	69,5	28,1	6,2	489,6	559,0
1971	164,6	72,3	13,5	587,6	752,1
1976	229,2	113,4	21,4	630,5	859,7
1980	266,0	142,3	29,9	661,2	927,4
1990	341,6	206,0	54,8	730,6	1072,5
2000	357,0	236,8	69,7	796,3	1153,2
2010	329,0	238,5	78,0	901,2	1230,2
2020	383,2	231,3	75,9	1119,5	1502,7

Bron: CBS data.

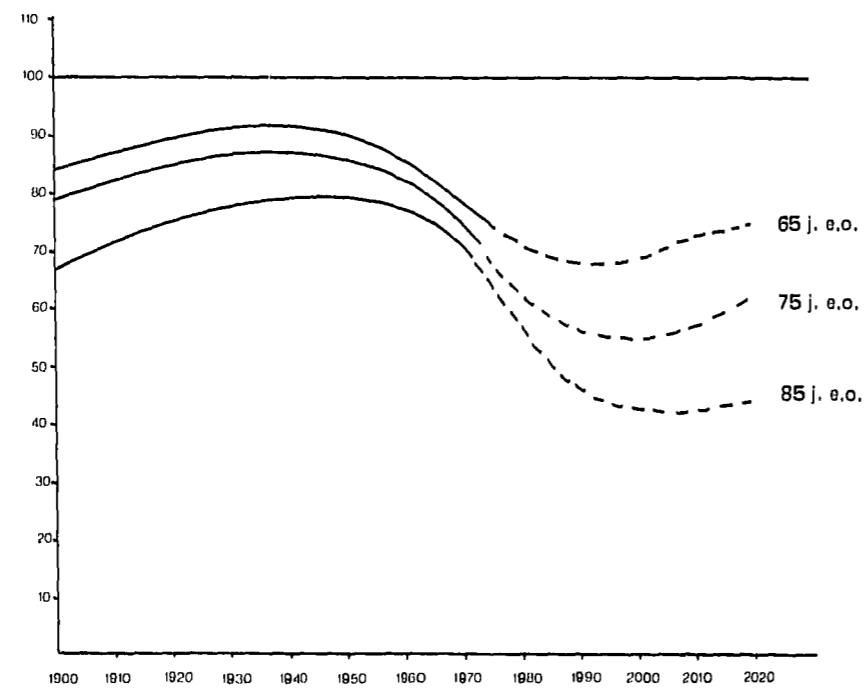
Getalsmatig betekent dit in 1976 een overschot van 230 000. In de komende 40 jaar zal dit aantal zich waarschijnlijk bijna verdubbelen. Ter adstricte geven we de getalsmatige verhouding tussen mannen en vrouwen weer met behulp van het aantal mannen per 100 vrouwen in figuur 1. Deze spreekt

2.3. Het stijgend aandeel van de hoogbejaarden

2.4. De vergrijzing naar geslacht; het «oudere-vrouwenoverschot»

voor zich. Alleen willen wij erop wijzen dat er uit blijkt dat juist in de huidige periode (1970-1990) de getalsmatige verhouding tussen oudere mannen en vrouwen sterk uit balans raakt.

Figuur 1. De sexeratio (aantal mannen op 100 vrouwen) tussen 1900 en 2020 voor 65-, 75-, en 85-jarigen e.o.

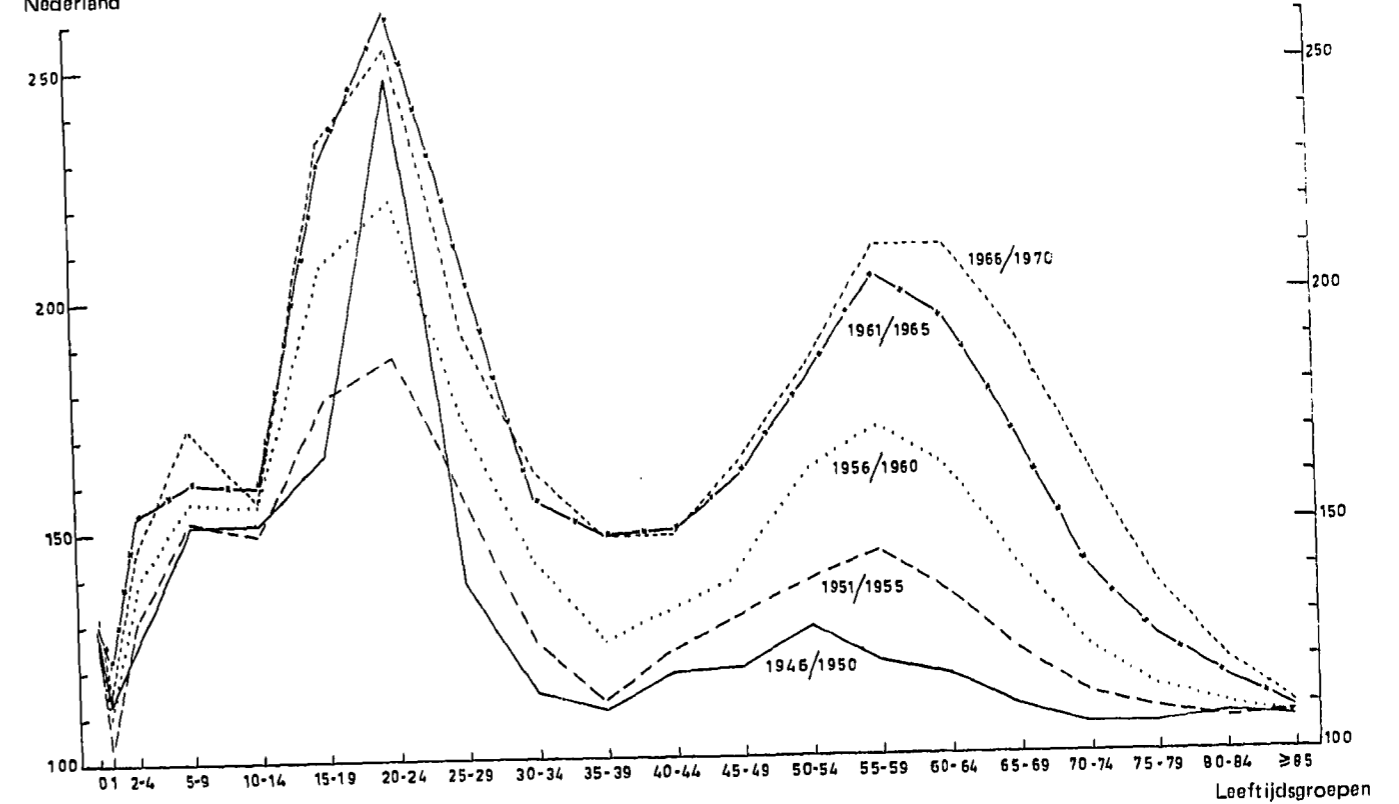
— waargenomen
- - - berekend

Bron: CBS data: volkstellingsgegevens en de toekomstige demografische ontwikkeling na 1975.

De sinds 1947 toenemende scheve verhouding tussen het aantal oudere mannen en vrouwen wordt veroorzaakt door de sinds Wereldoorlog II sterk toegenomen mannelijke oversterfte onder 50-jarigen en ouderen. De sexeratio van de sterfte naar leeftijd in de periode 1946-1970 vindt men in figuur 2. Daarin wordt de relatieve oversterfte van mannen weergegeven: het aantal gestorven mannen per 100 gestorven vrouwen. Deze oversterfte blijkt in de periode 1946-1970 voor alle leeftijden voortdurend geleidelijk toegenomen te zijn, vooral in de leeftijdsgroepen van 15-25- en 50-70-jarigen. Bekijkt men evenwel het verschil in sterfte per 100 000 (daarbij worden de sterftcijfers per 100 000 mannen afgetrokken van de sterftcijfers per 100 000 vrouwen, zie figuur 3), dan valt de oversterfte van mannen van 15-25 jaar in het niet bij de enorme oversterfte van oudere mannen, te beginnen bij ± 40 jaar. Deze oversterfte van oudere mannen is sinds 1946 sterk toegenomen en voor 70-74-jarige mannen zelfs ongeveer 7 maal zo groot geworden.

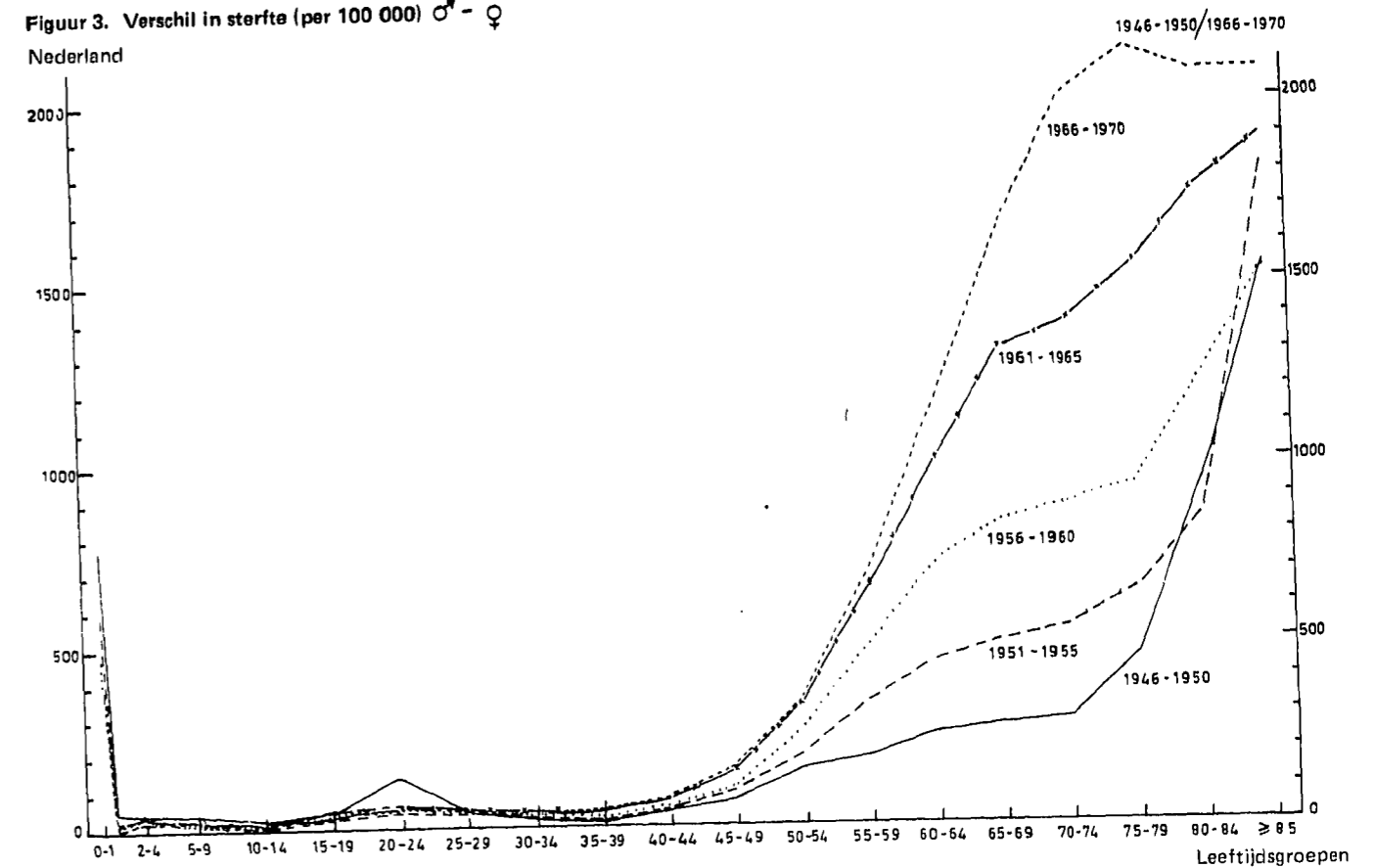
In vergelijkbare cultureel verwante landen vindt men eveneens een met de leeftijd toenemend vrouwenoverschot. Dit is bijzonder groot in die landen die deelgenomen hebben aan de 1e Wereldoorlog, vooral in de oudste leeftijdsgroepen. In landen die buiten Wereldoorlog I gebleven zijn, zoals Zweden en Noorwegen, is het vrouwenoverschot vergelijkbaar met dat in Nederland en neemt het eveneens toe.

Figuur 2. Sexeratio van de sterfte naar leeftijd $\frac{\sigma}{\varphi} \times 100$
Nederland

Bron rapport: Ziekte en sterfte in Nederland, VOMIL 1976.

Figuur 3. Verschil in sterfte (per 100 000) $\sigma - \varphi$
Nederland

Bron rapport: Ziekte en sterfte in Nederland, VOMIL 1976.

2.5. Burgerlijke staat van ouderen in 1971

Het is van belang nader inzicht te hebben in de burgerlijke staat van ouderen omdat deze iets zegt over hun wijze van samenleving. Er mogen in dit opzicht grote veranderingen verwacht worden met het klimmen der jaren. Wij gaan ons achtereenvolgens richten op de 4 hoofdcategorieën: de gehuwden, de personen in de weduwstaat, de ongehuwden en de gescheidenen.

2.5.1. de gehuwden

Uit tabel 4 blijkt dat 72% van de mannen van 65 jaar en ouder gehuwd was in 1971, tegenover 42% van de vrouwen; bij de mannen is het verloop van 83,2% bij 65-69-jarigen tot 30,9% bij 85+ en bij vrouwen van 57,1 tot 9,2%.

Tabel 4. De Nederlandse bevolking van 45 jaar e.o. naar leeftijd, geslacht en burgerlijke staat volgens de Volkstelling 1971 in percentages per leeftijdsgroep.

	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75-79	80-84	85+	65+
Mannen										
Ongehuwd	7,1	6,4	6,7	7,1	7,4	7,1	6,7	7,5	8,4	7,3
Gehuwd	90,4	90,3	88,7	86,5	83,2	77,1	66,9	51,1	30,9	72,0
¹ Gesch. 1	0,4	0,5	0,6	0,7	0,6	0,6	0,5	0,4	0,3	0,5
Gesch. 2	1,3	1,4	1,5	1,4	1,2	1,0	0,8	0,7	0,6	1,0
Weduwstaat	0,7	1,3	2,4	4,3	7,6	14,2	24,9	40,3	59,8	19,2
N x 1000 (= 100%)	367,2	322,4	301,1	266,2	219,7	161,2	109,3	62,1	35,3	587,6
Vrouwen										
Ongehuwd	8,3	8,7	9,9	11,2	11,9	12,1	12,7	13,6	15,5	12,5
Gehuwd	85,0	81,1	74,8	66,5	57,1	45,4	33,1	20,8	9,2	42,1
¹ Gesch. 1	0,5	0,6	0,6	0,6	0,5	0,4	0,4	0,2	0,2	0,4
Gesch. 2	2,1	2,3	2,2	2,1	1,8	1,8	1,6	1,4	1,3	1,7
Weduwstaat	4,1	7,3	12,4	19,5	28,6	38,6	52,2	64,0	74,8	43,4
N x 1000 (= 100%)	383,2	339,1	326,5	303,1	264,9	208,4	146,6	83,4	48,8	752,1

¹ Gesch. 1 = gescheiden van tafel en bed, veelal bij gehuwden te tellen.
Gesch. 2 = gescheiden van echt.

Bron: Volkstelling 1971. Definitieve Uitkomsten.

Tabel 5. Percentages en aantallen gehuwde mannen en vrouwen van 65 jaar e.o. op de totale mannelijke dan wel vrouwelijke bevolking van 65+ in de periode 1899-2020.

	M	V	Tot.	% verschil m-v	Abs. x 1000 m	v
Waargenomen:						
1899	56,4	34,2	44,4	22,2	79,3	56,7
1930	59,3	38,9	48,6	20,4	138,7	100,7
1947	62,6	42,6	52,1	20,0	217,1	179,8
1960	68,7	44,0	55,5	24,7	336,5	246,2
1971	72,5	42,5	55,2	29,9	428,7	321,3
1977	73,7	40,3	54,3	33,5	468,6	353,8
Berekend:						
1980	70,6	38,2		32,4	466,8	346,9
1990	67,7	35,9		31,8	494,6	384,7
2000	64,7	34,5		30,2	515,2	398,2
2010	—	34,3		—	—	422,1
2020	—	34,4		—	—	517,7

Bron: Atlas '72 en CBS: De toekomstige demografische ontwikkeling in Nederland na 1975.

J. J. van Oosterwijk Bruyn: Ontwikkeling en vooruitberekening van het aantal bejaarden in Nederland van 1946 tot 2000. Ned. Tijdschrift voor Gerontologie 1978, no. 1, p. 9.

Sinds het begin van deze eeuw is het percentage gehuwde mannen enorm toegenomen (tabel 5). Voor vrouwen was de stijging van het percentage gehuwden duidelijk minder dan die van de mannen. Bovendien neemt het percentage gehuwde vrouwen onder ouderen sinds 1960 weer af. De ramingen van het CBS voorzien ook in de toekomst voor oudere vrouwen een daling, tot een niveau in 2000 dat even laag is als in 1900.

Dat oudere mannen vaker gehuwd zijn dan vrouwen, wordt gedeeltelijk verklaard door het feit dat zij veelal getrouwd zijn met vrouwen die jonger zijn dan zichzelf. Vaak zijn oudere mannen getrouwd met vrouwen die nog geen 65 jaar zijn. Zij kozen steeds hun levenspartner uit jongere en in een groeiende bevolking omvangrijkere vrouwelijke leeftijdscohorten dan waar toe zichzelf behoorden; met het gevolg dat het aantal en percentage oudere ongehuwde vrouwen groter is dan dat van oudere ongehuwde mannen.

Een tweede verklaring, die wellicht belangrijker is, is de langere gemiddelde te verwachten levensduur van vrouwen.

Een derde factor is, dat oudere mannen vaker (her)trouwen dan oudere vrouwen. Hoe hoger de leeftijd van de mannen, des te groter het leeftijdsverschil met hun huwelijkspartner³. Van de 65-jarige e.o. huwende mannen trouwde in 1974 48,6% met vrouwen jonger dan 65 jaar. Voor vrouwen is dat cijfer slechts 4,3%. Toch moet men hierbij bedenken dat het in totaal om een beperkt aantal huwende ouderen gaat: in 1974 om 1029 mannen en 553 vrouwen.

2.5.2. personen in de weduwstaat

Uit tabel 4 blijkt eveneens dat in 1971 van de oudere mannen 19,2% weduwnaar was. Dit percentage loopt op van 7,6 bij 65-69-jarigen tot 59,8 bij 85-jarigen e.o. Het algehele percentage ligt bij vrouwen veel hoger: 43,4%, het loopt op van 28,6% bij 65-69 tot liefst 74,8% bij 85 jaar en ouder.

Absoluut betekent dit dat het aantal oudere weduwen (326 000) in 1971 bijna 3 x zo groot was als het aantal oudere weduwnaars (113 000). Wanneer we naar het verloop van de omvang van het percentage weduwnaren kijken, valt op dat dit systematisch afgenomen is van 33,8% in 1900 tot ongeveer de helft (17,8%) in 1977 (zie tabel 6). Deze daling bij de mannen hangt vooral sa-

Tabel 6. Niet-gehuwden van 65 jaar en ouder naar geslacht en burgerlijke staat in percentages van de bevolking van 65 jaar en ouder in de periode 1899-1976 voor mannen, en 1899-2020 voor vrouwen

Waargenomen	Ongehuwd	Weduwstaat	Gescheiden	Totaal niet-gehuwden %	abs. x 1000
Mannen					
1899	9,7	33,8	0,2	43,6	61,3
1930	9,8	30,3	0,5	40,7	95,8
1947	9,0	27,6	0,8	37,4	129,8
1960	7,3	23,0	1,0	31,3	153,1
1971	7,3	19,2	1,0	27,5	161,9
1976	6,7	18,0	1,8	26,5	166,9
1977	6,6	17,8	1,9	26,3	167,2
Vrouwen					
1899	12,1	53,4	0,2	65,8	109,2
1930	13,4	46,9	0,8	61,1	156,9
1947	13,2	43,2	1,1	57,4	218,2
1960	12,9	41,5	1,6	56,0	312,8
1971	12,5	43,4	1,7	57,5	432,4
1976	11,8	45,0	2,6	59,4	510,2
1977	11,7	45,4	2,7	59,7	524,8
Berekend (vrouwen)					
1980	11,1	47,7	3,0	61,8	580,4
1990	9,1	49,7	5,3	64,1	687,6
2000	7,1	50,2	8,2	65,5	755,2
2010	5,5	49,2	11,0	65,7	808,1
2020	6,7	46,1	12,7	65,5	985,0

Bron: CBS, lichtdrukken, Volkstelling 1971; De toekomstige demografische ontwikkeling in Nederland na 1975.

men met de afgenomen sterfte onder vrouwen en de reeds besproken toegenomen oversterfte van mannen. Bij de vrouwen zijn de percentages resp. 53,4 in 1900, 41,5 in 1960 en 45,4 in 1977; een veel geringere afname derhalve en de laatste jaren een toename.

2.5.3. ongehuwden

Blijkens tabel 4 is 7,3% van de oudere mannen ongehuwd gebleven. Dit percentage schommelt bij ouderen tussen 6,7% bij 75-79-jarigen en 8,4% bij de 85-jarigen en ouderen. Bij de oudere vrouwen is het percentage 12,5 en neemt het gelijkmatig toe van 11,9% bij 65-69 jaar tot 15,5% bij 85 jaar en ouder.

Sedert 1900 neemt het percentage ongehuwde mannen af van 9,7% tot 6,6% in 1977 (tabel 6). Bij de vrouwen is het verschil veel geringer; 12,1 versus 11,7. Wel moet daarbij worden opgemerkt dat het CBS tot 2020 een sterke daling verwacht van dit percentage voor oudere vrouwen, omdat men op jongere leeftijd vaker gehuwd is (of is geweest).

2.5.4. gescheidenen

Het aantal oudere een- of tweemaal gescheidenen vormt slechts een kleine groep: 1,0% van de oudere mannen en 1,7% van de oudere vrouwen. Sedert 1900 geldt zowel voor mannen als vrouwen een sterke toename, zie tabel 6.

Bij wijze van samenvatting het volgende: bekijken we de ontwikkeling van het absolute aantal gehuwden en niet-gehuwden boven de 64 jaar sinds 1899, dan blijkt (tabel 5 en 6) in 1976 het aantal gehuwde oudere mannen bijna 6 maal zo groot, het aantal niet-gehuwde oudere mannen slechts 2,7 maal zo groot, maar het aantal niet-gehuwde vrouwen 4,7 maal zo groot.

Volgens de berekening van het CBS zouden er in het jaar 2020 nog bijna een half miljoen niet-gehuwde vrouwen boven de 64 jaar bijkomen. Een toename van 92% tegen een toename met 48% van gehuwde oudere vrouwen. Dan zou het aantal niet-gehuwde oudere vrouwen bijna 1 miljoen bedragen tegen iets meer dan een half miljoen gehuwde.

2.6. Het opleidingsniveau van ouderen

De opleidingsgraad is een van de belangrijke achtergrondgegevens die minder biologisch verankerd zijn dan leeftijd en geslacht. Niettemin bepaalt de genoten opleiding in belangrijke mate evenals burgerlijke staat iemands maatschappelijke positie.

Helaas zijn de gegevens van de volkstelling hierover incompleet. Van een kwart van de oudere volwassenen is het opleidingsniveau onbekend. Tabel 7 laat zien hoe groot de verschillen zijn tussen ouderen en «jongeren» wat

Tabel 7. De Nederlandse bevolking in de wijk van 45 jaar e.o. naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau in 1971.

	Mannen					Vrouwen				
	LN ¹	ULN	MN	(S)HN	T ²	LN	ULN	MN	(S)HN	T ²
45-49	47,2	32,0	10,5	10,1	300,6	62,9	24,5	8,6	3,6	298,4
50-54	52,3	29,8	8,6	9,0	256,1	68,5	19,9	7,5	3,8	258,4
55-59	60,6	24,6	6,5	8,1	235,4	74,9	14,9	5,9	3,9	246,7
60-64	64,6	20,8	6,5	7,8	203,0	78,2	11,6	5,5	4,4	222,5
65-69	73,2	14,1	5,8	6,6	162,8	83,4	8,5	4,4	3,6	190,3
70-74	77,9	11,3	4,2	6,4	116,2	87,2	5,6	3,6	3,4	139,6
75-79	81,6	8,5	4,1	5,5	74,8	88,7	4,5	3,2	3,3	88,5
80-84	84,4	7,1	3,2	5,1	38,0	90,8	3,7	3,1	2,1	42,9
85+	86,5	5,6	3,4	4,2	18,9	91,6	3,0	2,4	2,6	19,4
45-64	55,2	27,4	8,3	8,9	995,0	70,5	18,3	7,0	3,4	1025,9
65+	77,7	11,2	4,7	6,1	410,7	86,5	6,3	3,7	3,3	480,7

¹ LN: Lager opleidingsniveau, ULN: uitgebreid lager niveau, MN: middelbaar niveau, (S)HN: (semi-)hoger niveau.

² T = totaal absoluut x 1000 = 100,0%.

Bron: Censusmonografietabellen.

betreft de genoten opleiding: van de 45-49-jarige mannen in 1971 heeft meer dan de helft meer dan lagere school genoten; van de 85-jarige e.o. mannen slechts 13,5%: een enorme kloof. Ook bij vrouwen is er een groot, zij het iets minder groot verschil; want ook vrouwen van middelbare leeftijd hebben weinig opleiding genoten.

Het zal evenwel tot 1991 duren vooraleer een eerste cohort aan mannen, dat voor meer dan de helft meer opleiding dan alleen lagere school ontving, de 65 gepasseerd zal zijn. Bij de vrouwen heeft dat cohort dan voor iets meer dan een derde meer dan alleen lagere school. Vanaf 1918 zijn veel meer personen in aanmerking gekomen voor voortgezet onderwijs. Deze tendens zet zich nog steeds voort.

Mannen hebben een duidelijk hoger opleidingsniveau dan vrouwen; de verschillen worden met het toenemen van de leeftijd kleiner. Voor de toekomst betekent dat dat het gemiddelde opleidingsniveau van ouderen zal toenemen. Het gemiddelde opleidingsniveau van mannen zal daarbij sneller stijgen dan van vrouwen. Ten opzichte van jongere generaties zal echter de opleidingsachterstand niet kleiner worden.

2.7. Deelneming aan het arbeidsproces

Deelneming aan het arbeidsproces bespreken we afzonderlijk voor mannen en vrouwen. Tevens betrekken we daarbij het opleidingsniveau en de positie in het bedrijf.

Bij de mannen van boven de 55 jaar kan men in 1947-76 bij alle leeftijdsgroepen een daling waarnemen; de grootste daling vindt men bij de leeftijdsklassen van vlak vóór en na de officiële pensioneringsleeftijd (tabel 8). Dat 43% van de 60-64-jarige mannen in 1976 niet (meer) werkt, houdt in feite in, dat een flexibele (maar waarschijnlijk niet vrijwillige) pensioneringsleeftijd in versneld tempo reeds ingevoerd wordt, zonder dat er meer mannen zijn die na de 65 nog doorwerken.

Tabel 8. Deelneming aan het arbeidsproces door de oudere bevolking in 1947, 1960, 1971 en 1976 naar leeftijdsgroep en geslacht, absoluut (x 1000)

	Mannen				Vrouwen			
	1947	1960	1971	1976 geschat	1947	1960	1971	1976 geschat
Personen met beroep absoluut x 1000								
55-59	-	247,7	260,9	229,5	-	40,0	57,7	67,2
60-64	-	179,3	196,1	158,2	-	23,4	37,2	41,7
65-69	70,4	59,0	43,1	39,8	13,3	8,6	10,3	16,3
70+	45,2	33,3	26,1	30,5	9,4	5,2	6,8	14,3
70-74	-	23,5	16,4	19,3	-	3,4	4,1	7,9
75+	-	9,8	9,7	11,2	-	1,7	2,7	6,4
65+	115,7	92,3	69,2	70,6	22,6	13,8	17,1	31,8
Personen met beroep in procenten per leeftijdsgroep van de bevolking								
55-59	-	93,4	86,8	74,7	-	13,9	17,6	20,2
60-64	-	80,8	74,0	57,0	-	9,5	12,3	13,2
65-69	51,7	33,2	19,5	17,1	9,2	4,3	3,8	5,7
70+	23,9	-	7,1	7,7	4,4	-	1,4	2,5
70-74	-	17,5	10,2	10,9	-	2,3	2,0	3,3
75+	-	6,5	4,6	5,1	-	1,0	1,0	1,9
65+	35,5	19,9	11,7	11,2	6,3	2,6	2,3	3,7

Bron: 1947/1960: Atlas 1972 p. 111.
1971 Algemene Volkstelling; uitkomsten op steekproefbasis.
1976 CBS, Leefsituatieonderzoek onder 55-jarigen e.o. '76 (steekproef).

Ook absoluut nam het aantal af: in de periode 1947-1976 met $\pm 45\ 000$ 65-jarige mannen e.o. Tussen 1960 en 1971 was er nog wel sprake van een stijging met $\pm 30\ 000$ van het aantal 55-64-jarige werkende mannen; een schatting op grond van de deelnamepercentages in de steekproef van het leefsituatieonderzoek onder Nederlanders van 55 jaar e.o. in 1976 laat echter weer een daling zien met $\pm 70\ 000$; de werkloosheid lijkt vooral de oudere werknemer te treffen en hem steeds vroeger te dwingen met werken op te houden.

Bij vrouwen van 55-64 jaar treft men juist een stijging van het percentage werkenden aan tussen 1960 en 1976: vooral bij 55-59-jarigen. Geven de volkstellingsgegevens 1947-1971 dalingen te zien wat betreft het percentage vrouwen van 65 jaar e.o. dat deelneemt in het arbeidsproces, de cijfers van het leefsituatieonderzoek in 1976 tonen ook hier een lichte stijging. Het aantal werkende vrouwen van 55-64 nam tussen 1960 en 1976 (geschat) toe met 45 500 en het aantal 65-jarige e.o. vrouwen in die periode met $\pm 18\ 000$. Voor de hand ligt de veronderstelling dat de ontwikkeling die in het volgende hoofdstuk geschetst zal worden met betrekking tot het kleinere kindertal en het sneller «door de kinderen heen» zijn van gezinnen in de periode 1960-1976, een aantal vrouwen ertoe gebracht heeft weer een beroep te gaan uitoefenen. Opvallend is dus de tegengestelde ontwikkeling: een sterke afname van het aantal oudere werknemers en een toename van oudere werkneemsters.

In de censusmonografie «Beroepsarbeid door vrouwen in Nederland» blijkt de toename van het percentage vrouwen van 55-64 jaar tussen 1960 en 1971 op te gaan voor zowel de gehuwde als de ongehuwde en de gescheiden vrouw, maar niet voor de weduwe.

Zowel oudere mannen als vrouwen zijn vaker als zelfstandige werkzaam dan jongere. Uit het feit dat de verhouding tussen zelfstandigen en in loondienst werkzamen juist boven en beneden de 65 jaar sterk verschilt, (zie tabel 9), kan men concluderen dat vooral zelfstandigen doorwerken na de 65 jaar; waarschijnlijk speelt ook hier de verandering in de beroepsstructuur een rol (het verdwijnen van de kleine zelfstandige ambachtsman, klein winkelbedrijf): ouderen van nu waren vroeger vaker als zelfstandige werkzaam dan «jongeren» nu. Dat het hier veelal gaat om kleine zelfstandigen blijkt uit het feit dat $\pm 70\%$ van de na 65 doorwerkende zelfstandigen geen personeel heeft, bij 45-64-jarige zelfstandigen ligt dat rond de 60%.

Tabel 9. Personen van 45 jaar e.o. in de wijk naar leeftijd, geslacht en positie in het bedrijf in 1971.

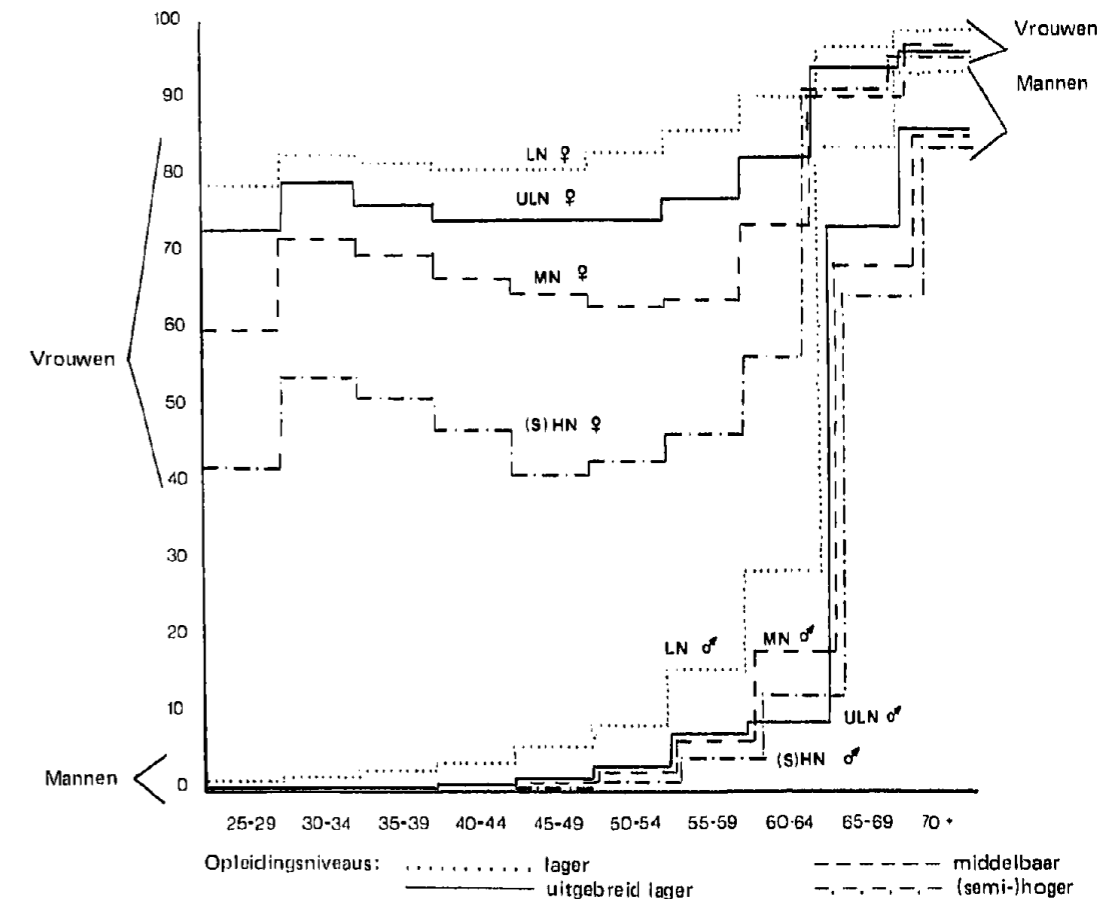
	Mannen met beroep					Vrouwen met beroep				
	I ¹	II	III	IV	N x 1000 (= 100%)	I	II	III	IV	N x 1000 (= 100%)
45-49	16,9	78,1	0,4	4,5	363,6	1,6	17,2	3,6	77,7	375,0
50-54	18,5	74,1	0,4	7,1	315,6	1,8	15,3	3,2	79,8	329,7
55-59	19,8	66,4	0,3	13,5	296,5	1,7	12,6	2,5	83,2	319,4
60-64	16,8	56,1	0,6	26,5	260,9	1,5	8,7	1,3	88,5	295,8
65-69	9,1	10,5	0,0	80,4	216,8	0,9	2,3	0,5	96,3	257,8
70-74	5,3	5,2	-	89,5	154,1	0,6	1,3	0,2	98,0	190,9
75-79	3,4	3,0	-	93,6	99,6	0,5	1,0	0,1	98,5	121,7
80-84	2,1	2,0	-	95,9	50,9	0,3	0,6	-	99,1	58,6
85+	1,5	2,5	0,1	96,0	25,3	0,3	0,6	-	99,0	26,9
45-64	18,0	69,6	0,4	12,0	1236,7	1,6	13,7	2,7	82,0	1319,8
65+	6,0	6,5	-	87,5	546,7	0,6	1,5	0,3	97,6	655,9

¹ I = werkend als zelfstandige.
 II = werkend in loondienst.
 III = medewerkend gezinslid.
 IV = niet werkend.

Bron: Projekt Vergrijzing tabel 67 en 33.

Hoe hoger het opleidingsniveau, hoe vaker mensen werken. De verschillen in dit opzicht variëren met geslacht en leeftijd, zie figuur 4. De verschillen bij vrouwen van verschillende opleidingsniveaus zijn nogal opvallend, vooral op middelbare leeftijd.

Figuur 4. Het percentage personen zonder beroep naar leeftijd vanaf 25 jaar, geslacht en opleidingsniveau in 1971.

NB: Deze figuur is als volgt te lezen: de bovenste gestippelde lijn (LN ♀) geeft per leeftijdsklasse van 5 jaar het percentage niet-werkenden aan onder vrouwen met alleen lager opleidingsniveau.

De verschillen bij mannen treden pas op vanaf de ± 50 jaar: de problemen van de oudere werknemer zijn waarschijnlijk vooral de problemen van de lager opgeleide oudere werknemer. Van de 275 000 55-64-jarige lager opgeleide mannen werkten er 60 000 niet meer. Dat is ongeveer twintig maal zoveel als de ± 3000 (semi-)hoger opgeleide mannen van die leeftijd, die niet meer werkten van de 36 000. Ook boven de 65 jaar zien we dat het percentage niet (meer) werkenden onder lager opgeleiden hoger is dan onder ouderen met meer opleiding.

Hoewel hoger opgeleiden na de 65 jaar vaker werken dan lager opgeleiden, en het opleidingsniveau van jongeren vaak hoger is dan van ouderen, is het toch niet zo dat het doorwerken boven de 65 jaar toeneemt; bij mannen zien we een duidelijke afname (tabel 8). Hierbij speelt een andere factor een belangrijkere rol dan opleidingsniveau nl. de sociale beroepsgroep: ook een hoog opgeleide employé stopt bij de 65 of soms eerder, terwijl laag opgeleiden vooral als zelfstandigen in een eenmanszaak doorwerken; de eersten nemen in aantal toe, de laatsten verdwijnen bijna geheel (zie de volgende paragraaf).

2.8. Ouderen en hun sociale beroepsgroep in 1960 en 1971

Bij de bestudering van de veranderingen die zich bij de sociale beroepsgroepen tussen 1960 en 1971 hebben voorgedaan, hebben wij de volgende indeling gehanteerd:

- zelfstandigen: wetenschappelijke vrije beroepen, zelfstandigen, niet in de landbouw, zelfstandigen in de landbouw.
- employés: hogere, overige.
- arbeiders (exclusief landarbeiders).
- landarbeiders.
- medewerkende gezinsleden.

Er is een onderscheid te maken tussen vergrijzing, ontgrijzing en gelijk blijven van de verschillende beroepsgroepen. De volgende ontwikkelingen zijn te constateren:

2.8.1. Het aandeel van ouderen in de beroepsbevolking naar sociale beroepsgroep in 1960 en 1971 (tabel 10)

In de periode 1960-1971 is er bij de meeste sociale beroepsgroepen sprake van een sterke ontgrijzing: in bijna alle onderscheiden groepen komen ouderen in 1971 relatief minder voor dan in 1960. Het grootste aantal mannen van 65 jaar en ouder vindt men in 1971 bij de in 1960 al meest vergrijsde groep: de vrije beroepen. In het algemeen zijn de meest vergrijsde mannelijke groepen in 1960 dat ook in 1971, nl. de zelfstandigen in de landbouw, de overige zelfstandigen en de vrije beroepen. Maar juist deze groepen worden gekenmerkt door een sterke daling wat betreft het absolute aantal: met het heengaan van de ouderen, verdwijnen voor een groot stuk ook deze beroepsgroepen.

Tabel 10. Het percentage 65-jarigen e.o. in verschillende sociale beroepsgroepen in 1960 en 1971 naar geslacht.

	Mannen				Vrouwen			
	% 65+	N = 100% x 1000	% 65+	N = 100% x 1000	% 65+	N = 100% x 1000	% 65+	N = 100% x 1000
	1960	1971	1960	1971	1960	1971	1960	1971
Bedrijfshoofden landbouw	10,6	216,0	7,2	158,9	16,9	5,5	11,2	3,1
Overige zelfstandigen	8,5	347,1	6,5	309,3	11,5	35,2	9,2	40,6
Vrije beroepen	10,7	30,2	10,2	16,7	6,5	9,8	7,3	1,1
Hogere employés	3,5	113,8	2,2	214,6	3,5	8,0	2,2	13,1
Overige employés	1,4	711,8	1,1	995,8	0,4	412,7	0,4	665,8
Landarbeiders	3,5	117,2	2,2	74,8	1,8	3,8	4,3	3,8
Overige arbeiders	1,2	1600,4	0,9	1663,0	1,4	359,4	1,6	369,5
Medewerkende gezinsleden								
- in landbouw	-	61,3	-	17,7	0,7	30,7	1,7	31,3
- in andere bedrijven	-	42,6	-	13,4	1,3	63,1	1,7	63,5
Met beroep (soc. groep onbek.)			5,2	86,3			4,6	47,5
Totaal	2,8	3240,5	1,9	3550,4	1,5	928,1	1,4	1239,2

Bron: CBS rechtstreeks voor 1960; voorlopige uitkomsten Volkstelling 1971, tabel 3.1.

Bij vrouwen is het beeld iets anders dan bij mannen. Bij haar waren in 1960 en 1971 de vrouwelijke bedrijfshoofden in de landbouw de meest vergrijsde groep. In de vrije beroepen daarentegen zou volgens deze cijfers het aantal vrouwen enorm gedaald zijn, maar het percentage oudere vrouwen daalde hier niet. Van een algemene ontgrijzing zoals bij de mannen, van de overige employés landarbeiders, andere arbeiders en medewerkende gezinsleden, kan bij vrouwen zeker niet gesproken worden.

2.8.2. De beroepsbevolking van 65 jaar e.o. in 1960 en 1971 naar sociale beroepsgroep (tabel 11)

Vergelijken we de oudere mannelijke beroepsbevolking van 1971 met die van 1960, dan ziet men een absolute en relatieve afname van alle beroepsgroepen, behalve de oudere employés; zij namen in aantal en percentage iets toe. Gezien juist de ontgrijzing van de employés, zoals geconstateerd in tabel 10, was dit alleen mogelijk doordat het aantal employés in totaal sinds 1960 zo enorm gestegen is. Anders gezegd: de verandering in de beroepsstructuur vindt eerst plaats onder relatief jongeren, en heeft een vertraagd effect op de samenstelling van de oudere beroepsbevolking.

Tabel 11. De beroepsbevolking van 65 jaar e.o. in 1960 en 1971 naar sociale beroepsgroep en geslacht.

	Mannen				Vrouwen			
	abs. x 1000		in %		abs. x 1000		in %	
	1960	1971	1960	1971	1960	1971	1960	1971
Bedrijfshoofden landbouw	22,8	11,4	24,7	16,4	0,9	0,4	6,7	2,1
Overige zelfstandigen	29,4	20,0	32,0	28,8	4,1	3,8	29,4	22,0
Vrije beroepen	3,2	1,7	3,5	2,5	0,6	0,1	4,6	0,5
Hogere employés	4,0	4,8	4,3	6,9	0,3	0,3	2,1	1,7
Overige employés	9,7	10,8	10,5	15,6	1,7	2,9	12,6	16,8
Landarbeiders	4,1	1,7	4,5	2,4	0,1	0,2	0,5	0,9
Arbeiders	19,0	14,4	20,5	20,8	5,0	5,8	36,3	33,9
Medewerkende gezinsleden								
- in landbouw	-	-	-	-	0,2	0,5	1,6	3,2
- in andere bedrijven	-	-	-	-	0,8	1,1	6,2	6,2
Met beroep (soc. groep onbek.)	-	4,5	-	6,5	-	2,2	-	12,7
Totaal	92,3	69,2	100,0	100,0	13,8	17,1	100,0	100,0

Bron: CBS rechtstreeks voor 1960; voorlopige uitkomsten 1971 tabel 3.1.

Bij een vergelijking van tabel 10 en 11 valt op dat er in 1971 in totaal ± 57 000 mannelijke bedrijfshoofden in de landbouw minder waren dan in 1960, en slechts 11 400 van deze bedrijfshoofden van 65 jaar e.o. minder. Soortgelijke verschillen treden ook op bij de zelfstandigen en beoefenaars van de vrije beroepen. Hieruit zou men af kunnen leiden dat de afname van deze beroepsgroepen niet alleen het gevolg is van het feit dat ouderen heengaan zonder dat daar opvolging van jongeren voor is, maar ook dat personen jonger dan 65 jaar ermee opgehouden zouden zijn. Het is echter ook denkbaar, dat het vooral de 55-64-jarigen van 1960 geweest zijn die er in de periode 1960-1971 mee opgehouden zijn bij het bereiken van de 65-jarige leeftijd, zonder dat zij opgevolgd werden.

Bij de groep oudere werkzame vrouwen, die in 1971 groter was dan in 1960, zagen alleen de employés hun aantal zowel relatief als absoluut stijgen.

Over het gewezen beroep van de toekomstige gepensioneerden kan men uit de gegevens van de volkstellingen van 1960 en 1971 het volgende afleiden. De in 1980 65-84-jarige mannen (de 45-64-jarigen uit 1960) bestaan globaal uit 10% ex-boeren en tuinders, 18% gewezen zelfstandigen, inclusief vrije beroepen, 25% ex-employés, 43% ex-arbeiders en 4% ex-landarbeiders. Vergelijken met deze situatie kan men in 1991 wanneer de 45-64-jarigen uit 1971 de pensioengerechtigde leeftijd gepasseerd zullen zijn, een afname van het percentage ex-zelfstandigen verwachten, een sterke toename van ex-employés, een toename van gewezen beter betaalde arbeiders en een afname van gewezen land- en andere arbeiders (met midden- en lagere inkomens). Wanneer men inschat dat de groepen die het tijdens het beroepsleven het beter gehad hebben, globaal ook over meer middelen zullen kunnen beschikken om succesvol oud en gepensioneerd te zijn, en men zou aldus aan arbeiders en lagere employés een kleinere kans op «successful aging» willen toedichten, zal de situatie wat dit betreft tussen 1980

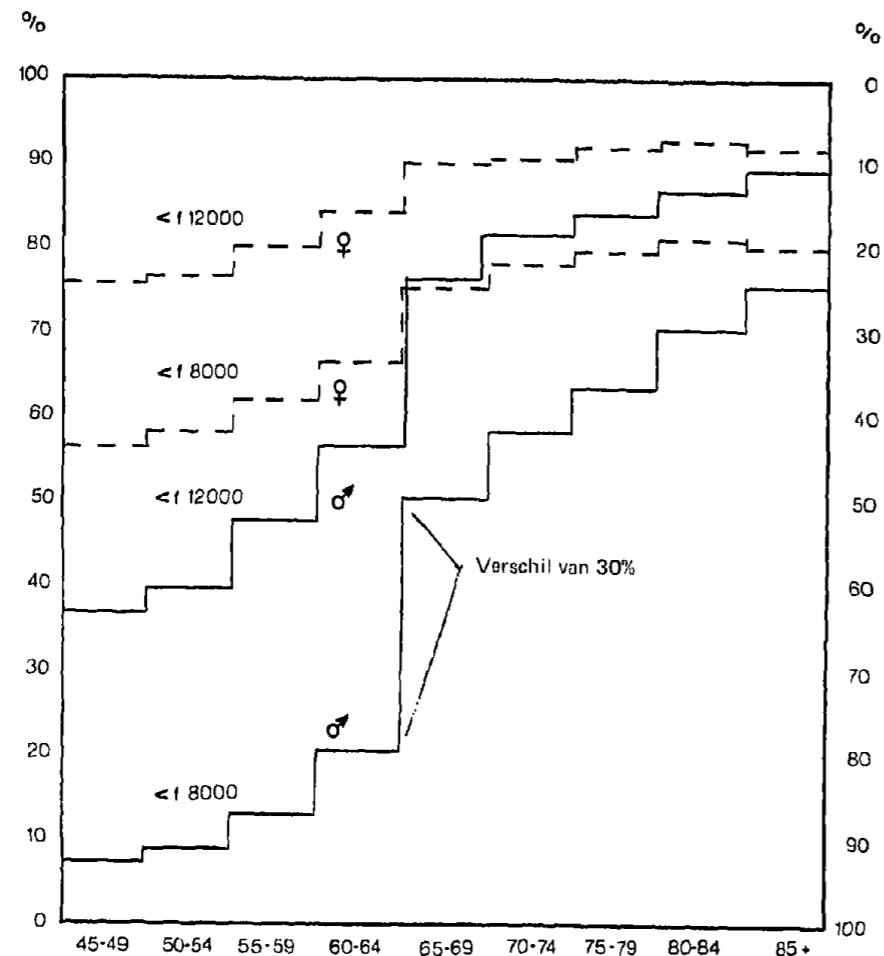
en 1991 nauwelijks verbeteren: in beide jaren gaat het om $\pm 52\%$ van de gewezen beroepsbevolking. Een lichtpuntje vormt de verschuiving naar gewezen beter betaalde arbeiders.

Door het afnemen van de zelfstandigen, zowel in als buiten de landbouw, welke groep relatief vaker doorwerkt na de 65, zal werken na de 65 in de toekomst waarschijnlijk steeds minder voorkomen, zolang voor de meeste groepen de verplichte pensioneringsleeftijd van 65 jaar blijft bestaan.

De informatie over het inkomen uit de volkstelling geldt niet als het meest betrouwbare gegeven: nogal wat onbekenden, bovendien waarschijnlijk veel mensen die hun inkomen te laag opgegeven hebben.

Bij de grote groep gehuwde oudere mannen (1,1 miljoen 45-64-jarigen en 0,4 miljoen 65-plussers) is bij 7% resp. 11% het inkomen onbekend. Uit figuur 5 blijkt een zeer sterke relatie tussen leeftijd en inkomen: Hoe ouder men is hoe vaker men in een lagere inkomensklasse valt. Vooral bij mannen valt een sterke breuk tussen onmiddellijk boven en beneden de 65 te constateren.

Figuur 5. Personen van 45 jaar e.o. in de wijk in 1971 naar leeftijd, geslacht en inkomen: het % dat minder dan f 8000 en % dat minder dan f 12 000 aan inkomen heeft.

Bron: Census monografietafellen.
NB: Deze figuur is als volgt te lezen: de onderste ononderbroken lijn (< f 8000 ♂) geeft per leeftijdsklasse van 5 jaar het percentage mannen aan met een inkomen van f 8000 of minder.

2.9. De inkomenssituatie van ouderen in 1971

2.9.1. De samenhang tussen inkomen en urbanisatiegraad, opleidingsniveau en arbeid

Van de 60-64-jarige mannen had 19% een inkomen beneden de f 8000; bij de 65-69-jarigen zelfs 49%. Ook binnen de groep van 65-jarige en oudere mannen vindt men aanzienlijke verschillen: 53% van de gehuwde mannen bij voorbeeld heeft een inkomen $\geq$ f 8000; dit tegenover 71% van de alleenstaande mannen.

Bij vrouwen is de inkomenspositie vooral bij 45-65-jarigen aanzienlijk slechter dan van mannen en is er bij de 65 minder van een breuk sprake. Bij de oudere vrouwen varieert het percentage met een laag inkomen tussen de 74% voor alleenstaanden en 84% voor vrouwen bij familie.

Ook in 1976 is in het leefstijloonderzoek te vinden: «hoe ouder hoe vaker een lager inkomen» en «tot 65 jaar zijn de verschillen tussen ouder en jonger groot bij een hogere inkomensgrens t.o.v. bij 65-jarigen en ouderen», bij 55-64-jarigen zijn die verschillen het grootst bij de grens van f 21 000 en bij 65-jarigen e.o. eerder bij f 13 000¹⁵.

Vonden we in 1971 een grote inkomenskloof bij de 65, in 1976 kan men een dergelijke grote kloof tussen 60-64-jarige en 65-59-jarige mannen bij geen enkele inkomensgrens terugvinden: het grootste verschil vindt men bij de grens van f 17 000 nl. 48,5% - 31,8% = 16,7%. Dit zou erop kunnen wijzen dat de inkomenskloof tussen boven en onder de 65 in de periode tussen 1971 en 1976 afgenomen is. Mogelijk zijn de gegevens hierover uit 1971 toch iets minder betrouwbaar.

Over de relatie urbanisatiegraad en inkomen (tabel 1 van de bijlage) valt op te merken dat mannen en vrouwen van 45-64 jaar e.o. in de stad vaker een betere inkomenspositie hebben dan op het platteland. De beste inkomenspositie vindt men in de forensengemeenten.

Mensen met een hoger opleidingsniveau hebben zoals te verwachten was veel vaker een hoog inkomen dan mensen met een lager opleidingsniveau. De verschillen zijn enorm. 70% van de oudere mannen met een lagere opleiding heeft een inkomen van minder dan f 8000 versus 5% van de mannen met een hogere opleiding (tabel 2 van de bijlage).

Wat betreft de relatie werken-inkomen, het volgende (tabel 12). Werkenden hebben vaker een hoger inkomen dan niet-werkenden. Dit geldt zowel voor 45-64-jarigen als voor 65-plussers, voor vrouwen en mannen. De verschillen tussen werkenden en niet (meer) werkenden liggen bij 45-64-jarigen en 65-plussers wel op ander niveau. Het grote inkomensverschil tussen 45-64-jarigen en 65-jarigen e.o. wordt voor een groot deel verklaard door het al of niet werken. Ook bij 45-64-jarigen heeft de relatief kleine groep van niet (meer) werkenden (126 000) heel vaak een laag inkomen: zelfs bijna even vaak een inkomen beneden f 12 000 (82%) als de niet-werkenden van 65 jaar of ouder (85%).

Voor een groot gedeelte wordt de lage inkomenspositie van ouderen dus verklaard door hun gepensioneerde status. Wie werkt krijgt meer; wie niet werkt krijgt minder; vooral daarom krijgen ouderen minder.

2.9.2. De aard van de inkomens van ouderen

De vraag over AOW/AWW in de volkstelling bleek zeer slecht ingevuld. Soms heeft men gedacht bevestigend te kunnen antwoorden omdat men AOW-premie betaalde. Ook verzuimden 151 000 mannen van 65 jaar e.o. op te geven dat zij AOW genoten; deze onvolkomenheden zijn evenwel gecorrigeerd.

Deze variabele uit de volkstelling heeft in ons project de volgende categorieën:

- I. uitsluitend AOW/AWW
- II. AOW/AWW + bijstand
- III. AOW/AWW + andere inkomsten

Tabel 12. Het percentage personen met een inkomen < f 8000 (bij mannen ook < f 12 000) van 45-64 jaar en 65+ naar geslacht, huishoudenssituatie en positie in het bedrijf

	Mannen 45-64 jaar						Vrouwen 45-64 jaar											
	in gezinsverband		in niet-gezinshuish.		alleenstaand		totaal		in gezinsverband		in niet-gezinshuish.		alleenstaand		totaal			
	% ¹	% ²	T ³	% ¹	% ²	T ³	% ¹	% ²	T ³	% ¹	% ²	T ³	% ¹	% ²	T ³			
I ⁴	14,7	39,8	189,4	52,5	76,0	8,2	44,9	66,9	5,5	203,0	50,2	10,3	58,4	2,3	41,5	4,1	49,2	16,7
II	4,2	37,3	748,7	20,8	67,1	30,1	14,5	53,9	23,8	802,5	63,7	83,8	46,4	24,0	22,9	39,8	49,9	147,6
III	36,1	67,9	3,9	47,9	85,4	0,2	46,2	84,5	0,3	4,4	81,3	7,9	64,0	0,1	52,2	0,2	80,2	8,2
IV	42,6	81,0	110,9	70,5	91,2	8,8	69,6	90,5	6,2	125,9	68,2	91,7	80,7	27,1	71,4	53,5	71,2	172,3
Totaal	10,2	42,5	1052,8	35,7	73,3	47,3	28,9	62,4	35,7	1135,8	65,8	193,7	64,3	53,5	50,4	97,6	61,2	344,8
	Mannen 65+						Vrouwen 65+											
I	20,0	49,9	25,2	50,1	74,2	2,7	39,9	67,1	2,1	30,0	46,4	1,0	49,4	0,9	44,9	1,7	46,4	3,6
II	19,5	48,5	26,1	45,1	70,9	2,5	31,9	60,5	2,1	30,7	72,5	1,7	66,1	2,3	48,2	2,9	60,2	7,0
III	-	-	0,0	-	-	0,0	-	-	0,0	0,0	81,5	0,4	-	0,0	-	0,0	81,5	0,4
IV	58,9	82,7	324,4	81,8	93,0	48,0	74,2	88,4	45,0	417,4	82,6	92,2	83,0	79,0	75,0	171,2	78,8	342,4
Totaal	53,5	78,2	375,7	78,5	91,0	53,1	70,9	86,3	49,2	478,1	82,0	95,3	82,1	82,2	74,2	175,9	78,1	353,4

Bron: Project Vergrijzing tabel 45.

¹ % dat minder dan f 8000 aan inkomen heeft.

² % dat minder dan f 12 000 aan inkomen heeft.

³ T : totaal = 100% in abs. aantallen (x 1000).

⁴ I : zelfstandigen

II : in loondienst werkend

III : medewerkend gezinslid

IV : niet (meer) werkend.

Tabel 13. De wijkbevolking van 65 jaar e.o. naar leeftijd en soort van inkomsten

	Wijkbevolking			
	I ¹	II	III	T ²
65-69	25,5	5,1	69,3	325,1
70-74	28,1	6,6	65,0	254,2
75-79	29,8	7,6	62,4	176,7
80-84	34,7	8,9	56,1	95,0
85+	39,1	7,5	53,3	49,0
65+	28,8	6,5	64,4	900,0
65+ M	27,5	4,4	67,9	546,7
65+ V	30,8	9,8	59,0	353,2

Bron: Censusmonografietafellen.

¹ I = uitsluitend AOW/AWW

II = AOW/AWW + bijstand

III = AOW/AWW + andere inkomsten

² T = N x 1000 (= 100%).

Volgens tabel 13 heeft 27,5% van de mannen van 65 jaar e.o. uitsluitend AOW/AWW, 4,4% ook bijstand; de grootste groep heeft ook andere inkomsten; de categorie bijstand + andere inkomsten komt weinig (0,3%) voor; vrouwen krijgen vaker bijstand (maar bij hen zijn de echtgenotes niet meegerekend; hun mannen tellen hier alleen) en hebben minder vaak ook andere inkomsten dan mannen. Alleenstaande vrouwen en gehuwde mannen hebben het minst vaak louter AOW/AWW (25,4% en 25,8%). De eerste krijgen ook het vaakst bijstand (13%).

Met toenemen van de leeftijd boven de 65 jaar neemt het percentage personen dat AOW/AWW + andere inkomsten heeft, af en neemt zowel het percentage personen dat alleen AOW/AWW als AOW/AWW + bijstand heeft toe.

2.10. De urbanisatiegraad van ouderen

Tabel 14 toont zowel het % 65-jarigen e.o. als het % 80-jarigen e.o. (onder 65 plussers) naar geslacht en urbanisatiegraad; de bevolking van grote steden, vooral de vrouwelijke blijkt duidelijk meer vergrijsd, dan van andere gemeenten. Daarna komen de plattelandsgemeenten. De forensengemeenten zijn het minst vergrijsd, vooral wat betreft de mannen.

Tabel 14. Percentage 65- en 80-jarigen e.o. naar geslacht en urbanisatiegraad (incl. instuutsbevolking). Tevens het percentage 80-jarigen e.o. onder 65-jarigen e.o. in de wijk in 1971 naar geslacht en urbanisatiegraad en het aantal mannen per 100 vrouwen onder 65-jarigen e.o. in de wijk- en de instellingsbevolking naar urbanisatiegraad.

Urbanisatiegraad	% 65+		% 80+		% 80+ onder 65+		sexeratio onder 65+	
	M	V	M	V	M	V	wijkbev.	inst. bev.
I. Plattelandsgemeenten	9,8	10,7	1,7	2,0	15,7	14,9	100,8	55,0
II. Verstedelijkte plattelandsgemeenten	8,4	9,9	1,5	1,7	15,1	13,2	95,7	47,9
III. Forensengemeenten	7,3	9,8	1,2	1,9	13,5	12,9	82,5	37,6
IV. Steden tot 100 000 inwoners	8,6	11,2	1,4	1,9	13,2	11,8	81,9	43,3
V. Grote steden	10,7	14,3	1,7	2,4	13,3	13,1	74,5	43,8

Bron: Censusmonografietafellen.

Uit deze tabel blijkt ook dat het % hoogbejaarden onder ouderen (de vergrijzing binnen de oudere bevolking zelf) het hoogst is bij de plattelandsgemeenten, vooral bij mannen. De verschillen zijn echter niet erg groot.

Wat betreft de verhouding tussen het aantal oudere mannen en vrouwen ziet men echter enorme verschillen tussen stad en platteland. Het stadsleven wordt kennelijk oudere mannen in groten getale noodlottig. ± 80 000 65-jarige e.o. vrouwen zijn er in de grote steden meer dan mannen (279 200-199 900); d.i. ongeveer de helft van het totale oudere-vrouwenoverschot van 163 000 in 1971. Ook uit andere publikaties blijkt dat de toege-

nomen sterfte sinds 1950 onder 50-70-jarige mannen vooral de mannen in de stad betreft (Yntema, ⁵); Mulder ⁶). Het zou evenwel de moeite waard zijn om te onderzoeken of oudere niet gehuwde mannen vaker verhuizen naar het platteland dan niet gehuwde vrouwen.

2.11. Discussie

Wanneer men in de gegevens van dit hoofdstuk op zoek gaat naar sociaal gedepriveerde groepen van ouderen, of zelfs cumulatief gedepriveerde groepen, kan men opmerken dat alle vermelde kenmerken, in een of ander opzicht iets zeggen over of samenhangen met grotere of kleinere sociale bevoorrechtiging of juist het tegendeel daarvan. Gaan we dat voor elk kenmerk na.

- Leeftijd

Bij het verlaten van het beroepsleven, veelal bij de 65 gelden mensen (vooral de mannen) in onze samenleving als «oud» en worden vanaf dat moment met rolverwachtingen van neergang en verlies van lichamelijke en geestelijke vaardigheden geconfronteerd. Daardoor maakt onze maatschappij oudere mensen van meet af aan tot een probleemgroep en laat voor velen juist door deze positietoewijzing het ouder worden tot een probleem worden.⁷ Van dit «deficit-model» van het ouder worden is in wetenschappelijk onderzoek reeds vaak aangetoond, dat het in zijn algemeenheid ongegrond is.⁸ Het blijkt echter een verbazingwekkend taai model.⁹

- Geslacht

Vooral voor vrouwen (60% van de oudere bevolking) begint de ouderdom als negatief sociaal feit vrij vroeg: de overdreven waardering voor de traditionele eenzijdige vrouwelijke rol van echtgenote en moeder heeft er zeker mede toe bijgedragen dat de vrouw slechts tussen de 20 en 40/45 jaar als «volwaardig mens» erkend, en daarna in zekere zin «uitgerangeerd, op een dood spoor gezet wordt» en: «*Frau sein und Alt sein bedeutet danach in unserer Gesellschaft eine Kumulation Sozialer Benachteiligungen*».¹⁰

- Burgerlijke staat

Maatschappelijk gelden gehuwden in veel opzichten als een bevoorrechte groep. In het hoofdstuk over tehuisbewoners zal blijken dat verzorgingstehuizen relatief zelden door gehuwde ouderen bewoond worden. Institutionaliserings is voor hen een kleiner risico. Op grond van dit criterium zijn alle niet gehuwde ouderen in het nadeel. Binnen deze groep valt echter de sterk in aantal toenemende groep van weduwen op. Het oudere-vrouwen-overschot bestaat vooral uit weduwen. Juist vrouwen zijn tijdens hun leven sterk gesocialiseerd met het oog op huwelijk en gezin en hebben zich daar vaak een groot stuk van hun leven voor ingezet. Oud geworden zijn zij het, die het verlies van de partner en problemen met de eigen identiteit en status te verwerken krijgen. De trits: oud, vrouw, weduwe, mag dan ook een cumulatie van sociale nadelen genoemd worden in vergelijking vooral met de voor de mannen veel gangbaarder trits: man, oud, echtgenoot.¹¹

- Opleidingsniveau

Het geringe opleidingsniveau van de meeste ouderen zet hen op een sociale achterstand ten opzichte van jongere leeftijdscohorten. Slechts weinig ouderen kennen de bevoorrechte positie van een langdurige opleiding. De opleiding van ouderen heeft bovendien in een ver verleden plaats gehad; van de aansluiting van hun opleiding op het leven in de huidige democratische complexe verzorgingsstaat mag dan ook niet veel verwacht worden: Uit de literatuur¹² blijkt dat, dat «successful aging» vooral voor hoger opgeleiden is weggelegd.

- Beroepsarbeid

De meeste ouderen zijn gepensioneerd en wel in een sterk op utiliteit en presteren ingestelde samenleving, waarin niet-werkenden eigenlijk niet

meetellen. Vooral de werkenden bezitten de macht, het geld en bezetten de sleutelposities. In vergelijking met actieven moeten in onze maatschappij het oud en gepensioneerd zijn een sociaal nadeel heten.

- Beroepsgroepen

Gemiddeld hebben, hogere beroepsgroepen meer te verliezen bij de pensionering aan status, zinvolle, interessante bezigheden, verantwoordelijkheid en macht. Toch zijn zij het die gemiddeld beter klaarkomen met het verwerken van het gepensioneerd zijn. Lagere beroepsgroepen verliezen minder, maar winnen ook minder bij de pensionering. Gepensioneerden in het algemeen en ouderen uit lagere beroepsgroepen in het bijzonder worden dan ook waarschijnlijk niet zo zeer benadeeld door het opgaven van de arbeid op zich, maar meer door de beperkende negatieve rol van het oud en gepensioneerd zijn die ermee verbonden is.¹³ Ongeveer de helft van de voormalige mannelijke beroepsbevolking bestaat als 65-84-jarigen in de periode 1980-1991 uit gewezen lagere employé's en arbeiders, lagere beroepsgroepen dus, aan wie men een kleinere kans op «successful aging» kan toedichten dan aan hogere beroepsgroepen.

- Het inkomen

Het ligt voor de hand dat de gegevens over de lagere inkomenspositie van de meeste oudere mensen een aanduiding is van een relatieve sociale achterstelling; een goede financiële positie maakt het hen mogelijk allerlei activiteiten, interesses, reizen etc. te ontplooien en de negatieve gevolgen van het oud worden en gepensioneerd zijn te «compenseren». Gekoppeld aan het economisch niet-actief zijn, beperkt het lagere inkomen de mogelijkheden om op gelijke wijze als de wel werkenden deel te nemen aan allerlei aantrekkelijke, maar schaarse goederen, bij voorbeeld enige luxe, een auto, telefoon, centrale verwarming etc.

- Urbanisatiegraad

Al lijkt «oud worden op het platteland» op het eerste gezicht in vele opzichten aangenamer dan oud worden in de stad, uit de buitenlandse literatuur komt naar voren dat wonen op het platteland voor ouderen vaker verbonden is met een aantal negatieve kenmerken, zoals o.a. een lager inkomen, lagere opleiding en beroep, slechter wonen, slechtere gezondheid en gezondheidszorg, geringere activiteiten, negatievere stemming, meer problemen bij het verwerken van partnerverlies. Volgens deze literatuur¹⁴ lijken er in de stad meer gunstige voorwaarden aanwezig voor een succesvol en actief ouder worden bij een hoger lichamenlijk-geestelijk welbevinden dan op het platteland.

- De cumulatie van sociale achterstelling

De factoren opleidingsniveau, beroepsgroep en inkomenspositie hangen ook bij de oudere bevolking met elkaar samen. Uit tabel 2 van de bijlagen kunnen we afleiden dat 69 procent van de 294 000 65-jarige en oudere zelfstandig wonende mannen met alleen lagere school ook slechts een gering inkomen heeft en 85 procent van de 237 000 oudere vrouwen met weinig opleiding. Een op vele manieren achtergebleven groep ouderen vormen de 92 000 zelfstandig wonende alleenstaande oudere vrouwen met weinig opleiding en een klein inkomen.

2.12. Samenvatting

1. Gezien de stijging van het aandeel van de groep ouderen in de bevolking kan men spreken van een vergrijzing van Nederlandse bevolking sinds ± 1910; Dit proces is in het huidige tijdsbestek nog steeds aan de gang en zal voorlopig zeker nog voortgang vinden: opmerkelijk zijn daarbij in de toekomst de bejaardengolven die te wachten staan: vanaf 1990 en vanaf 2010.
2. Vergrijzing houdt ook een relatief sterke toename van het aandeel hoogbejaarden binnen de bejaardengroep in.

3. Het proces van vergrijzing verliep en verloopt in Nederland minder snel dan in verscheidene Europese landen, zoals Frankrijk, Duitsland, Engeland.
4. De oversterfte van mannen van 45 jaar e.o. sinds 1950, heeft grote invloed op de verhouding tussen het aantal oudere mannen en vrouwen vanaf 1960. In de oudere leeftijdsgroepen en onder hoogbejaarden het meest, ontstaat sindsdien een enorm groeiend «vrouwenoverschot». Vergrijzing betreft duidelijk meer de oudere vrouwen, ten gevolge van de sterk toegenomen sterfte onder mannen.
5. Binnen de oudere leeftijdsgroepen is het aantal gehuwde mannen sinds 1900 absoluut en relatief voortdurend gestegen. Het tot 1960 steeds gestegen percentage gehuwde vrouwen van 65 jaar en ouder daalt evenwel sinds dat jaar en zal in het jaar 2010 naar verwachting een dieptepunt bereiken.
6. Het aantal gehuwde oudere mannen is absoluut en procentueel voortdurend groter geweest dan het aantal gehuwde oudere vrouwen. Dit verschil is vooral na de Tweede Wereldoorlog steeds groter geworden, en zal waarschijnlijk nog toenemen.
7. Als verklaring voor het hogere aantal gehuwde mannen gelden de volgende feiten:
  - a. de hogere huwelijksleeftijd van mannen
  - b. de langere levensduur van vrouwen, vooral sinds 1950
  - c. enigszins de hogere (her)trouwfrequentie van oudere mannen.
8. Terwijl het percentage weduwnaars van 65 jaar en ouder sinds 1900 sterk gedaald en het aantal sinds 1960 gelijk gebleven is, wordt de ouderdom voor vrouwen sinds 1960 meer en meer de levensfase van het alleenstaan na de dood van de echtgenoot. Het percentage ongehuwde oudere mannen daalt sinds 1930, dat van de vrouwen sinds 1960.
9. Ouderen hebben vaker alleen lagere school gehad dan jongeren; ook al zullen de ouderen in de toekomst, vooral in de verre toekomst beter opgeleid zijn dan nu, de verschillen met jongeren zullen zeker de eerste decennia blijven bestaan.
10. Deelname aan het arbeidsproces:
  - in de periode 1947-1976 «ontgrijzde» de beroepsbevolking. Het absoluut en relatief toegenomen aantal ouderen neemt steeds minder deel aan de wereld van het beroep.
  - de oudere werknemer (m.) van 55-64 jaar is in de periode 1960-1976 in toenemende mate ex-werknemer geworden. Oudere werkneemsters van 55-64 jaar echter zagen, ook relatief, hun aantal groeien.
  - zelfstandigen, vooral die zonder personeel, werken meer door na de 65. Ook werken ouderen met een hoger opleidingsniveau vaker door, en verlaten als oudere werknemer (50-64 jaar) minder vaak het arbeidsproces dan personen met een lager opleidingsniveau.
11. In het proces van voortgaande ontgrijzing van de totale beroepsbevolking namen de meest vergrijzde groepen in de periode 1960-1971 het sterkst af in aantal. Op grond van de verschillen tussen 45-64-jarige beroepsbeoefenaars in 1960 en 1971, kan men concluderen, dat de gewezen beroepsbevolking van 65-jarigen e.o. in de toekomst steeds meer zal gaan bestaan uit ex-employés, hogere en lagere, meer uit ex-arbeiders die een beter inkomen verdienden, en veel minder uit ex-zelfstandigen en overige arbeiders. Het doorwerken na de 65 zal steeds minder plaatsvinden door de afname van de (vooral de kleine) zelfstandigen.
12. De inkomenssituatie hangt sterk samen met leeftijd; bij de 65 vindt men in 1971 een grote breuk, in 1976 een kleinere. De inkomenssituatie van ouderen hangt samen met hun urbanisatiegraad, opleidingsniveau en vooral beroepsmatige werkzaamheid. Velen boven de 65 hebben naast de AOW/AWW ook andere inkomsten.

13. Grote steden zijn het meest vergrijzd, vooral wat betreft de vrouwelijke bevolking; plattelandsgemeenten tellen relatief de meeste hoogbejaarde mannen onder ouderen. De getalsmatige verhouding tussen oudere mannen en vrouwen is in grote steden het meest onevenwichtig.

Noten

- 1 Ziekte en sterfte in Nederland. Rapport no. 6 Staatscommissie bevolkingsvraagstuk. VOMIL 1976.
- 2 Ontleend aan: Demographic Yearbook 1969 en 1973, table 6.
- 3 Censusmonografie: Partnerkeuze. Hoog, C. de. Wederzijdse kenmerken van huwelijkspartners. Monografieën Volkstelling 1971, no. 4 's-Gravenhage, 1979.
- 4 Berends, A.B. en A.C. Boelmans-Klainjan. Censusmonografie 1971, no. 7. Beroepsarbeid door vrouwen in Nederland. 's-Gravenhage 1979.
- 5 Yntema, L. De sterfte. In: Heeren e.a. Van nu tot nul. Aula 531, 1974, p. 167.
- 6 Mulder, H. Bejaardensterfte in Nederland, Amsterdam, 1960.

- 7 Lehr, U. Zur Frage der Sozialen Benachteiligung älterer Menschen, Verlag Stuttgart, 1976.
- 8 Birren, J. E. Handbook of aging and the individual. Chicago Univ. Press, 1958.
- 9 Lehr, U. Gerontologie. Een psychologisch Overzicht. Het Spectrum, Utrecht, 1974.
- 10 Lehr, U. Die Situation der älteren Frau. Psychologische und soziale Aspekte. Z.f. Gerontologie 11, 1978, 6-28.
- 11 Zie o.a. - Townsend, P. The family life of older people. London, 1957. - Parkes, C. Bereavement. Penguin, 1975.
- Schlaffer, E. en Ch. Benard. Die Überlebenden - Thesen zur Partnerverlust älterer Frauen. In: Z.f. Gerontologie, 11, 1978, 90-97.
- Fooker, I. Zur Situation älterer Witwen. In:

- Lehr, U., Seniorinnen, Darmstadt, 1978, 102 u.w.
- 12 Tews, H. Soziologie des Alterns, Heidelberg, 1971, p. 185, 216, 298, 303. Blume, O. Möglichkeiten und Grenzen der Altenhilfe, Tübingen, 1968.
  - 13 Tews, H. o.c., p. 179 e.v.
  - 14 Lehr, U. Alter werden in Stadt und Land. Psychologische und soziale Aspekte. Akt. Geront. 7, 1977, 197-204.
  - 15 CBS. De leefsituatie van de Nederlandse bevolking van 55 jaar en ouder in 1976. Deel I, kerncijfers, tabel 7.12.

3. De gezins- en huishoudenssituatie

In dit hoofdstuk wordt de gezins- en huishoudenssituatie beschreven, speciaal die van de census van 1971. Deze gegevens zullen ook vergeleken worden met die van 1960 en 1976. Dat impliceert wel enige moeilijkheden, omdat bij de verschillende waarnemingen van andere definities van het huishouden is uitgegaan.*

Sedert enige decennia is er een proces gaande van huishoudensverdunding en -individualisering.¹ De gemiddelde grootte was in 1900 4,81 en in 1971 3,55. Begrijpelijkwijze hangt dit samen met de daling van de vruchtbaarheid, maar ook met het nagenoeg verdwijnen van inwonend personeel en overige familieleden en ten slotte met het vroeger uit huis gaan van kinderen. Een gevolg van deze verdunding is een toename van het aantal zelfstandige huishoudens, in het bijzonder ook van huishoudens die uit alleenstaanden bestaan (eenpersoonshuishoudens). In dit hoofdstuk gaat het uitsluitend om de zelfstandig wonende ouderen, vaak wijkbevolking genoemd. Ouderen woonachtig in bejaardentehuizen en andere instituten worden in hoofdstuk 6 beschreven.

Allereerst bekijken we de situatie in 1971, daarna vergelijken we deze met die in 1960 en 1971. In de bijlagen zijn enkele tabellen opgenomen over de samenhang tussen de gezinssituatie van ouderen en hun inkomen, opleiding en urbanisatiegraad.

3.1. De huishoudens van ouderen in 1971

* De gegevens van Volkstelling 1960 zijn alleen gepubliceerd volgens «definitie '47» van huishoudens. Deze definitie gaat uit van het gezin: een huishouden is hetzelfde als een gezin. Ingewikkelde huishoudens (opgebouwd uit meerdere gezinnen of gezinnen en andere personen) en eenpersoonshuishoudens zijn met behulp van deze definitie moeilijk te registreren. Definitie 1960, bij Volkstelling 1971 gebruikt, maakt wél onderscheid tussen huishoudens en gezinnen. Daar we de huishoudenssituatie in 1971 zowel volgens definitie 1947 als definitie 1960 kunnen berekenen, vergelijken we 1960 en 1971 volgens definitie '47. De volkstellinggegevens van 1971 en de data van het Leefsituatieonderzoek 1976² zijn dan te bestuderen met indelingen volgens definitie 1960.

Voor het verschil zie verder o.a. Bauckens-Vries³. Van de Volkstelling van 1960 hebben we door het CBS in lichtdrukken gepubliceerde steekproef van 1 op 20 gebruikt. Bij de Volkstelling 1971 zien we zover mogelijk, de definitieve uitkomsten, soms een steekproef van 1 op 10. Bij het Leefsituatieonderzoek zijn 5846 Nederlanders van 55 jaar e.o. benaderd, met in elke leeftijdsklasse van 5 jaar zoveel mogelijk een gelijk aantal personen.

In de gegevens van 1971 hebben we te maken met 3 typen van samenlevingsvormen. Op de eerste plaats het gezin; volgens definitie '60 is een gezin elke biologische eenheid die minstens twee van de drie elementen, man, vrouw en kind (uitsluitend ongehuwd eigen of stiefkind) bevat, gebonden door echt of ouderschap. Daartoe behoren echtparen, de eventueel bij hen wonende ongehuwde kinderen en z.g. één-oudergezinnen. Ten tweede personen die niet tot een dergelijk gezin behoren, maar wel samenleven met anderen: familie of vrienden, z.g. personen in niet-gezinshuishoudens. Van belang is dat hieronder ook vallen weduwen of weduwnaars die bij een getrouwde zoon of dochter wonen, of bij wie kinderen zijn ingetrouwd. Ook de z.g. restgezinnen van bij voorbeeld twee broers, of broer-zus etc. Veel van de oudere personen die tot deze categorie behoren zullen zichzelf als alleenstaand ervaren. Door hun samenleven met anderen zijn zij het niet in de strikte zin van het woord. Want de derde categorie vormen de echte alleenstaanden, dat zijn de personen in een eenpersoonshuishouden die met niemand het huishouden delen. Onder de termen huishouden wordt hier verstaan allen die in dagelijks huiselijk verkeer met elkaar omgaan, regelmatig samen eten, een gezamenlijk budget voeren en één hoofdvertrek gebruiken.

De huishoudenssituatie van 45-jarigen en ouderen in 1971 is weergegeven in tabel 15, absolute aantallen in bijlage 3 en 4. Het gezinshuishouden is verreweg het meest voorkomende samenlevingspatroon; dat geldt vooral voor 45-64-jarigen. En voor mannen zowel als vrouwen. Bij de 65-plussers behoort 77,7%, van de mannen en 52,6% van de vrouwen tot deze categorie. Hierbij moet wel gesteld worden dat de percentages voor de verschillende leeftijdscategorieën per geslacht sterk uiteenlopen. Bij de mannen neemt het percentage af van 85,7 voor 65-69-jarigen tot 43,9 bij 85 jaar e.o. Bij de vrouwen van 63,4 tot 25,4.

Tabel 15. De Nederlandse wijkbevolking in 1971 boven de 44 jaar naar leeftijd, geslacht en huishoudenssituatie, absoluut en in percentages

Leeftijd	Mannen						Vrouwen							
	in gezins-huishouden		in niet-gezins-huishouden		in éénpersoons-huishouden		totaal x 1000 = 100%	in gezins-huishouden		in niet-gezins-huishouden		in éénpersoons-huishouden		totaal x 1000 = 100%
	abs. x 1000	%	abs. x 1000	%	abs. x 1000	%		abs. x 1000	%	abs. x 1000	%	abs. x 1000	%	
45-49	339,8	93,4	12,6	3,5	11,3	3,1	363,6	347,7	92,7	11,3	3,0	16,0	4,3	375,0
50-54	293,3	92,9	12,0	3,8	10,3	3,3	315,6	295,3	89,6	14,0	4,3	20,4	6,2	329,7
55-59	270,8	91,3	14,1	4,8	11,6	3,9	296,5	268,0	83,9	19,6	6,1	31,8	10,0	319,4
60-64	232,3	89,0	15,4	5,9	13,2	5,1	260,9	220,9	74,7	24,6	8,3	50,3	17,0	295,8
65-69	185,9	85,7	16,0	7,4	14,9	6,9	216,8	163,6	63,4	28,5	11,1	65,8	25,5	257,8
70-74	124,0	80,5	15,0	9,7	15,1	9,8	154,1	101,1	53,0	26,0	13,6	63,7	33,4	190,9
75-79	73,2	73,6	12,4	12,5	13,9	14,0	99,6	53,2	43,7	21,2	17,4	47,3	38,9	121,7
80-84	30,5	60,0	11,0	21,6	8,4	18,4	50,9	20,3	34,8	14,6	25,0	23,7	40,5	58,6
85+	11,1	43,9	8,4	33,2	5,8	22,9	25,3	6,8	25,4	10,3	38,5	9,7	36,1	26,9
45-64	1136,1	91,9	54,1	4,4	46,4	3,8	1236,7	1131,9	85,8	69,5	5,3	118,5	9,0	1319,8
65+	424,8	77,7	62,8	11,5	59,1	10,8	546,7	345,0	52,6	100,7	15,4	210,2	32,0	655,9
Totaal (0+)	5915,3	92,5	220,5	3,5	257,0	4,0	6392,7	5659,8	89,4	245,6	3,9	424,7	6,7	6330,1

Bron: Censustratificatietabellen.

Een klein aantal van de 408 800 gehuwde mannen van 65 jaar e.o. heeft inwoning van een ander gezin, waarschijnlijk vaak een gehuwd kind (±8000) of woont daarbij in (6500). Veelal zal het hierbij om een driegeratie-gezin gaan.

Bij de personen uit de tweede categorie valt het volgende op. Deze categorie is klein bij de 45-64-jarigen en groter bij 65-plussers en wel 11,5% bij de mannen en 15,4% bij de vrouwen. Per leeftijdscategorie zien we bij de ouderen een sterke toename: bij de mannen neemt het toe van 7,4% bij 65-69 jaar tot 33,2% bij 85+; bij de vrouwen van 11,1% tot 38,5%. Vooral verwevden in niet-gezinshuishoudens blijken inderdaad voor de helft of meer opgenomen in een gezin met kinderen. Dit brengt ons op een globale schatting van 15 600 oudere weduwnaars in een driegeratiegezin (d.i. 2,8% van de oudere zelfstandig wonende mannen en 12,8% van de oudere mannen in een niet-gezinshuishouden) en 23 800 weduwen (d.i. 3,6% van de oudere vrouwen in de wijk of 7,7% van de oudere vrouwen in een niet-gezinshuishouden).

De belangrijkste verschillen tussen mannen en vrouwen treffen we echter aan bij de derde categorie, de (echte) alleenstaanden. Bij de mannen van 65 jaar en ouder staat 10,8% er alleen voor. Bij de vrouwen liefst 32%. Bij de eersten klimt het percentage per leeftijdsgroep van 6,9 bij 65-69 jaar tot 22,9 bij 85 jaar e.o. Bij de vrouwen van 25,5% tot 40,5% bij 80-84-jarigen, om daarna te dalen tot 36,1% bij 85-jarigen en ouderen. Wel moet worden opgemerkt dat reeds bij de 45-64-jarigen de vrouwelijke alleenstaanden procentueel omvangrijker zijn dan de mannelijke, 9% tegenover 3,8. Bij hen gaat het echter meestal om ongehuwden. Bij ouderen veel meer om weduwen en weduwnaars.

3.2. Vergelijking van de gegevens van 1971 met 1960 en 1976

Voor een vergelijking met de censusdata van 1960 en met de gegevens uit het Leefsituatieonderzoek 1976 zijn de gegevens voor alleenstaanden het meest compleet; in mindere mate voor de gezinshuishoudens. Voor vrouwen in de niet-gezinshuishoudens is slechts een vergelijking mogelijk tussen 1971 en 1976. Om die reden geven wij de gegevens in deze volgorde weer.

- Alleenstaanden

Bij de mannen van 65 jaar en ouder liep het percentage alleenstaanden op van 9 in 1960 via 10,5 in 1971 naar 13,4 in 1976 (tabel 16 en 17). Bij de vrou-

Tabel 16. Hoofden van huishoudens en alleenstaanden (def. '47) in 1960 en 1971, exclusief geïnstitutionaliseerden, naar leeftijd en geslacht, absoluut en in procenten (per leeftijdsgroep en geslacht op het totaal aantal mannen/vrouwen per leeftijdsgroep, inclusief geïnstitutionaliseerden)

Leeftijd	Hoofden van huishoudens					Alleenstaanden				
	mannen		vrouwen		groei sinds 1960 in %	mannen		vrouwen		groei sinds 1960 in %
	N x 1000	in %	N x 1000	in %		N x 1000	in %	N x 1000	in %	
45-49	292,9	334,8	90,4	91,2	14,3	7,3	12,5	2,3	3,4	71,0
50-54	272,6	296,0	89,5	91,8	8,6	7,0	11,2	2,3	3,5	59,0
55-59	238,6	274,0	87,4	91,0	14,8	9,6	12,8	3,5	4,2	33,7
60-64	199,2	238,0	87,9	89,4	19,5	9,8	14,6	4,3	5,5	48,7
65-69	153,6	190,4	83,2	86,6	23,9	11,5	15,8	6,2	7,2	37,5
70-74	100,4	138,4	72,2	85,8	37,9	12,8	16,2	9,2	10,0	26,7
75+	88,9	120,3	53,6	58,2	35,4	19,6	30,0	11,8	14,5	52,9
65+	342,9	449,1	70,0	76,4	31,0	43,9	62,0	9,0	10,5	41,3
45-49	22,1	23,5	6,5	6,1	6,4	11,1	16,4	3,3	4,3	47,8
50-54	26,2	26,3	8,1	7,8	0,7	17,0	21,0	5,2	6,2	23,9
55-59	27,9	30,2	9,4	9,2	8,3	24,8	33,3	8,4	10,2	33,9
60-64	26,9	29,1	10,7	9,6	8,2	34,1	51,4	13,5	16,9	50,6
65-69	21,9	23,3	10,5	8,8	6,6	40,4	66,0	19,4	24,9	63,1
70-74	16,8	18,5	10,7	8,9	10,0	38,4	65,7	24,5	31,5	71,1
75+	25,6	26,9	13,2	9,6	4,8	46,5	82,9	23,9	29,7	78,3
65+	64,3	68,6	11,5	9,1	6,8	125,4	214,6	22,4	28,5	71,2

Bron: CBS, Lichtdrukken 1960 (1 op 20); definitieve uitkomsten 1971.

Tabel 17. De wijkbevolking naar leeftijd, geslacht en huishoudenssituatie in 1971 en 1976, in percentages, en de aantallen (x 1000) in eenpersoonshuishoudens en in niet-gezinshuishoudens, in 1971 en voor 1976 geschat plus de procentuele groei in 1976

Leeftijd	Mannen						Alleenstaanden			Personen in niet-gezinshuishoudens		
	in gezinsverband		in niet-gezins-huishouden		in eenpersoons-huishouden		N x 1000		percen-tuele groei t.o.v. 1971	N x 1000		percen-tuele daling
	1971	1976	1971	1976	1971	1976	1971	1976 geschat		1971	1976 geschat	
55-59	91,3	91,4	4,8	3,4	3,9	5,1	11,6	15,5	33,7	14,1	10,3	26,9
60-64	89,0	92,3	5,9	2,1	5,1	5,6	13,2	15,3	15,8	15,4	5,8	62,6
65-69	85,7	89,2	7,4	2,9	6,9	7,9	14,9	18,0	20,9	16,0	6,6	58,7
70-74	80,5	84,2	9,7	3,4	9,8	12,6	15,1	21,4	42,2	15,0	5,8	61,4
75-79	73,6	79,2	12,5	3,8	14,0	17,1	13,9	17,9	28,4	12,4	4,0	68,0
80+	54,6	60,3	25,5	13,3	19,9	26,4	15,2	21,4	41,2	19,4	10,8	44,4
65+	77,7	82,0	11,5	4,5	10,8	13,4	59,1	78,2	32,4	62,8	26,3	58,2
55-59	83,9	81,8	6,1	3,4	10,0	15,0	31,8	48,8	53,6	19,6	11,1	43,4
60-64	74,7	71,2	8,3	4,6	17,0	24,2	50,3	74,6	48,4	24,6	14,2	42,3
65-69	63,4	62,9	11,1	6,8	25,5	30,2	65,8	83,5	27,0	28,5	19,1	32,9
70-74	53,0	51,3	13,6	6,3	33,4	42,5	63,7	93,5	46,8	26,0	13,9	46,7
75-79	43,7	39,6	17,4	10,7	38,9	49,8	47,3	70,6	49,1	21,2	15,1	28,5
80+	31,7	30,2	29,2	16,0	39,1	53,7	33,4	56,8	69,8	25,0	16,9	32,3
65+	52,6	51,3	15,4	8,4	32,0	40,4	210,2	302,2	43,8	100,7	62,8	37,6

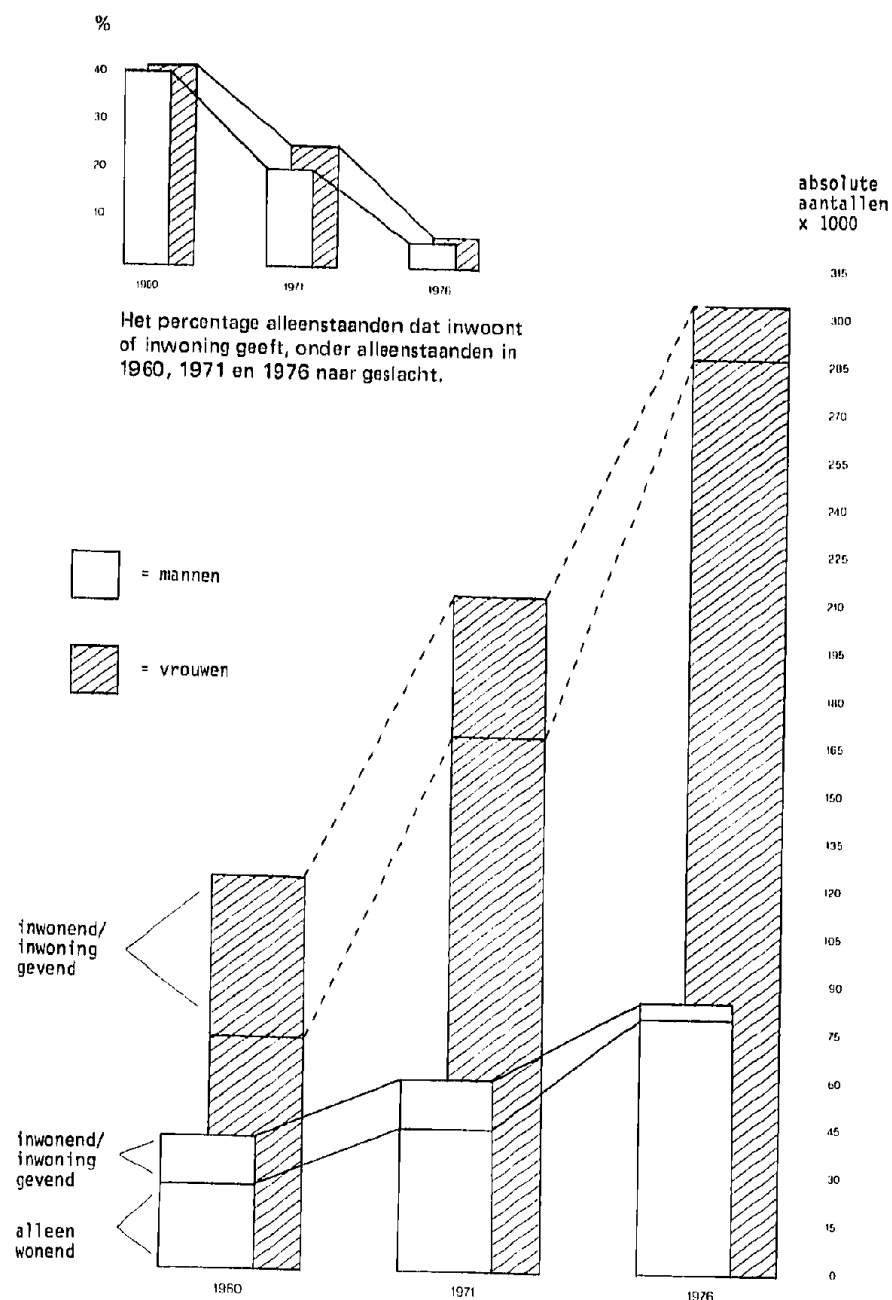
Bron: CBS Alg. Volkstelling 1971: definitieve uitkomsten, tabel 29/1 en 30/2; De leefsituatie van de Nederlandse bevolking van 55 jaar e.o., Kerncijferrapport tabel 3.1. De absolute aantallen van 1976 zijn geschat o.g.v. de percentages van het

kerncijferrapport en de cijfers van de Nederlandse bevolking naar leeftijd en geslacht op 1 januari 1976, verminderd met het percentage personen in instellingen en tehuizen vlg. de percentages van 1971 (definitieve uitkomsten).

wen zijn de vergelijkbare percentages 22,4 via 28,8 naar 40,4. In aantallen heeft dat in 1960 bij de mannen betrekking op 44 000 via 62 000 naar 78 000. Bij de vrouwen geldt het veel grotere aantallen: ruim 125 000 in 1960, via 214 000 naar 302 000 in 1976.

Het bovenstaande suggereert een sterke toename van het aantal alleenstaanden (zie figuur 6). Nog pregnanter blijkt deze toename wanneer we niet louter naar de transversale data kijken zoals hierboven is geschied, maar longitudinaal. Uit tabel 16 en 17 bij voorbeeld blijkt longitudinaal een veel snellere toename van het percentage oudere alleenstaande vrouwen: van de 60-64-jarigen was in 1960 13,5% alleenstaand, 11 jaar later in 1971 ongeveer 33% (van de 70-74-jarigen) en weer 5 jaar later was bij de 75-79-jarigen ± 50% alleenstaand. Transversaal loopt de stijging tussen 60-64- en 75-79-jarige vrouwen in 1971 slechts van 17% naar 39%.

Figuur 6. Aantallen en percentages alleenstaanden van 65 jaar e.o., naar geslacht en huisvestings situatie in 1960, 1971 en 1976. (1960 en 1971 vlg. def. '47, 1976 vlg. def. '60).

De vraag is of de toename van het aantal alleenstaanden verklaard kan worden door een onevenredige toename van het aantal weduwen (hoofdstuk 2). Uit tabel 18 blijkt dat het percentage weduwen in 1960 en 1971 onder alleenstaanden even groot is gebleven (± 80%). Dat houdt in dat de sterke toename van het aantal alleenstaande vrouwen naar rato ook te danken is aan die van ongehuwde en gescheiden vrouwen.

Tabel 18. Het percentage verweduwd onder hoofden van huishoudens en alleenstaanden (definitie 1947) (exclusief geïnstitutionaliseerden) in 1960 en 1971 naar geslacht en leeftijd vanaf 45 jaar.

	Mannen				Vrouwen			
	hoofden v. huishoudens		alleenstaanden		hoofden v. huishoudens		alleenstaanden	
	1960	1971	1960	1971	1960	1971	1960	1971
45-54	1,0	0,8	8,2	6,5	59,3	59,0	27,9	24,8
55-64	2,3	1,8	33,5	27,2	75,0	74,2	59,2	57,0
65-74	5,3	3,2	69,1	60,1	79,1	77,3	74,5	76,6
75+	17,1	9,9	82,9	81,4	87,5	84,8	82,6	83,1

Bron: CBS, Lichtdrukken 1960 (steekproef 1 op 20); definitieve uitkomsten 1971 (tabel 30.2).

Als in de toekomst het percentage alleenstaande oudere vrouwen gelijk blijft aan de 40 van 1976, moet gerekend worden met een groei van ongeveer 70 000 in 1985, en van nog 65 000 in het jaar 2000 tot een totaal van 435 000 alleenstaande oudere vrouwen (exclusief geïnstitutionaliseerden). Mocht de gezinsindividualisering nog voortschrijden, dan zou dit aantal nog aanmerkelijk hoger uit kunnen vallen.

Bij het bovenstaande hebben wij een belangrijk onderscheid nog niet gemaakt: of de alleenstaande alleen woont, ja dan nee, of hij of zij dus het eenpersoonshuishouden alleen in een huis voert, of dat hij/zij niet het huishouden, maar wel de woning deelt door in te wonen of inwoning te geven. Hierbij kunnen wij met tabel 19 de jaren 1960 en 1971 met elkaar vergelijken. Daaruit blijkt dat het aantal alleenstaande vrouwen dat alleen woont zonder inwoning van anderen toegenomen is van ruim 73 000 naar 169 000. Bij de mannen zijn deze aantallen: ruim 74 000 in 1960 en 45 000 in 1971. Bij hen dus een afname. Verder blijkt dat zowel bij mannen als vrouwen het inwoning hebben van anderen alsook het inwonen bij anderen is afgenomen. Overeenkomstig de verwachting overweegt het inwoning hebben sterk ten opzichte van inwonen. Zie verder tabel 19. Dit zelfde geldt speciaal voor de alleenstaande weduwen: woonde van hen in 1960 bijna 40% in, of gaf inwoning, in 1971 is dit percentage verder teruggelopen tot slechts 17. Bij de alleenstaande weduwnaars zien we dezelfde trend (tabel 20).

Tabel 20. Alleenstaande verweduwd en niet-verweduwd van 65 jaar e.o. naar geslacht en huisvesting in 1960 (definitie 1947) en 1971 (definitie 1960) in procenten.

	Mannen				Vrouwen			
	weduwnaar		ongehuwd/gescheiden		weduwe		ongehuwd/gescheiden	
	1960	1971	1960	1971	1960	1971	1960	1971
- Hoofdbewoner zonder inwoning	58,3	83,2	56,7	56,5	60,6	83,1	54,8	66,8
- Inwoning gevend	31,0	9,1	16,8	25,9	26,3	11,3	22,5	20,1
- Inwonend	10,7	7,7	26,5	17,6	13,1	5,6	22,8	13,1
N x 1000 = 100,0%	32,2	40,9	9,7	19,4	96,0	164,8	27,8	48,0

Bron: Alg. Volkstelling: 1960 lichtdrukken tabel SH 1.
: 1971 project vergrijzing tabel 72.

Tabel 19. Huisvesting van hoofden van huishoudens en alleenstaanden (def. 47) van 65 jaar e.o., naar geslacht in 1960 en 1971 en de procentuele groei.

	Hoofden van huishoudens						Alleenstaanden					
	mannen			vrouwen			mannen			vrouwen		
	1960 x 1000	1971	groei in %	1960 x 1000	1971	groei in %	1960 x 1000	1971	groei in %	1960 x 1000	1971	groei in %
- Hoofdbew. zonder inw.	275,8	393,9	+ 42,8	49,2	60,2	+ 22,4	24,3	45,0	+ 84,9	73,4	169,0	+ 130,3
- Hoofdbew. met inw.	43,9	28,0	- 36,3	9,7	4,7	- 52,0	11,6	8,7	- 24,8	31,5	28,2	- 10,3
- inwonend:												
- zoekt woning	4,4	0,6	- 87,4	1,0	0,1	- 90,3	1,4	0,7	- 53,2	4,7	1,7	- 63,8
- zoekt geen woning	5,2	5,7	+ 9,1	1,5	0,9	- 39,7	4,6	5,9	+ 28,3	14,1	13,9	- 2,0
- als sek. gezin	10,2	9,3	- 8,9	2,4	2,5	+ 1,8						
- in a.b.r.*	3,4	11,3	+ 234,2	0,5	0,3	- 47,1	1,9	1,5	- 19,7	1,6	1,8	+ 9,6
Totaal	342,9	448,7	+ 30,9	64,3	68,6	+ 6,7	43,9	61,8	+ 40,9	125,4	214,5	+ 71,1

* a.b.r. = in andere bewoonde ruimte.

Bron: V.T. 1960 lichtdrukken;
V.T. 1971 definitieve uitkomsten.

Ook in 1976 heeft de trend van 1960-1971 zich sterk voortgezet (zie de reeds besproken figuur 6): het percentage oudere alleenstaanden dat alleen woont is verder aanzienlijk toegenomen: voor mannen van 58,0% in 1960 tot 74,6% in 1971 tot zelfs 93,5% in 1976 en voor alleenstaande vrouwen resp. 59,3%, 79,4% en 94,5%. In 1976 zouden slechts ± 5000 oudere alleenstaande mannen en ± 17 000 vrouwen inwonen of inwoning geven. In 1976 zijn dus met name de oudere alleenstaande vrouwen enorm in aantal gestegen maar is het inwonen en inwoning geven door deze groep verder sterk afgenomen.

- Gezinnen

Zoals gezegd zijn de gegevens over gezinnen minder compleet en bespreken we alleen de trend met betrekking tot de mannelijke hoofden van huishoudens. In 1960 betrof dit bij de 65 jarigen e.o. 70% via 76,4% in 1971 naar 82% in 1976. Er is hier dus sprake van een geleidelijke toename (tabel 16 en 17).

Een belangrijke subcategorie van de gezinnen is die van de volledige gezinnen: echtparen met of zonder kinderen thuis. Wanneer we naar dit laatste onderscheid kijken (tabel 21) zien wij een afnemend percentage bij de echtparen met kinderen van 26,2% in 1960 via 20,8% in 1971 naar 17,8% in 1976. Het spiegelbeeld treffen we uiteraard aan bij echtparen zonder kinderen. Het aantal oudere echtparen met kinderen thuis neemt dus gelijkmatig af. Als oorzaken kunnen worden genoemd de daling van het gemiddeld aantal kinderen per gezin, de daling van de huwelijksleeftijd van de ouders, waardoor de kinderen eerder een volwassen leeftijd hebben bereikt en meestal het huis verlaten; het vroeger huwen en/of zelfstandig gaan wonen van de kinderen. Hierbij zijn dus gegevens gepresenteerd van een transversale analyse. Proberen we de gezinsinkrimping longitudinaal op het spoor te komen dan blijkt het volgende: van de 144 500 55-59-jarige gehuwde mannen in 1960 had 63% nog kinderen thuis, in 1971 als ± 65-69-jarigen (51 000) nog 28% en in 1976 als ± 70-74-jarigen nog slechts 14%. Zie tabel 21.

Tabel 21. Het percentage echtparen met/zonder kinderen naar leeftijd van het hoofd van het gezin in 1960, 1971 en 1976.

Leeftijd gezinshoofd	% Echtparen met kinderen			% Echtparen zonder kinderen			Totaal aantal gezinnen N = 100%; x 1000		Totaal in steekproef
	1960	1971	1976	1960	1971	1976	1960	1971	1976 (= 100,0%)
40-44 j.	89,9	91,3	-	10,1	8,7	-	288,2	333,1	-
45-49 j.	87,8	87,0	-	12,2	13,0	-	286,1	327,9	-
50-54 j.	79,1	78,1	-	20,9	21,9	-	264,4	288,1	-
55-59 j.	63,3	64,0	54,3	36,7	36,0	45,7	228,5	264,2	460
60-64 j.	45,9	45,7	36,8	54,1	54,3	63,2	189,0	227,6	394
65-69 j.	31,9	28,2	23,4	68,1	71,8	76,6	144,0	180,7	390
70+ j.	21,2	15,1	-	78,8	84,9	-	164,8	235,3	-
65+ j.	26,2	20,8	17,8	73,8	79,2	82,2	308,8	416,0	1182
Cijfers van de steekproef 1 op 10 in 1971 (zonder thuisbewoners)									
70-74 j.	23,1	17,2	14,5	76,9	82,8	85,5	90,6	120,8	326
75-79 j.	-	14,1	14,1	-	85,9	85,9	-	69,8	263
75+ j.	19,0	-	-	81,0	-	-	74,2	-	-
80+ j.	-	14,2	9,2	-	85,8	90,8	-	36,5	164
Totaal (40+)	65,9	63,2	-	34,1	36,8	-	1565,0	1856,9	-

Bron: CBS, Alg. Volkstelling 1960, tabel SH10 en SH11; Alg. Volkstelling 1971, definitieve uitkomsten, tabel 32.1. De leefsituatie van de Nederlandse bevolking van 55 j. e.o.; Kerncijfer-rapport 5.3.

Tot de gezinnen behoren ook de één-ouder-gezinnen (vaak ook onvolledige gezinnen genoemd). Gezien de bovengeschetste trends (meer oudere alleenstaanden en meer echtparen zonder kinderen) zou men mogen verwachten dat deze één-ouder-gezinnen in aantal en percentage gelijk blijven of wellicht toenemen. Voor de mannen zijn voor de 65-jarigen e.o. de percentages echter: van 4,2 in 1960, via 2,7 in 1971 naar 2,2 in 1976 (tabel 22).

Tabel 22. Onvolledige gezinnen naar leeftijd en geslacht van het gezinshoofd in 1960, 1971 en 1976 (zowel de zelfstandige als de secundaire gezinnen), in procenten — op allen per leeftijdsgroep en geslacht in 1960 en 1971, — op allen in woningen in 1971 en 1976

	N x 1000		In procenten op allen per leeftijdsgroep en geslacht		In procenten op allen in woningen per leeftijdsgroep en geslacht	
	1960	1971	1960	1971	1971	1976
Met mannelijk hoofd						
45-49	3,1	3,6	1,0	1,0	—	—
50-54	4,1	4,2	1,4	1,3	—	—
55-59	4,7	4,9	1,7	1,6	1,7	1,0
60-64	4,4	4,7	1,9	1,8	1,8	0,7
65-69	4,4	4,1	2,4	1,8	1,9	1,1
70-74	5,3	3,3	3,8	2,0	2,1	2,0
75+	11,0	8,6	6,6	4,1	—	—
75-79	—	3,4	—	—	3,5	3,2
80+	—	5,1	—	—	6,7	4,7
65+	20,7	15,9	4,2	2,7	2,9	2,2
Met vrouwelijk hoofd						
45-49	18,4	20,9	5,4	5,5	—	—
50-54	20,0	21,3	6,2	6,3	—	—
55-59	20,0	23,1	6,8	7,1	7,2	5,7
60-64	17,9	20,0	7,1	6,6	6,8	4,4
65-69	13,3	13,6	6,4	5,1	5,3	4,7
70-74	10,8	10,3	6,9	4,9	5,4	4,4
75+	17,7	18,0	9,1	6,4	—	—
75-79	—	8,7	—	—	7,1	5,7
80+	—	9,3	—	—	10,9	14,3
65+	41,8	41,9	7,5	5,6	6,4	5,9

Bron: CBS, Algemene volkstelling: 1960 lichtdrukken tabel SH 10 1971 project vergrijzing tabel 80 1976 kerncijferrapport leefsituatieonderzoek onder 55-jarigen e.o. tabel 5.3.

Een daling dus. Bij de vrouwelijke één-ouder-gezinnen vinden we de volgende percentages 7,5, 5,6 en 5,9. Aanvankelijk een lichte daling en daarna min of meer een gelijk blijven. Bij de oudere mannen zien we qua aantallen een daling van de één-ouder-gezinnen van 21 000 naar 16 000. Bij de vrouwen blijft het aantal ongeveer gelijk: bijna 42 000. Een verklaring voor deze wijzigingen, en stabilisering is de afname van het aantal oudere weduwnaars en de toename van het aantal weduwen, samengaand met het eerder uit huis gaan van de kinderen.

— Niet-gezinshuishoudens (tabel 16 en 17)

Van de niet-gezinshuishoudens zijn voor vrouwen alleen gegevens beschikbaar van de jaren 1971 en 1976; voor mannen ook die van 1960 (echter alleen volgens definitie '47). Bij de mannen van 65 jaar e.o. blijkt een afname van 21% via 11,5% naar 4,5%; bij de vrouwen van 15,4 naar 8,4. Wanneer wij hierbij de absolute aantallen weergeven (die voor 1976 zijn geschat) blijkt opnieuw een versterkte individualisering te zijn opgetreden: bij de mannen zijn de absolute aantallen 103 000 in 1960, 63 000 in 1971 en ruim 26 000 in

3.3. Discussie

1976. Voor de vrouwen resp. ruim 100 000 (1971) en ruim 63 000 (1976). Dit roept opnieuw de verwachting op dat in de toekomst vrijwel uitsluitend gerekend moet worden met oudere echtparen zonder kinderen, of alleenstaanden. Dat zou betekenen: driekwart miljoen niet gehuwde (is dan: alleenstaande) oudere vrouwen in 2000 (incl. geïnstitutionaliseerden).

Gaat men in het materiaal van dit hoofdstuk op zoek naar ouderen die «(kumulativ) sozial benachteiligt» zijn, dan stuit men op twee in aantal sterk toenemende groepen.

1. de vrouwen die op vrij jonge leeftijd reeds «gepensioneerd» raken als opvoedster, bij het uit huis gaan van het laatste kind.
2. de alleenstaande, in toenemende mate alleenwonende, oudere vrouw.

Ad 1. Deze vrouwen staan voor de opgave haar leven nieuwe inhoud te geven. Daar haar opvoeding en levenswijze veelal alleen gericht waren op de vervulling van de traditionele gezinstaken, is ze op deze situatie meestal slecht voorbereid, ook al omdat de huidige generatie ouderen niet van jongs af vertrouwd is geweest met de gedachte dat vrouwen bij voorbeeld (weer) zouden kunnen gaan werken als de kinderen groot zouden zijn. «Anderzijds is in de huidige maatschappelijke situatie de terugkeer in het arbeidsproces voor deze vrouwen of niet gemakkelijk, omdat oudere werknemers minder gewild zijn, of onaantrekkelijk, omdat voor hen als gevolg van hun lager opleidingsniveau en hun gebrek aan ervaring veelal alleen laag betaalde en daarmee vaak ook oninteressante banen beschikbaar zijn» (Niphuis-Nell⁴). In 1971 ging het om een groep van 131 000 45-54-jarige, 187 000 55-64-jarige en 257 000 65-jarige en oudere gehuwde vrouwen zonder kinderen thuis, in 1976 naar schatting 276 000 55-64-jarigen en 294 000 65-jarige e.o. (d.i. inclusief de kinderloze huwelijken).

Ad 2. Bij deze groep gaat het vooral om oudere weduwen, in totaal 166 000 die zoals betoogd in de discussie van hoofdstuk 2 op grond van hun vrouw-, oud- en weduwe-zijn reeds in het nadeel zijn in vergelijking met bij voorbeeld oudere gehuwde mannen. Ook het alleen een huishouden voeren en alleenwonen kunnen geen privilege genoemd worden. Vooral als men altijd gezinslid is geweest, zal men het dagelijks sociaal contact missen. Uit de literatuur blijkt een grotere kans op vereenzaming en isolatie voor alleenstaanden (al is zeker niet iedere alleenstaande eenzaam of geïsoleerd, in tegendeel)⁵. Het alleenstaan is juist voor ouderen een nadeel te noemen, daar bij hulpbehoefte eenvoudige hulp niet door huisgenoten aangereikt en een acute noodsituatie niet signaleerd kan worden. Vandaar een verhoogd risico op institutionalisering van oudere alleenstaanden; en dan vooral van vrouwen, omdat mannen minder vaak alleenstaand zijn. Weliswaar treft men oudere alleenstaande vrouwen relatief wat vaker aan onder hoger opgeleide vrouwen en onder vrouwen met een wat hoger inkomen (zie bijlage tabel 6 en 7); het grootste gedeelte van hen heeft toch slechts een lagere opleiding (80%), en een laag inkomen (74% een inkomen van <f 8000).

Als waar is wat Lehr⁶ constateert dat de situatie van ouderen in plattelandsgedebieden, zeker van alleenstaanden in een aantal opzichten ongunstiger is dan in de steden, dan vindt men ongeveer 28 000 cumulatief benadeelde oudere alleenstaande op het platteland levende vrouwen met een vrij laag inkomen. Van cumulatieve sociale benadeling kan men ook spreken bij 31 000 oudere alleenstaande mannen met een lage opleiding én een laag inkomen en 92 000 vrouwen met dezelfde kenmerken.

3.4. Samenvatting

1. Wat betreft de gezins- en huishoudenssituatie van ouderen was de periode 1960-1976 gekenmerkt door een ontwikkeling van voortgaande gezinsverdunding en huishoudensindividualisering; dit bleek uit de toename van het aantal alleenstaanden, vooral vrouwelijke, de afname van het aantal ouderen in niet-gezinshuishoudens, en de toename van het percentage echtparen zonder kinderen.

2. In dezelfde periode nam ook het inwonen van ouderen sterk af, en het alleenwonen vooral van oudere weduwen sterk toe.
3. In het proces van huishoudensindividualisering en gezinsverdunning blijken ouderen in meer stedelijke omgeving relatief voorop te lopen, enigszins ook de ouderen met een hogere opleiding en met een hoger inkomen, zie bijlagen 5, 6 en 7.
4. Het inwonen van oudere gezinnen, en het overig lid zijn van een huishouden van ouderen in niet-gezinshuishoudens vindt men relatief vaker op het platteland, bij mensen met een lagere opleiding, en met een wat lager inkomen. Bij oudere alleenstaanden vindt men juist het tegenovergestelde.

Noten

¹ Beuckens-Vries, M. Verschijningsvormen van het gezin. Interimrapport Censusmonografieën, Amsterdam, 1976, p. 27.
² CBS De Leefsituatie van de Nederlandse bevolking van 55 jaar en ouder in 1976. Deel I, Kerncijfers, Den Haag, 1977.

³ Beuckens-Vries, M. o.c. p. 10.

⁴ Niphuis-Neil, M. De gezinsfasen, Interimrapport Censusmonografieën, Amsterdam, 1974, p. 45.

⁵ Tews, H. Soziologie des Alterns. Heidelberg, 1971, p. 295-303.

⁶ Lehr, U. Alter werden in Stadt und Land. Psychologische und soziale Aspekte. Akt. Geront. 7, 1977, 197-204.

4. Het wonen van de oudere wijkbevolking in Nederland

4.1. Inleiding

In dit hoofdstuk zullen de materiële kanten van de woonsituatie van ouderen in Nederland behandeld worden, vooral voorzover daarover gegevens uit Volkstelling 1971 beschikbaar zijn. Deze gegevens zijn alleen beschikbaar over hoofdbewoners: de woonsituatie van de overige leden van huishoudens is dus slechts indirect bekend.

In de discussie aan het einde van dit hoofdstuk zal aandacht besteed worden aan het, soms cumulatief, benadeeld zijn van ouderen of groepen van ouderen wat betreft de woonsituatie.

4.2. De aard van de woning

Bij de aard van de woning volgens Volkstelling 1971 wordt de volgende indeling gehanteerd: I. eengezinswoning; II. deel van een meergezinswoning, souterrain of begane grond; III. flat/appartement, 1e-4e verdieping; IV. flat/appartement, 5e verdieping of hoger* en V. bedrijfswoning of een andere bewoonde ruimte (zomerhuisje, woonschip, stacaravan etc.**)

Het grootste gedeelte van de oudere wijkbevolking woont in een eengezinswoning. Zie tabel 23. De tweede categorie in grootte (19% van de gehuwde oudere mannen) is het bewonen van een flat. Bij de alleenstaande mannen vindt men hetzelfde patroon, bij de alleenstaande vrouwen eveneens, ofschoon bij hen het aantal woonachtig in een flat groter is. De andere onderscheiden huishoudens (één-ouder-gezinnen, familie- of andere huishoudens) vertonen hetzelfde patroon; ook hier vindt men meer vrouwen in flats dan mannen. Dit is meestal het geval in steden: 72% van de 92 000 alleenstaande oudere vrouwen woont in grote steden in een flat. Zie tabel 24.

Bij de eengezinswoningen is het nog van belang of er al dan niet sprake is van een vrijstaand huis. Zo woont bij voorbeeld 23% van de oudere echtparen in een vrijstaand huis. Bij alle vergelijkbare categorieën van huishoudens komt dit vaker voor bij mannen dan bij vrouwen. Bij voorbeeld 20% van de alleenstaande mannen bewoont een vrijstaande woning; versus 10% van de alleenstaande vrouwen. (Tabel 25.)

Het aantal vertrekken en het aantal personen per vertrek.

Uit figuur 7 blijkt, dat bij hogere leeftijdsgroepen kleinere woningen worden aangetroffen. Hierbij valt te denken aan flats of oude kleine woningen. Alleenstaanden hebben het gebruik van minder vertrekken dan andere bewoners.

Om te kunnen onderscheiden of ouderen altijd al kleiner woonden of kleiner zijn gaan wonen zou men over longitudinale gegevens moeten beschikken.

Wat betreft het aantal personen per vertrek het volgende: als indicator voor een ruimere behuizing hebben we de grens bij 0.67 persoon per vertrek gelegd, dat betekent 1,5 vertrek per persoon. Uit tabel 26 is af te leiden dat bij alle huishoudensvormen van ouderen 75% of meer de beschikking heeft over anderhalve kamer per persoon. Dit impliceert dus dat 10 tot 25% van de ouderen over minder dan anderhalve kamer per persoon beschikt. Zowel oudere gehuwden, als oudere één-ouder-gezinnen kunnen per persoon vaker van meer vertrekken gebruik maken dan 45-64-jarigen, voor welke leeftijdsgroep de aanwezigheid van kinderen in het gezin voor deze gegevens een belangrijke rol speelt.

* Bij flats van 5 of meer verdiepingen is er altijd een lift aanwezig; bij flats op één van de onderste 4 verdiepingen hoeft dat niet het geval te zijn; als men woont op de derde verdieping van een flat van 10 hoog natuurlijk wel, maar dat komt bij ouderen minder vaak voor: 70 tot 80% van de oudere bewoners van een flat op de 1e t/m 4e verdieping bleek niet over een lift te beschikken in het leefsituatieonderzoek van 1974.

** Niet inbegrepen is de varende en rijdende bevolking: in totaal 37 000 personen.

Tabel 23. Hoofdbewoners van 45-64 jaar en 65 jaar e.o. naar geslacht, gezinshuishoudenssituatie en bouwwijze van woning.

Bouwwijze ¹	Mannen 45-64 jaar					Vrouwen 45-64 jaar					N x 1000 = 100,0%	V	N x 1000 = 100,0%
	I	II	III	IV	V	I	II	III	IV	V			
Hoofd volledig gezin	72,8	5,2	19,0	1,2	1,9	1090,0	6,3	25,7	1,1	1,3	81,0		
Hoofd onvolledig gezin	74,4	5,3	16,9	1,3	2,2	16,5	6,6	24,1	2,0	1,8	14,5		
Hoofdbew. met familie	83,1	3,2	10,6	0,8	2,3	10,8	9,4	35,1	2,8	2,4	12,5		
Hoofdbew. met anderen	58,1	8,4	24,9	3,5	5,0	9,7	12,0	37,6	4,5	1,8	107,4		
Alleenstaande hoofdbew.	53,2	9,3	28,6	3,8	5,1	33,3							
	Mannen 65+												
Hoofd volledig gezin	68,9	9,8	19,0	1,2	1,1	394,7	7,9	19,0	0,5	0,9	38,8		
Hoofd onvolledig gezin	79,5	6,5	11,8	0,6	1,5	14,3	9,7	20,3	1,2	1,4	17,5		
Hoofdbew. met familie	82,4	4,5	10,9	0,4	1,8	10,4	12,1	29,2	1,2	0,7	12,6		
Hoofdbew. met anderen	67,5	11,2	18,1	1,6	1,5	9,3	14,5	31,4	2,5	1,1	193,9		
Alleenstaande hoofdbew.	61,7	12,7	21,3	1,5	2,9	51,6							

¹ I = eengezinshuis.

II = meergezinshuis: souterrain en/of begane grond.

III = meergezinshuis: 1e t/m 4e etage.

IV = meergezinshuis: 5e etage en hoger.

V = bedrijfsgebouw en andere bewoonde ruimten.

Bron: Censustratigrafietabellen.

Tabel 24. Het percentage hoofdbewoners van 45-64 jaar en 65+ dat een eengezinshuis bewoont, naar geslacht, huishoudenssituatie en urbanisatiegraad in 1971

	Mannen 45-64 jaar					Vrouwen 45-64 jaar					
	In gezinsverband	In niet-gezinshh.	Alleenstaand	In gezinsverband	In niet-gezinshh.	Alleenstaand					
I	in %	N x 1000 = 100,0%	in %	N x 1000 = 100,0%	in %	N x 1000 = 100,0%	in %	N x 1000 = 100,0%	in %	N x 1000 = 100,0%	
I	96,4	117,7	96,0	3,0	92,6	3,2	95,8	6,3	91,2	1,9	88,8
II	95,0	209,5	94,5	4,5	90,7	4,4	93,3	13,6	91,1	3,6	83,0
III	84,9	141,8	81,8	2,2	68,3	3,1	82,0	9,6	75,6	3,5	61,7
IV	77,2	282,1	73,7	4,7	63,9	7,2	72,0	19,8	66,3	6,7	25,9
V	43,5	355,3	36,5	6,1	26,0	15,3	38,8	31,8	32,3	11,2	23,7
	Mannen 65+										
I	96,2	47,4	96,5	3,1	94,2	6,3	96,6	4,7	96,3	2,2	92,2
II	93,7	74,6	95,2	4,2	87,3	8,3	94,7	7,6	91,7	4,6	83,4
III	83,2	44,6	85,9	2,1	79,1	4,1	84,4	4,0	78,1	3,5	66,3
IV	74,8	99,1	80,6	4,4	71,3	11,4	79,5	8,9	71,5	7,7	59,7
V	39,4	143,2	42,2	5,9	33,9	21,6	41,6	13,7	36,3	12,2	28,3

¹ I = in plattelandsgemeenten.

II = verstedelijkt platteland.

III = forensengemeenten.

IV = stadjes en middelgrote steden.

V = grote steden.

Bron: Censustratigrafietabellen.

Tabel 25. Het percentage hoofdbewoners van 45-64 jaar en 65 jaar e.o. dat een vrijstaand huis bewoont naar geslacht, gezins/huishoudenssituatie in 1971.

	Mannen 45-64		Vrouwen 45-64		Mannen 65+		Vrouwen 65+	
	in %	N x 1000 = 100,0%	in %	N x 1000 = 100,0%	in %	N x 1000 = 100,0%	in %	N x 1000 = 100,0%
Hoofd volledig gezin	21,8	1090,0	—	—	22,9	394,7	—	—
Hoofd onvolledig gezin	23,3	16,5	15,5	81,0	31,2	14,3	23,8	38,8
Hoofdbew. met familie	44,9	10,8	18,5	14,5	44,3	10,4	21,1	17,5
Hoofdbew. met anderen	20,5	9,7	12,2	12,5	26,8	9,3	16,4	12,6
Alleenstaande hoofdbew.	18,2	33,3	8,5	107,4	20,1	51,6	10,3	193,9

Bron: Censomonografietabellen.

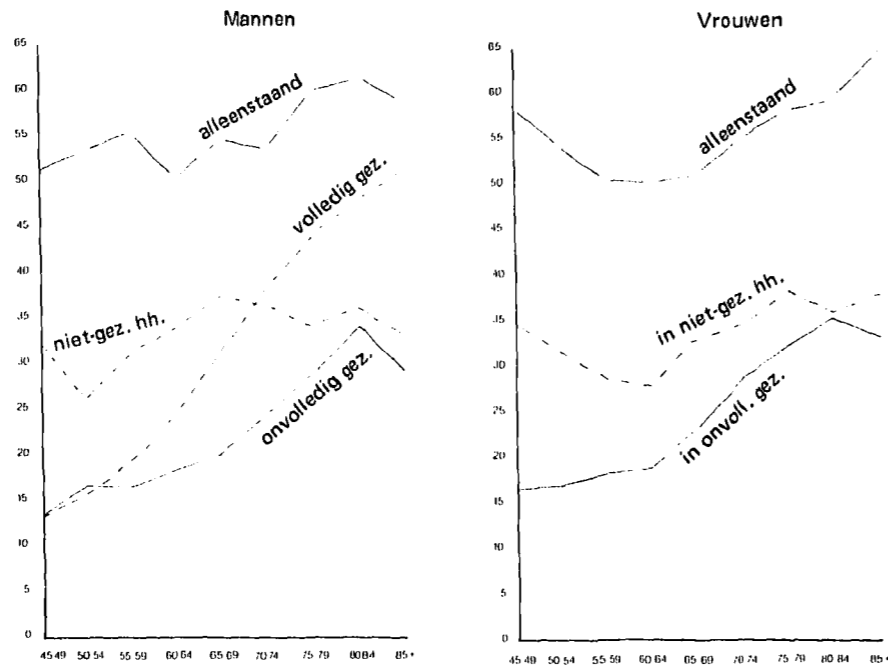
Tabel 26. Hoofdbewoners van 45-64 jaar en 65 jaar e.o. naar geslacht, gezins/huishoudenssituatie (exclusief eenpersoonshuishoudens) en aantal personen per vertrek (percentage dat minder dan 0,67 personen per vertrek in het huishouden heeft (= > 1,5 vertrek per persoon))

	Mannen				Vrouwen			
	45-64 j.		65+		45-64 j.		65+	
	%	T ¹	%	T	%	T	%	T
Hoofd volledig gezin	54,5	1085,2	87,7	393,1	—	—	—	—
Hoofd onvolledig gezin	68,1	16,4	85,0	14,2	74,0	80,6	90,0	38,7
Persoon met familie	84,0	10,8	76,2	10,3	86,5	14,4	83,1	17,4
Persoon met anderen	84,6	9,4	92,0	9,3	94,1	12,3	94,3	12,6

¹ T = totaal in absolute aantallen
x 1000 = 100,0%.

Bron: Censomonografietabellen.

Figuur 7. Het percentage hoofdbewoners dat beschikt over een woning met 4 of minder vertrekken (incl. keuken) naar geslacht, leeftijd en gezins/huishoudenssituatie van de hoofdbewoners.

Bron: Censomonografietabellen.

Tabel 27. Outillage van de woning van hoofdbewoners van 45-64 jaar en van 65 jaar e.o. in 1971 in procenten.

	Outillage van de woning					
	1	2	3	4	5	6
45-64 jaar 65 jaar e.o.	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—	—
45-64 jaar 65 jaar e.o.	19,7 14,3	35,3 24,3	0,9 1,1	10,2 18,2	1,7 3,4	6,9 6,2
	—	—	—	—	—	—
45-64 jaar 65 jaar e.o.	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—	—
45-64 jaar 65 jaar e.o.	0,2 0,4	4,4 8,4	19,8 21,8	0,6 0,9	0,4 0,9	1370,3 737,6
	—	—	—	—	—	—

Bron: Alg. Volkstelling 1971 definitieve uitkomsten tabel 36/1 en 36/5.

4.3. De outillage van de woning

De gegevens van 1971 wijzen uit dat ouderen over het algemeen in woningen vertoeven die qua outillage de mindere zijn van die waarin 45-64-jarigen zijn gehuisvest. Zie tabel 27. Het betreft hier vaak een kleinere keuken of het ontbreken daarvan, er is vaker geen centrale verwarming of douche in huis of er is vaker een slecht of geen privaat.

Verder blijkt dat het wel of niet in eigendom hebben van een woning bij de oudsten wat betreft de outillage geen verschil uitmaakt, bij 45-74-jarigen echter wel. Wellicht hangt dit samen met de ouderdom van de woning (zie tabel 28). Dat de outillage van de woning mede afhankelijk is van inkomen en urbanisatiegraad ligt voor de hand (zie bijlage, tabel 8 en 9).

Tabel 28. Het percentage woningen met badkamer/douche en met c.v. naar leeftijd van de hoofdbewoner, en al naar gelang eigen woning of niet.

	Het percentage woningen met badkamer/douche			Het percentage woningen met c.v.		
	eigen woning	overige woningen	totaal	eigen woning	overige woningen	totaal
45-54	85,0	79,5	81,5	40,0	22,5	28,9
55-64	78,5	65,0	71,2	32,0	17,5	22,9
65-74	65,0	58,0	60,8	28,0	19,0	22,3
75+	50,0	50,5	50,3	23,5	21,5	22,1
65+	60,5	55,6	57,4	26,5	19,7	22,2

Bron: Volkstelling 1971 definitieve uitkomsten tabel 36/5.

Bij vergelijking van de gegevens van 1971 en 1976 (tabel 29) blijkt overduidelijk dat in de outillage van de woning van ouderen een belangrijke verbetering is opgetreden. Deze betreft vooral de badkamer c.q. douche, in mindere mate de centrale verwarming. Wel moet worden opgemerkt dat in 1976 uiteraard de jongste 5 cohorten van de bejaarden medebepalend zijn voor de verbeterde situatie. Dit kan slechts een deel van de verbeteringen verklaren. Ook in 1976 constateren we echter een aanzienlijke achterstand van ouderen ten opzichte van 55-64-jarigen wat betreft bad/douche.

Tabel 29. Hoofdbewoners van woningen in 1971 en mannen en vrouwen in 1976 van 55 jaar e.o. en 65 jaar e.o. naar outillage van de woning: het percentage dat c.v. en het percentage dat badkamer of douche heeft.

	65 jaar e.o.			55 jaar e.o.		
	1971	1976		1971	1976	
	hoofdbew.	man	vrouw	hoofdbew.	man	vrouw
Met c.v.	22,2	36,1	43,0	22,5	39,2	42,5
Met badk./douche	57,4	76,8	78,7	63,9	83,0	82,8
Totaal ¹	737,6	1481	1878	1395,4	2420	2927

¹ Totaal voor 1971: totaal aantal woningen x 1000 (= 100%).

Totaal voor 1976: totaal aantal personen in steekproef (= 100%).

Bron: Definitieve uitkomsten Alg. volkstelling 1971 tabel 36/5.

De leefsituatie van de Nederlandse bevolking van 55 jaar e.o./kerncijfer rapport tabel 5.4.

Helaas zijn de gegevens over het telefoonbezit slechts zeer beperkt voor handen. Toch blijkt uit vergelijking van gegevens van 1971 en 1976 dat het telefoonbezit zeer waarschijnlijk in die periode sterk is toegenomen. De hulpbehoevenden van 65 jaar en ouder beschikten in 1971 voor ongeveer 45% over een telefoonaansluiting; in 1976 lag dit percentage bij ruim 73%. Het zal niet verbazen dat het telefoonbezit samenhangt met het inkomen.

Het zal ook niemand bevreemden dat de aard van de outillage samenhangt met de ouderdom van de woning. Uit tabel 30 blijkt dat oudere mensen veelal in oudere huizen woonachtig zijn. Daar uit het Leefsituatieonderzoek 1974¹ blijkt dat oudere woningen vaker als bouwtechnisch matig worden gekwalificeerd of aan vervanging toe zijn, mag geconcludeerd worden dat ouderen relatief vaak in slecht uitgeruste huizen wonen. Vaak zullen de woningen van ouderen met hen verouderd zijn en zijn modernisering of renovaties achterwege gebleven.

Tabel 30. Bouwperiode van de woning naar leeftijd van de hoofdbewoner in procenten in 1971 en enkele cijfers uit de Nota Bejaardenbeleid 1975.

	Bouwperiode van de woning						N x 1000 = 100%
	vóór 1906	1906-1930	1931-1944	1945-1959	1960-1964	1965 en later	
> 25 jaar	22,5	17,8	6,8	13,7	9,4	29,9	139,0
25-34	11,9	13,2	7,1	14,1	13,6	40,1	690,0
35-44	10,6	15,0	8,4	22,9	18,5	24,6	717,2
45-54	12,5	18,5	10,8	30,9	12,4	14,9	712,5
55-64	16,4	24,1	16,5	25,0	8,3	9,7	657,8
65-74	18,6	27,6	16,5	19,6	7,4	10,3	498,9
75+	23,3	30,0	13,5	17,6	6,6	9,0	238,7
Totaal	14,6	19,8	11,4	22,0	11,9	20,2	3 654,7
Nota bej. beleid:							
Totaal	9,5	16,0	13,3		61,0		15,8
65+	14,9	25,0	20,1		40,0		3,0

Bron: Algemene Volkstelling 1971, definitieve uitkomsten tabel 36/4. Nota Bejaardenbeleid 1975, tabel V 6.2. p. 82.

4.4. De huurwaarde van woning

Uiteraard is de huurwaarde van de woning een globale indicatie van de kwaliteit ervan. Uit de gegevens komt een zeer gevarieerd beeld naar voren. In het algemeen geldt dat ouderen minder huur voor een woning betalen dan 45-64-jarigen, waarschijnlijk mede samenhangend met de gemiddeld hogere ouderdom van woningen van ouderen (zie tabel 31, waarin men ook de verschillen naar geslacht en huishoudensvorm terugvindt).

De factor die met het oog op de huur die men moet betalen zeer belangrijk is, is het inkomen. Bij alle in tabel 32 onderscheiden groepen bestaat er een sterk verband tussen inkomen en huurwaarde.

Vergelijkt men in deze tabel de 45-64-jarige hoofdbewoners met die van 65 jaar e.o. met constanthouding van het inkomen, dan blijken ouderen met inkomen van < f 8000 even vaak als «jongeren» minder dan f 1200 aan huur te betalen (behalve bij vrouwen met een onvolledig gezin), maar blijken ouderen met een inkomen van meer dan f 8000 juist vaker meer dan f 1200 aan huur te betalen dan jongeren. Het negatieve verband tussen leeftijd en hoogte van de huurwaarde wordt dus daardoor veroorzaakt dat mensen met een hoger inkomen vaker een hogere huur betalen en er weinig hogere inkomens onder ouderen voorkomen; rijkere ouderen betalen zelfs vaker een ho-

Tabel 31. Het percentage hoofdbewoners van 45-64 jaar en 65 jaar e.o., dat minder dan f 480,- en minder dan f 1200,- huur per jaar betaalt, naar geslacht, gezins/huishoudersituatie in 1971.

Huur	Mannen 45-64 jaar		Mannen 65+		Vrouwen 45-64 jaar		Vrouwen 65+			
	% < f 480	% < f 1200	N x 1000 (= 100%)	% < f 480	% < f 480	% < f 1200	N x 1000 (= 100%)	% < f 480	% < f 1200	N x 1000 (= 100%)
Hoofd volledig gezin	5,8	53,3	1069,7	10,0	63,5	387,0	5,1	11,5	63,2	79,5
Hoofd onvolledig gezin	8,5	60,5	16,2	17,5	74,1	14,0	54,7	11,5	59,1	14,2
Hoofdbew. met familie	19,1	74,2	10,5	22,2	74,9	10,1	55,6	11,0	59,1	12,2
Hoofdbew. met anderen	11,4	53,1	9,4	11,5	57,4	9,2	47,6	6,3	53,2	12,4
Alleenstaande hoofdbew.	18,7	63,6	30,9	21,6	73,5	49,4	53,8	10,7	61,9	103,9

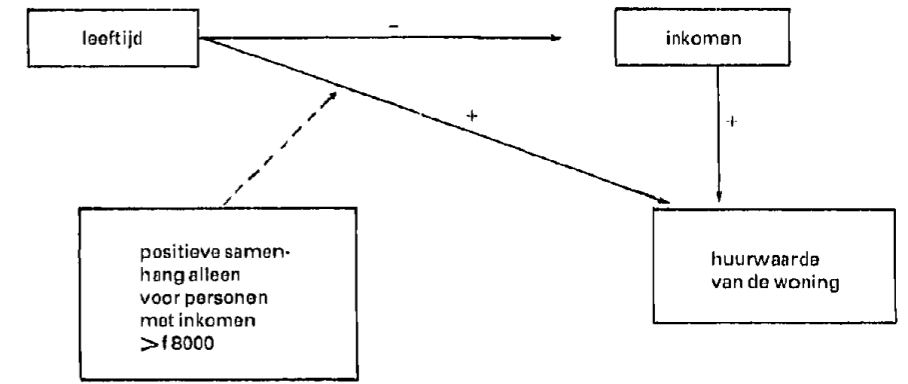
Bron: Censusedata en grafiektabellen.

Tabel 32. Hoofdbewoners van 45-64 jaar en 65 jaar e.o. naar geslacht, huishoudensituatie, inkomen en huurklasse in 1971.

Inkomen	Mannen 45-64 jaar		Mannen 65+		Vrouwen 45-64 jaar		Vrouwen 65+		
	% < f 480	% < f 1200	N x 1000 (= 100%)	% < f 480	% < f 1200	N x 1000 (= 100%)	% < f 480	% < f 1200	N x 1000 (= 100%)
A. Hoofdbewoners met gezinnen									
< f 8000	13,4	77,4	98,4	15,5	80,7	187,4	6,7	67,2	40,5
f 8000 - < f 12 000	8,6	72,3	323,9	6,5	61,7	89,2	3,2	46,0	15,0
≥ f 12 000	2,8	38,5	588,5	2,0	25,3	79,9	1,5	24,3	11,1
B. Hoofdbewoners in niet-gezinshuishoudens									
< f 8000	24,8	79,9	5,5	23,1	79,7	11,3	8,8	64,8	12,8
f 8000 - < f 12 000	17,5	73,6	6,2	7,9	54,9	2,8	2,8	46,8	4,0
≥ f 12 000	5,7	41,5	6,2	3,1	24,9	2,9	1,6	20,3	5,6
C. Alleenstaande hoofdbewoners									
< f 8000	33,0	82,7	7,7	27,9	84,3	30,4	10,7	71,4	44,6
f 8000 - < f 12 000	21,0	76,8	8,5	9,7	59,4	6,5	5,2	48,1	17,4
≥ f 12 000	5,9	38,3	9,9	3,8	30,9	5,8	1,9	25,8	25,6

Bron: Censusedata en grafiektabellen.

gere huur! Het beeld dat uit tabel 31 naar voren komt verandert dus sterk als we het inkomen erbij betrekken: dan ontstaat de volgende complexere samenhang:

Het lijkt aldus geenszins een voordeel te zijn dat ouderen vaker een lagere huur betalen; gezien hun inkomen, kunnen zij zich meestal niet méér permitteren.

4.5. Mobiliteit van ouderen in 1971

Over de geografische mobiliteit van de oudere bevolking rijst het volgende beeld op uit de gegevens van Volkstelling 1971 (tabel 10 in bijlage), 42% van de 65-jarige en oudere mannen was altijd in de huidige woongemeente woonachtig, en 35% van de vrouwen, 12% van de mannen en 14% van de vrouwen vestigde er zich sinds 1960. Een vergelijking tussen de leeftijdsklassen maakt duidelijk dat 60-70-jarigen relatief vaker altijd in de huidige gemeente woonden of daar zich iets minder vaak sinds 1960 gevestigd hebben, 45-55-jarigen en 75-plussers deden dat vaker. 16% van 85-jarige en oudere mannen en zelfs 20% van de vrouwen vestigden zich pas na 1960 in de huidige gemeente.

De grotere mobiliteit (1) van hoogbejaarden, vooral de vrouwen, hangt waarschijnlijk samen met verhuizingen naar een verzorgingstehuis of verpleeginrichting en staat in schril contrast tot de gegevens over de lagere verhuiscapaciteit van ouderen volgens leefsituatieonderzoeken: de verhuiscapaciteitscore van 75-jarigen en ouderen bleek in 1974, 2,2 te bedragen versus een score van 2,8 voor de totale bevolking.²

4.6. Discussie

Wat betreft het benadeeld zijn van ouderen of groepen van ouderen wat betreft de woonsituatie, stoot men in de gepresenteerde gegevens op de volgende deprivaties: Oudere gezinnen wonen minder vaak in een eengezinswoning; wat betreft de outillage zijn ouderen vaker slechtbedeeld: minder vaak douche, c.v., (grotere) keuken, telefoon; hun woningen zijn vaker ouder en matig van kwaliteit, hebben minder vertrekken; ouderen betalen bovendien niet minder vaak een lagere huur als men naar hun inkomen kijkt; ze bezitten minder vaak een eigen woning; en al zijn ze minder verhuiscapaciteit dan jongeren, ze blijken in feite vaker verhuisd te zijn dan zij. Enkele van deze deprivaties bleken samen te hangen met de inkomensachterstand van ouderen. Dat ouderen tevredener zijn met hun woonsituatie dan «jongeren» (Leefsituatieonderzoek 1976³), mag in het licht van het voorgaande dan ook zeer bevreemdend heten.

De groep van alleenwonende oudere vrouwen, die men vooral in de steden aan kan treffen, die voor het grootste deel ook een laag opleidingsniveau en een laag inkomen heeft, waarop we in het vorige hoofdstuk met name de aandacht vestigden, blijkt in de volgende woonomstandigheden te verkeren:

ze bewonen relatief vaak een flat; vooral zij met een hoger inkomen en een hogere opleiding wonen vaker in een etagewoning; ze wonen zeer weinig in een vrijstaande woning; wel vaker in een beter geoutilleerde woning; daar-

bij zijn er zeker verschillen tussen alleenstaande vrouwen met een hoog en met een laag inkomen. Waarschijnlijk zijn er nogal wat alleenstaande oudere vrouwen die (enige tijd) na het sterven van de echtgenoot verhuizen naar een beter geoutilleerde woning, vaak een flat. Ze beschikken nagenoeg altijd over 2 of meer vertrekken, veelal over minder vertrekken dan bijvoorbeeld gehuwde mannen. Ze betalen echter niet minder huur dan zij. Wellicht komt de relatief hoge mobiliteit van hoogbejaarde vrouwen voor hun rekening. Het lijkt onjuist om op grond van dit beeld te concluderen dat deze groep ook wat betreft de woonsituatie (cumulatief) benadeeld is tegen over andere groepen van ouderen. Wat betreft de woonomstandigheden lijken zij zich nogal eens een betrekkelijk gunstige uitgangspositie te kiezen om aan de problemen van het (alleen) ouder worden het hoofd te bieden. Het lijkt er op dat de woonomstandigheden van de kleinere groep oudere alleenstaande mannen minder goed zijn.

4.7. Samenvatting

1. Oudere gehuwde mannen bewonen iets minder vaak een eengezins-huis dan jongere. Alleenstaanden, niet-gezinshouders en vrouwen met een onvolledig gezin juist op oudere leeftijd vaker dan op jongere. Alleenstaanden bewonen in vergelijking met andere huishoudensvormen het minst vaak een eengezinshuis. Ouderen op het platteland, of met een lagere opleiding of met een lager inkomen bewonen vaker een eengezinshuis en minder vaak een etagewoning dan ouderen in de stad, met meer dan lagere school of met een hoger inkomen.
2. Oudere hoofdbewoners wonen in huizen met minder vertrekken dan jongere, maar ook in relatief lagere woningen gezien het aantal personen per vertrek. Oudere hoofdbewoners met familie wonen in relatief volle woningen.
3. De outillage van de woningen van ouderen is tussen 1971 en 1976 sterk verbeterd. Ouderen behielden echter in 1976 een evengrote achterstand ten opzichte van jongeren als in 1971. Deze achterstand hangt sterk samen met het inkomensverschil tussen ouderen en jongeren: rijkere ouderen bewonen ook vaker een beter geoutilleerde woning. De oudere bevolkingsgroep woont relatief vaker in een oudere woning. Deze zijn vaker slecht geoutilleerd en bouwtechnisch matig van kwaliteit. Niet gehuwde vrouwen, vooral alleenstaanden wonen vaker in een beter geoutilleerde woning dan niet gehuwde mannen. Het telefoonbezit van ouderen lijkt tussen 1971 en 1976 sterk te zijn toegenomen.
4. Ouderen wonen minder vaak in een eigen woning dan jongeren. De huurwaarde van hun woningen is lager dan van jongeren. Dit hangt sterk samen met hun slechtere inkomenspositie, want «rijkere» ouderen bewonen zelfs vaker een huis met een hogere huurwaarde dan «rijkere» jongeren (45-64-jarigen). Woningen met een lagere huurwaarde worden vaker bewoond door oudere alleenstaande mannen, oudere mannen met een onvolledig gezin en met familie. Hoofdbewoners betalen in het algemeen een hoger huurwaarde dan mannen.
5. Ook al zijn ouderen minder verhuiscapabel dan jongeren, ze zijn zeker niet minder mobiel: vooral de oudste groep heeft zich relatief vaak pas sinds kort in de huidige woongemeente gevestigd.

Noten

- ¹ CBS. De Leefsituatie van de Nederlandse bevolking van 18 jaar e.o. in 1974. Deel I, 1976.
² CBS o.c. Staat 1-18.
³ CBS. De Leefsituatie van de Nederlandse bevolking van 55 jaar e.o. in 1976. Deel I, 1976.

5. Behoeftte aan hulp en hulpmiddelen volgens de Volkstelling 1971

5.1. Inleiding

In dit hoofdstuk zullen enige aspecten van de validiteit van ouderen in Nederland de revue passeren. De gegevens over validiteit worden uitgesplitst naar leeftijd, geslacht, en huishoudelijke situatie. Wel moet worden opgemerkt dat men kan twijfelen aan de geldigheid van de gegevens van Volkstelling 1971: de behoefte aan hulp van anderen kan zeer verschillend zijn geïnterpreteerd: onder «anderen» kunnen bij voorbeeld alleen anderen van buiten de woning zijn verstaan; hulp van kinderen wordt vaak niet als hulp «van anderen» beschouwd. Wel kan de validiteit van het materiaal worden getoetst aan vergelijkingsmateriaal, zoals onderzoeken van kleinere steekproeven: het Leefsituatieonderzoek onder 55-jarigen e.o. in 1976¹, het Amsterdamse-bejaardenonderzoek 1976² en het Lichamelijk-gehandicaptenonderzoek van 1971.³ Wel wordt de vraag over hulpbehoefte in de volkstelling duidelijk geformuleerd. De vragen luiden:

- a. «Is hij/zij bij voorbeeld door ziekte, ongeval, ouderdom, aangeboren gebrek of dergelijke, aangewezen op hulp van anderen en/of op speciale hulpmiddelen?»
- b. «Zo ja, betreft deze hulp (dit hulpmiddel) eigen verzorging en/of huishoudelijke taken en/of taken of verplaatsing buitenshuis?»

Waarschijnlijk zijn ten gevolge van deze formulering minstens de meer uitgesproken vormen van hulpbehoefte door de volkstelling aan het licht gebracht en bovendien alleen de ervaren afhankelijkheid.

5.2. Hulpbehoefte naar leeftijd en geslacht

Met hulpbehoefenden bedoelen we in deze paragraaf alle zelfstandigwonenden die naar eigen zeggen vanwege ziekte, ongeval en/of ouderdom op hulp van anderen en/of op hulpmiddelen aangewezen waren bij Volkstelling 1971.

Het gaat om bijna een half miljoen hulpbehoefenden. Vrouwen blijken iets vaker hulpbehoefend dan mannen (tabel 33). 36% van de hulpbehoef-

Tabel 33. Hulpbehoefenden van 45 jaar e.o. naar leeftijd en geslacht absoluut en in procenten op de wijkbevolking in 1971.

	Mannen		Vrouwen		Totaal	
	in %	totaal HB ¹	in %	totaal HB	in %	totaal HB
45-49	3,3	12,0	4,2	15,7	3,7	27,6
50-54	4,0	12,5	5,2	17,2	4,6	29,7
55-59	5,7	16,8	6,7	21,4	6,2	38,2
60-64	7,8	20,3	8,6	25,4	8,2	45,7
65-69	8,2	17,8	12,2	31,5	10,4	49,3
70-74	11,5	17,7	17,1	32,6	14,6	50,2
75-79	16,3	16,2	26,0	31,6	21,6	47,8
80-84	25,2	12,8	37,0	21,7	31,5	34,5
85+	38,2	9,7	50,7	13,6	44,6	23,3
65+	13,6	74,2	20,0	130,9	17,1	205,2
Totale bevolking	3,2	205,3	4,5	286,3	3,7	491,5

¹ Totaal HB = totaal hulpbehoefenden absoluut x 1000.

Bron: Censusmonografietafellen.

vende mannen is 65 jaar of ouder en 46% van de vrouwen: de verschillen tussen mannen en vrouwen zijn dus voor 65-jarigen en ouderen groter dan beneden de 65 jaar.

Het percentage hulpbehoevenden is onder ouderen veel hoger dan onder jongeren; ook boven de 65 jaar zijn er grote leeftijdsverschillen: vrouwen van 85 jaar e.o. blijken zelfs voor de helft hulpbehoevend. Mensen, die pas 65 jaar geworden zijn lijken wat dit betreft meer op 45-64-jarigen dan op hoogbejaarden. Toch gaat het beeld van de ouderdom als een tijd van alleen maar gebrekkigheid en afhankelijkheid ook voor veel hoogbejaarden niet op: 60% van de mannen van 85 jaar e.o. zijn *niet* op hulp(middelen) aangewezen en de helft van de hoogbejaarde vrouwen.

In tabel 12 in de bijlage worden deze gegevens vergeleken met die van het onderzoek Gehandicapten Welgeteld uit 1971 van het CBS.⁴ Daarin werd onder een lichamenlijk gehandicapte verstaan: iemand met één of meer functiestoornissen in minstens enige mate, (een stoornis bij voorbeeld in de loopfunctie, armfunctie, het zien, horen, spreken, etc.).

Ook in dit onderzoek neemt het lichamenlijk gehandicapte zijn in frequentie toe met de leeftijd. Mannen zijn in de leeftijd van 50-70 jaar duidelijk vaker lichamenlijk gehandicapte, maar vrouwen van 70 jaar en ouder weer vaker dan mannen van die leeftijd.

Behalve bij 75-jarigen en ouderen is het percentage lichamenlijk gehandicapten in de bevolking ook veelal veel groter dan het percentage dat op hulp is aangewezen volgens de volkstelling. Dat de verschillen bij hoogbejaarden relatief veel kleiner zijn kan erop wijzen dat bij hen de zwaarte en de veelheid van de handicaps vaker leiden tot afhankelijkheid van hulp dan bij jongeren.

5.3. Afhankelijkheid van hulp naar type en naar leeftijd en geslacht

In 1971 was omstreeks 1% van de zelfstandigwonende oudere mannen en vrouwen bedlegerig (tabel 34). 6,7% van de mannen was afhankelijk van hulp voor eigen verzorging en 7,4% van de vrouwen. Bij afhankelijkheid voor huishoudelijk werk waren deze cijfers 5% en 12% en voor verplaatsing buitenshuis slechts 0,8% en 1,4%: in totaal had 98,4% van de oudere mannen in de wijk en 97,5% van de vrouwen geen hulp nodig om zich buitenshuis te verplaatsen (inclusief bedlegerigen).

Tabel 34. Zelfstandig wonenden van 45-64 jaar en van 65 jaar en ouder naar type afhankelijkheid van hulp van anderen, naar geslacht, absoluut en in percentages op de wijkbevolking.

	Mannen 45-64 jaar		Vrouwen 45-64 jaar	
	abs. x 1000	%	abs. x 1000	%
- Bedlegerig	2,7	0,2	4,2	0,3
Afhankelijk voor:				
- eigen verzorging	35,6	2,9	26,9	2,0
- huishoudelijk werk	4,6	0,4	39,9	3,0
- verplaatsing buitenshuis	6,9	0,6	7,1	0,5

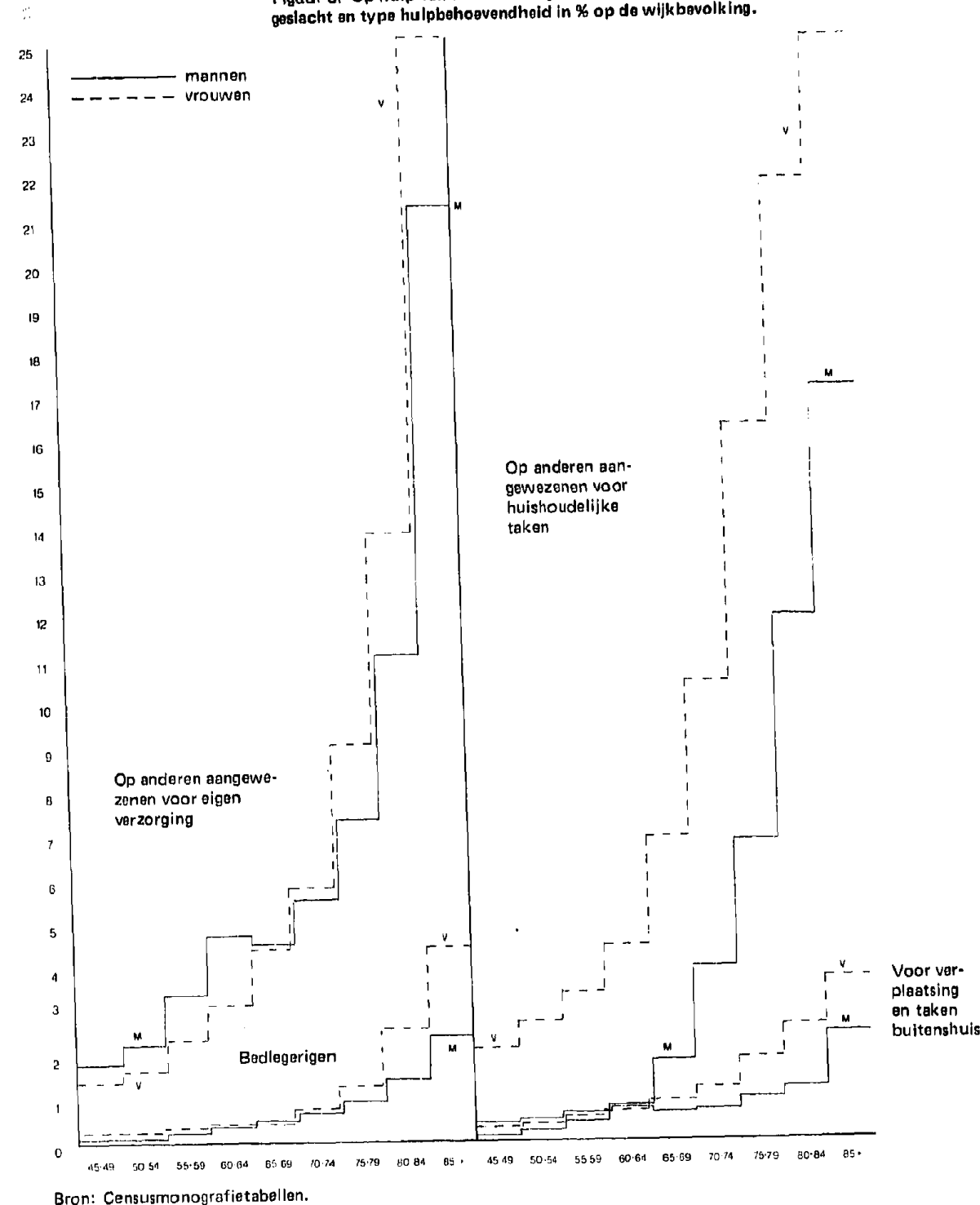

	Mannen 65+		Vrouwen 65+	
	abs. x 1000	%	abs. x 1000	%
- Bedlegerig	4,5	0,8	6,9	1,1
Afhankelijk voor:				
- eigen verzorging	36,7	6,7	48,3	7,4
- huishoudelijk werk	27,2	5,0	76,7	11,7
- verplaatsing buitenshuis	4,6	0,8	9,1	1,4

Bron: Censuromonografietafellen.

Wat betreft de overlap tussen deze vormen van afhankelijkheid blijkt dat hulpbehoevenden van 65 jaar en ouder die voor eigen verzorging of voor huishoudelijk werk afhankelijk van hulp zijn, dat meestal alleen in dat opzicht zijn: 87,5% van de mannen die afhankelijk zijn voor eigen verzorging, is dat niet voor de andere vormen en 76,1% van de vrouwen. Bij hulpbehoevenden wat betreft huishoudelijk werk zijn deze cijfers 85% en 82%. Oudere mannen die hulp behoeven voor verplaatsing buitenshuis, zijn daarentegen in 50% van de gevallen, ook hulpbehoevend wat betreft een of beide andere vormen, vrouwen zelfs in 70% van de gevallen.

Figuur 8. Op hulp van anderen aangewezen van 45 jaar e.o. in de wijk naar leeftijd, geslacht en type hulpbehoevendheid in % op de wijkbevolking.

Bron: Censuromonografietafellen.

In figuur 8 zien we de hulpbehoevendheid vooral voor eigen verzorging en huishoudelijke taken met de leeftijd relatief enorm toenemen vooral na de 75. In deze figuur vallen grote verschillen *binnen* de groep ouderen zelf op. Pas bij de sterksten onder de senioren is het percentage hulpbehoevenden relatief zeer hoog. Toch is driekwart van de hoogbejaarde vrouwen niet op anderen aangewezen voor eigen verzorging of voor huishoudelijk werk, 24 van de 25 zijn niet bedlegerig, en evenveel niet afhankelijk voor verplaatsing buitenshuis. Bij hoogbejaarde mannen is de situatie nog iets gunstiger. Zo bezien zijn de zelfstandig wonende hoogbejaarden (zelfs 85+) volgens de volkstelling toch vrij valide en kras. Deze cijfers mag men echter niet zo maar interpreteren als de kans om hulpbehoevend te worden voor zelfstandig wonende hoogbejaarden. De gemiddelde levensverwachting van hulpbehoevende is misschien lager dan van niet hulpbehoevende en vooral de kans op opname in een tehuis is voor hulpbehoevenden waarschijnlijk groter.

Wat betreft de verschillen tussen mannen en vrouwen valt het volgende op. De grootste verschillen vinden we bij afhankelijkheid voor huishoudelijk werk, mede samenhangend met de vigerende rolverdeling. 45-64-jarige mannen zijn vaker afhankelijk van hulp voor de eigen verzorging; boven de 69 jaar is de verhouding echter andersom. De verschillen vanaf 70 jaar nemen ook toe met de leeftijd.

Bedlegerigheid komt in het algemeen bij vrouwen vaker voor; ook hier een met de leeftijd toenemend verschil. Tussen de 60 en 70 jaar zijn echter mannen en vrouwen nagenoeg even vaak bedlegerig. Dat deze leeftijd rond de officiële pensionering voor mannen waarschijnlijk een kritieke levensfase, wat betreft gezondheid en validiteit betekent, blijkt ook bij verplaatsing buitenshuis. Vrouwen zijn wat dit betreft vaker hulpbehoevend dan mannen, behalve in de leeftijd van 60-64 jaar.

Ook in het Leefsituatieonderzoek 1976⁵, vertoont de ADL-validiteit (met betrekking tot eten, drinken, wassen, kleden, opstaan, in bed stappen en in huis lopen) een duidelijke samenhang met leeftijd. (Zie bijlage, tabel 11) en is die van de vrouwen in het algemeen slechter dan van de mannen. Ook in 1976 is bij de 55-59-jarigen de situatie voor mannen en vrouwen bijna gelijk en wordt daarna het verschil met de mannen met elke leeftijdsklasse groter.

Het aantal ouderen dat in 1971 voor eigen verzorging op hulp is aangewezen is ook stelselmatig naar leeftijd en vooral bij mannen iets hoger dan het percentage ouderen dat volgens het Leefsituatieonderzoek 1976 een of meer ADL-activiteiten niet kan verrichten, behalve, en dat is opvallend, bij vrouwen van 70 jaar en ouder. Als men deze beide groepen verpleegbehoefstig mag noemen: zou het aantal verpleegbehoefstige oudere mannen in de wijk tussen 1971 en 1976 gedaald zijn van 41 200 tot 26 300; het aantal verpleegbehoefstige vrouwen van 65 jaar e.o. zou echter toegenomen zijn van 55 200 tot 59 800. Niet duidelijk is, of het hier om een werkelijke daling en stijging gaat, of om gevolgen van andere methoden van onderzoek of andere definities.

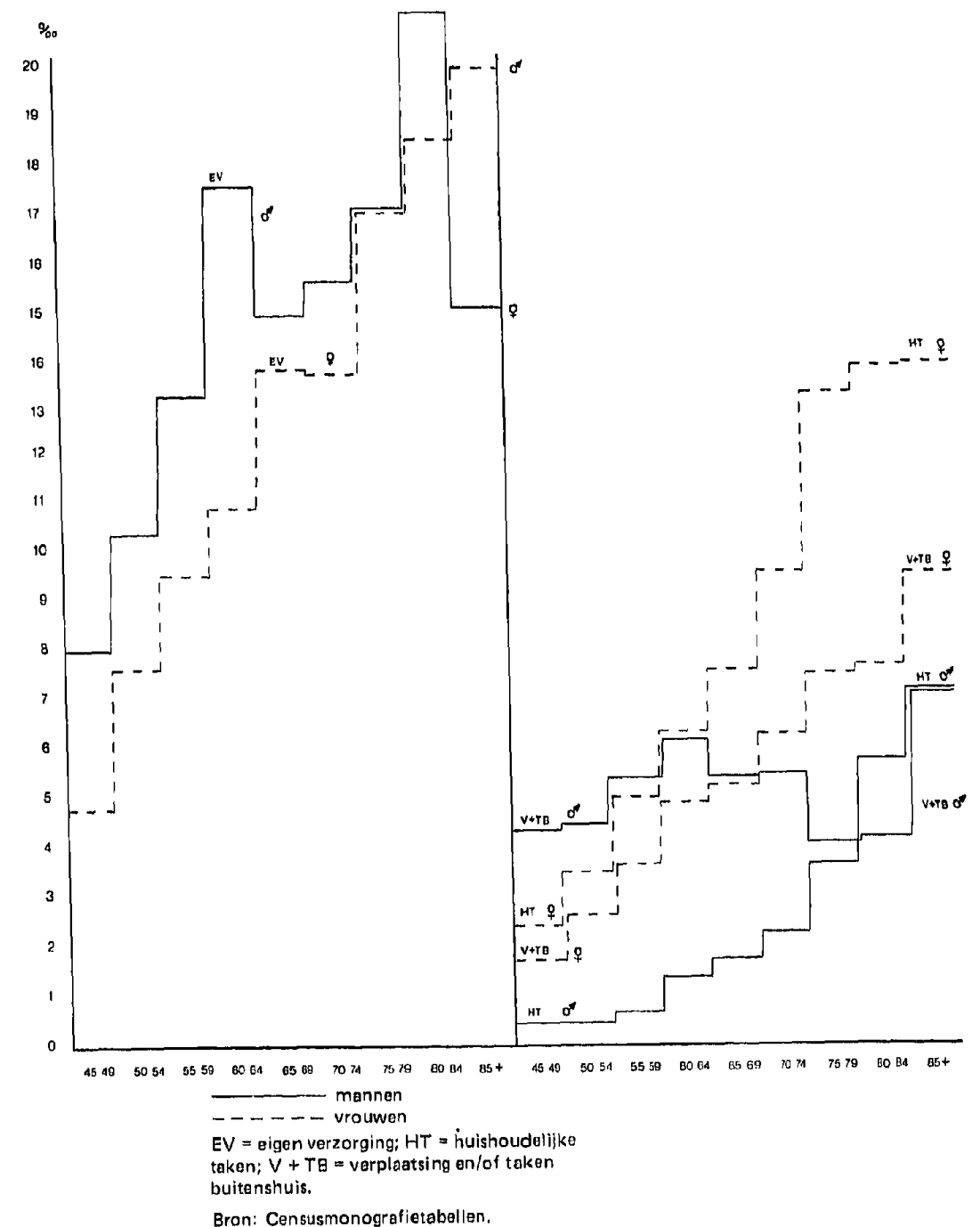
In 1976 bleek 2,6% van de oudere mannen en 6% van de vrouwen niet in staat buitenshuis te lopen; bij de volkstelling was slechts 1,7%, respectievelijk 2,5% van de ouderen afhankelijk voor verplaatsing buitenshuis (inclusief bedlegerigen).

In totaal bleek in het Amsterdamse-bejaardenonderzoek 1976 44,7% van de ouderen voor een of meer huishoudelijke taken aangewezen op anderen. Een veel hoger percentage dan bij de volkstelling: toen was slechts 5,8% van de mannen en 12,8% van de vrouwen huishoudelijk invalide. Vrouwen van 65 jaar en ouder uit Amsterdam bleken in tegenstelling tot de volkstelling minder vaak huishoudelijk invalide dan mannen: 52% van de mannen had geen uitval, versus 57% van de vrouwen.

Wanneer we de zelfstandigwonende van 45 jaar en ouder die op *hulpmiddelen* (rolstoel, prothese, looprek etc.) zijn aangewezen, bekijken naar leeftijd, geslacht en type hulpbehoevendheid (figuur 9), blijkt dat men het vaakst hulpmiddelen nodig heeft voor de eigen verzorging (1,6% van de oudere

mannen en 1,5% van de vrouwen). Bij mannen komt afhankelijkheid van hulpmiddelen voor verplaatsing buitenshuis op de tweede plaats. Bij vrouwen afhankelijkheid vanwege huishoudelijk werk.

Figuur 9. Personen van 45 jaar e.o. in de wijk die op hulpmiddelen zijn aangewezen in 1971, naar leeftijd, geslacht en type hulpbehoevendheid in %₀₀ op de wijkbevolking.

Behalve voor het gebruik van hulpmiddelen voor verplaatsing buitenshuis door mannen vinden we in figuur 9 in het algemeen een positieve relatie met leeftijd.

Mannen maken veelal meer gebruik van hulpmiddelen voor eigen verzorging dan vrouwen.

5.4. Afhankelijkheid van hulpmiddelen naar type, leeftijd en geslacht

Mannen van 45-69 jaar zijn iets vaker dan vrouwen op hulpmiddelen aangewezen voor verplaatsing buitenshuis (vóór de pensionering gewoonlijk meer een mannelijke taak), daarna de vrouwen meer.

Wat betreft de traditioneel meer vrouwelijke bezigheid, huishoudelijk werk, zijn vrouwen vaker op hulpmiddelen aangewezen dan mannen.

5.5. De samenhang tussen afhankelijkheid van hulp en van hulpmiddelen

In tabel 35 zijn de hulpbehoevenden volgens de Volkstelling 1971 opgesplitst in bedlegerigen, mensen die louter op hulp, louter op hulpmiddelen, en op beide aangewezen zijn. Ditzelfde geldt tevens voor de drie typen van hulpbehoevendheid: eigen verzorging, huishoudelijke taken en verplaatsing en/of taken buitenshuis.

Tabel 35. De relatie tussen het aangewezen zijn op hulp van anderen en op hulpmiddelen voor de totale bevolking en voor 65-plussers, tevens naar type hulpbehoevendheid onder alle hulpbehoevenden.

	Totaal				Voor eigen verzorging			
	tot. bevolking		65+ in %		tot. bevolking		65+ in %	
	in %	N x 1000	in %	N x 1000	in %	N x 1000	in %	N x 1000
Bedlegerig	5,4	26,5	5,5	11,4	9,1	26,5	10,7	11,4
Alleen op hulp aangewezen	75,9	372,9	81,6	167,3	68,0	198,0	72,0	76,9
Alleen op hulpmiddelen	12,0	59,0	7,1	14,5	14,8	43,2	9,7	10,4
Zowel op hulp als hulpmiddelen aangewezen	6,8	33,2	5,8	12,0	8,1	23,8	7,6	8,1
Totaal hulpbehoevenden	100,0%	491,5	100,0%	205,2	100,0%	291,4	100,0%	106,8
	Voor huishoudelijke taken				Voor verplaatsing buitenshuis			
Bedlegerig	12,7	26,5	9,7	11,4	28,9	26,5	41,0	11,4
Alleen op hulp aangewezen	78,8	163,8	83,4	97,7	42,0	38,5	34,2	9,5
Alleen op hulpmiddelen	2,1	4,3	1,6	1,9	14,7	13,5	10,1	2,8
Zowel op hulp als hulpmiddelen aangewezen	6,4	13,2	5,3	6,2	14,4	13,2	14,7	4,1
Totaal hulpbehoevenden	100,0%	207,8	100,0%	117,2	100,0%	91,7	100,0%	27,8

Bron: Censusmonografietabellen.

Hulpbehoevenden bestaan voor driekwart uit personen die alleen op hulp aangewezen zijn, 65-plussers voor meer dan 80%: bij hulpbehoefte bij verplaatsing buitenshuis gaat het echter vaker om afhankelijkheid van hulpmiddelen. Bij huishoudelijke taken juist relatief zeer weinig. Dat ouderen vaker op hulp aangewezen zijn dan jongeren kan men zien als een ernstiger graad van hulpbehoevendheid: hulpmiddelen zoals krukken, een prothese of rolstoel zijn juist bedoeld om de zelfstandigheid ten opzichte van anderen te behouden.

Personen die op hulpmiddelen zijn aangewezen, zijn betrekkelijk toch vaak ook van hulp afhankelijk: 36% van de mensen die op hulpmiddelen zijn aangewezen zijn het ook op hulp; bij ouderen is dit percentage hoger: 45%; bij afhankelijkheid voor huishoudelijke taken geldt het sterker: 75% is ook op hulp aangewezen. Andersom zijn personen die op hulp aangewezen zijn, dat slechts voor een gering deel ook op hulpmiddelen: 8% (7% bij 65-plussers); bij afhankelijkheid voor verplaatsing buitenshuis relatief vaak: 26% (30% bij 65-plussers).

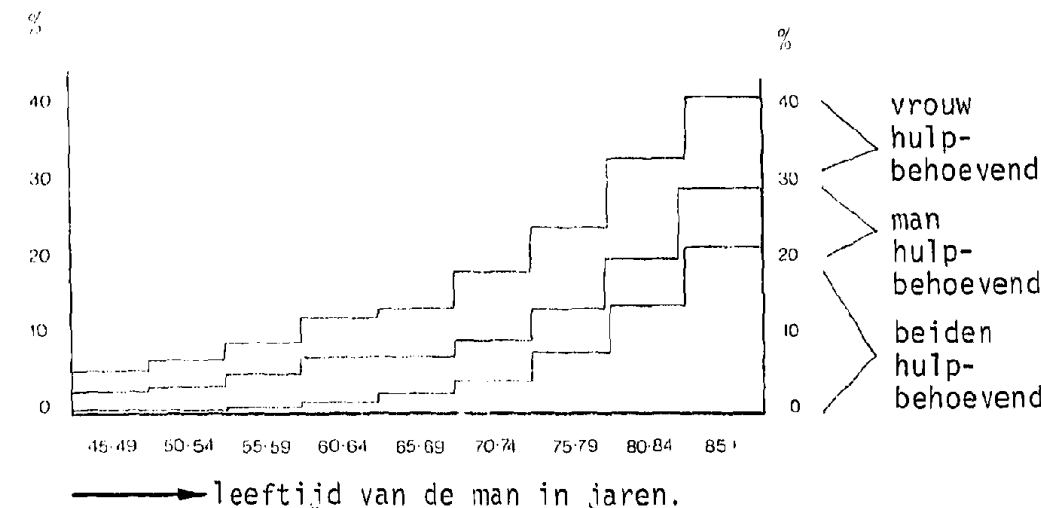
5.6. Hulpbehoevendheid en huishoudenssituatie

5.6.1. Hulpbehoevendheid van echtparen

Bij gehuwden kunnen we de hulpbehoevendheid van de beide echtgenoten samen bezien. Vaak kunnen zij elkaar hulp verschaffen; veelal zal daarbij de vrouw gemakkelijker de verzorging van de man op zich kunnen nemen dan andersom. Vrouwen, ook oudere in gezinnen, zijn echter vaker hulpbehoevend dan mannen. In figuur 10 blijkt dat onder de 75 jaar (leeftijd van de man) het minder vaak voorkomt dat beide partners hulpbehoevend zijn, dan

dat een van beiden het is: bij mannen van 85 jaar en ouder komt het vaker voor dat beiden (21,9%) het zijn dan een van beide (7,6% + 11,7% = 19,3%). Dit betekent een grote mate van hulpbehoevendheid bij de oudste maar zeldzame echtparen.

Figuur 10. Hulpbehoevendheid van echtparen naar de leeftijd van de man in %.

aantal echtparen (x1000)=100%

Bron: Censusmonografietabellen.

Uit tabel 36 en 37 is af te leiden dat van de 42 700 oudere gehuwde hulpbehoevende mannen er 3100 bedlegerig waren, 22 600 afhankelijk van hulp voor eigen verzorging, 10 900 voor huishoudelijk werk, 3200 voor verplaatsing buitenshuis, en 9000 zijn er in totaal afhankelijk van hulpmiddelen. Van de 50 000 oudere hulpbehoevende gehuwde vrouwen zijn er 2900 bedlegerig, 16 700 afhankelijk van hulp voor eigen verzorging, 30 600 voor huishoudelijk werk, 3300 voor verplaatsing buitenshuis, en 9300 zijn er aangewezen op hulpmiddelen. Relatief zijn gehuwden minder vaak hulpbehoevend dan ouderen in een andere huishoudenssituatie. Ze zijn echter gemiddeld ook jonger.

Tabel 36. Personen van 45-64 jaar en van 65 jaar e.o., hulpbehoevend, naar geslacht en gezins/huishoudenssituatie, absoluut en in procenten van de wijkbevolking in 1971.

	Mannen				Vrouwen			
	45-64 jaar		65+		45-64 jaar		65+	
	in %	T ¹	in %	T	in %	T	in %	T
Echtgeno(o)t(e)	4,6	50,7	10,5	42,7	5,1	52,6	16,5	50,0
Ouder onvoll. gezin	9,1	1,6	24,7	3,9	7,7	6,5	27,3	11,4
Persoon								
- bij/met familie	8,9	2,5	23,1	9,6	12,0	4,6	27,1	19,8
- bij/met anderen dan fam.	7,7	2,0	18,9	4,0	9,7	3,0	22,4	6,2
Alleenstaand	8,0	3,7	23,6	13,9	9,2	10,9	20,7	43,4
Totaal	5,0	61,6	13,6	74,2	6,0	79,7	20,0	130,9

¹ T = absoluut aantal hulpbehoevenden (x 1000).

Bron: Censusmonografietabellen.

Tabel 37. Oudere hulpbehoevenden naar geslacht, huishoudenssituatie en type afhankelijkheid van hulp (in percentages op de zelfstandig wonenden en absoluut x 1000).

	Mannen							
	bedlegerig		eigen verzorging		huishoudelijk werk		verplaatsing buitenshuis	
	%	x 1000	%	x 1000	%	x 1000	%	x 1000
Gehuwd	0,7	3,1	5,5	22,6	2,7	10,9	0,7	3,2
Onvolledig gezin	1,5	0,2	11,1	1,8	13,9	2,2	1,3	0,2
Bij familie	1,5	0,6	14,4	6,0	6,9	2,9	1,2	0,5
Bij niet-familie	0,7	0,2	10,6	2,0	8,4	1,8	1,3	0,3
Alleenstaand	0,6	0,3	7,4	4,4	15,9	9,4	0,7	0,5
	Vrouwen							
Gehuwd	0,9	2,9	5,5	16,7	10,1	30,6	1,1	3,3
Onvolledig gezin	1,8	0,7	9,9	4,2	17,1	7,4	2,1	0,9
Bij familie	2,2	1,6	15,5	11,6	9,8	7,1	2,5	1,8
Bij niet-familie	1,5	0,4	9,3	2,9	10,5	2,9	1,4	0,4
Alleenstaand	0,6	1,2	6,3	13,2	13,8	29,0	1,3	2,7

Bron: Censusedata, monografietabellen.

5.6.2. Hulpbehoevendheid van niet-gehuwden-niet-alleenstaanden

Onder deze groep treft men relatief de meeste hulpbehoevenden aan: (tabel 36). Ongeveer een kwart van de oudere mannen met (minstens) een kind thuis of bij andere familie is hulpbehoevend en 27% van de vrouwen; ongeveer een vijfde van de ouderen die samenleven met anderen dan familie. Uit tabel 37 kan men o.a. afleiden dat 15% van de ouderen bij familie afhankelijk is van hulp voor eigen verzorging (6000 mannen en 11 600 vrouwen) en 1,5% respectievelijk 2,2% van deze mannen en vrouwen bedlegerig is (600 mannen en 1600 vrouwen). In de cijfers van het Gehandicaptenunderzoek van 1971 van het CBS is de enigszins voor de hand liggende hogere frequentie van hulpbehoevenden onder ouderen bij familie niet terug te vinden. Lichamelijk gehandicapte ouderen zouden juist relatief zelden overig lid van een huishouden zijn. Van de 70-74-jarige gehandicapte mannen is bijvoorbeeld 3,4% overig lid van een huishouden volgens het Gehandicaptenunderzoek, versus 12% van de hulpbehoevende mannen volgens de Volkstelling. Bij de vrouwen zijn de vergelijkbare cijfers 5,0% en 14,2%. Omdat ook de niet hulpbehoevende ouderen volgens de volkstelling vaker overig lid van een huishouden zijn (9,3% en 13,5%) kan men concluderen dat oudere (gehandicapten in) niet-gezinshuishoudens sterk ondervertegenwoordigd zijn in het Gehandicaptenunderzoek.

In het Leefsituatieonderzoek van 1976 geven bij 75-jarigen en ouder de overige twee- en meerpersoonshuishoudens net zoals bij de Volkstelling het laagste percentage met optimale ADL-validiteit te zien (57%). De verschillen met de andere huishoudensvormen zijn echter klein (bij vrouwen is bijvoorbeeld het grootste verschil met alleenstaanden van wie 69% een optimale ADL-validiteit heeft, 12%).

5.6.3. Hulpbehoevendheid en alleenstaan

De op een na grootste groep hulpbehoevenden vindt men onder de alleenstaande vrouwen (na de gehuwde vrouwen). 43 400 alleenstaande oudere vrouwen hebben zich bij de volkstelling als hulpbehoevend opgegeven, 1200 waren bedlegerig, 13 200 hulpbehoevend wat betreft eigen verzorging, 29 000 wat betreft huishoudelijk werk en 2700 voor verplaatsing buitenshuis. Relatief ten opzichte van andere huishoudensvormen zijn oudere alleenstaanden weinig bedlegerig, weinig afhankelijk van anderen voor eigen verzorging, maar vaker voor huishoudelijk werk (tabel 37).

Alleenstaan en hulpbehoevendheid voor huishoudelijk werk verdragen elkaar waarschijnlijk beter dan alleenstaan en afhankelijkheid voor eigen verzorging of bedlegerigheid; alleenstaan leidt mogelijk vaak tot hulpbehoevendheid voor huishoudelijk werk.

5.7. Hulpbehoevendheid van de wijkbevolking naar urbanisatiegraad, opleidingsniveau en inkomen

Treft men relatief vaker hulpbehoevenden aan onder oudere zelfstandigwonenden in de stad, bij voorbeeld omdat er minder plaatsen in verzorgingstehuizen zijn dan op het platteland? Het Gehandicaptenunderzoek van 1971⁶ vond dat gehandicapten significant vaker in steden van 100 000 en meer inwoners (10,8%) voorkwamen dan in plattelandsgemeenten (6,8%). Bij uitschakeling van het verschil in leeftijdsstructuur tussen stad en platteland bleef het verschil significant.

In het materiaal van Volkstelling 1971, blijken er echter slechts kleine verschillen in de richting van: hoe stedelijker, hoe meer oudere hulpbehoevenden: de verschillen bedragen echter niet meer dan ongeveer 2%.

Hulpbehoevendheid hangt duidelijk veel sterker samen met de gezinssituatie dan met urbanisatiegraad.

Kunnen oudere hulpbehoevenden met een hogere opleiding zich langer zelfstandigwonend handhaven dan die met een lagere opleiding?

Mannen van 65 jaar en ouder met alleen een lagere opleiding zijn echter juist iets vaker hulpbehoevend dan mannen met meer dan lager opleidingsniveau (14,4% versus 11,8%). Dit verschil blijkt echter bij uitsplitsing alleen op te gaan voor mannen in gezinnen (11,6% versus ±9,4%). Ook hier zijn de verschillen tussen de huishoudentypen beduidend groter dan de verschillen tussen opleidingsniveaus.

Bij vrouwen van 65 jaar en ouder telt men meer hulpbehoevenden bij hen met het hoogste en met het laagste opleidingsniveau; dit geldt voor alle drie de huishoudentypen. Hulpbehoevendheid van jongs af heeft mogelijk soms tot een lager opleidingsniveau geleid; en andersom weten vrouwen met een hogere opleiding, hulpbehoevend geworden, misschien langer haar zelfstandigheid te handhaven.

Ook bij de 45-65-jarigen vinden we: hoe hoger het opleidingsniveau, hoe lager het percentage hulpbehoevenden; dit geldt zowel voor mannen als voor vrouwen, alsook per huishoudentype.

Dezelfde vraag als bij de opleiding kan men ook ten aanzien van het inkomen stellen. Kunnen ouderen met een hoger inkomen zich langer handhaven? Men zou ook kunnen veronderstellen: hoe ouder, des te vaker hulpbehoevend en des te vaker een laag inkomen.

Hulpbehoevende ouderen hebben inderdaad vaker een laag inkomen (< f 8000 per jaar) dan niet-hulpbehoevende: bij mannen is het verschil (68,3-56,5 =) 11,8%, en bij vrouwen, 3,3%. Bij vrouwen gaat het alleen om de kleine groep die een eigen inkomen heeft. Bij de mannen in een gezin is het verschil groter (19,6%) dan bij mannen in niet-gezinshuishoudens (3,0%) en alleenstaanden (4,2%). De relatie inkomen-hulpbehoevendheid hangt waarschijnlijk zowel samen met leeftijd als met de huishoudenssituatie: mede doordat men hulpbehoevenden vaker aantreft onder hoogbejaarden en in niet-gezinshuishoudens en onder alleenstaanden welke groepen vaker een lager inkomen hebben dan mannen in een gezin, vinden we meer lagere inkomens onder hulpbehoevenden.

De verschillen zijn duidelijk groter bij 45-64-jarigen dan bij 65-jarigen en ouder: bij mannen is het verschil (34,7%-10,7% =) 24% en bij vrouwen (70,2%-60,4% =) 9,8%. Niet hulpbehoevenden in deze leeftijdsgroep hebben veel vaker een beroep en vandaar vaker meer inkomen. Onder 65-jarigen en ouderen, doet het beroep er minder toe.

Bedlegerigen van 65 jaar en ouder hebben nog vaker een laag inkomen (< f 8000) dan personen met andere typen van afhankelijkheid (bij mannen: 75,3% versus 66,4% bij hulpbehoevenden wat betreft eigen verzorging en 70,2% bij hulpbehoevenden wat betreft verplaatsing buitenshuis en/of huishoudelijke taken; bij vrouwen 87,1% versus respectievelijk 81,7% en 79,8%).

5.8. Discussie

Gezondheid blijkt in allerlei onderzoek een van de hoogst gewaardeerde sociale goederen. Wanneer sommige ouderen veelal op hoge leeftijd te maken krijgen met chronische en velerlei ziekten en gebreken, en niet meer de beschikking hebben over bepaalde lichamelijke vermogens, waar de meeste mensen op middelbare en jeugdige leeftijd ongehinderd over beschikken, kan men spreken van relatief ongunstige leefomstandigheden. Ziekte en li-

chamelijke invaliditeit gaan vaak gepaard met verlies van zelfstandigheid, en maken mensen vaak maatschappelijk machteloos. Uit de literatuur⁷ blijkt dat een slechte gezondheidstoestand van ouderen een belangrijke conditie is voor een aantal negatieve ontwikkelingen: uittreden uit het beroep, verlies van contacten, vermindering van activiteiten, eenzaamheid, verhuizing en opname in een ziekenhuis, verpleeghuis, verzorgingstehuis.

Op grond hiervan mag men veronderstellen dat speciaal hulpbehoevende ouderen een groep vertegenwoordigen die een extra stuk achterstand in de leefsituatie ondergaat, en aan den lijve ervaart.

Een groep die door een cumulatie van «Benachteiligung» in zeer ongunstige omstandigheden verkeert, zijn de 43 400 oudere alleenstaande, hulpbehoevende vrouwen, die dus voor een of meer voor een mens belangrijke zaken van hulp van anderen afhankelijk zijn, welke anderen in hun directe omgeving echter niet aanwezig zijn. In bijzonder ongunstige omstandigheden verkeert de groep van alleenstaanden, die aan het bed gekluisterd is. Samen met de 300 bedlegerige oudere alleenstaande mannen zijn er in de wijk ongeveer 1500 ouderen, die voor de onmogelijke opgave staan een eigen huishouding te combineren met nagenoeg volledige immobiliteit. De leefsituatie van deze relatief kleine groep kan objectief niet anders dan als uiterst ongunstig gekarakteriseerd worden.

Wanneer men ook de opleiding en het inkomen gebruikt om aan te geven welke groepen cumulatief gedepriiveerd genoemd moeten worden, vindt men een groep van 45 800 oudere hulpbehoevende mannen met alleen lagere school en 87 500 oudere vrouwen, waaronder 27 000 alleenstaanden. Vooral bij deze laatsten is sprake van een cumulatie van achterstand: vrouw, oud, alleenstaand, hulpbehoevend met een lage opleiding. Wat betreft inkomen vindt men een groep van 44 100 oudere hulpbehoevende mannen met een laag inkomen en van 65 600 vrouwen onder wie 29 100 alleenstaanden. Vooral bij deze laatste zit de broodnodige compensatie voor de achterstand wat betreft leeftijd, leefsituatie en afhankelijkheid van hulp duidelijk niet in het inkomen.

5.9. Samenvatting

1. Gevonden werd een sterke samenhang tussen leeftijd en hulpbehoevendheid: vrouwen blijken zich vaker als hulpbehoevend te ervaren dan mannen, vooral de oudsten. Personen in niet-gezinshuishoudens en alleenstaanden zijn vaker hulpbehoevend dan personen in een gezin. Bij echtparen is het opvallend dat de vrouw iets vaker hulpbehoevend is dan de man; onder hoogbejaarde echtparen komt het vrij veel voor dat beiden hulpbehoevend zijn.

Volgens het rapport Gehandicapten Welgeteld waren er in 1971 veel meer lichamelijk gehandicapte ouderen dan hulpbehoevenden; hoe ouder echter hoe kleiner het verschil.

2. Afhankelijkheid van hulp van anderen komt veel vaker voor dan afhankelijkheid van hulpmiddelen, behalve wat betreft verplaatsing buitenshuis. Ouderen die op hulpmiddelen zijn aangewezen zijn het vaak ook op hulp, het omgekeerde geldt echter niet. Oudere hulpbehoevenden zijn iets vaker op hulp en iets minder vaak op hulpmiddelen aangewezen dan jongere.

3. De vier typen van hulpbehoefte nemen sterk toe met de leeftijd; bedlegerigheid en hulpbehoevendheid wat betreft verplaatsing buitenshuis minder sterk dan de andere twee.

Hulpbehoevende oudere mannen zijn vooral op hulp aangewezen vanwege eigen verzorging, vrouwen voor huishoudelijke taken.

Vrouwen zijn weliswaar in het algemeen vaker dan mannen op hulp aangewezen. Mannen echter tussen de 45 en 69 jaar vaker voor eigen verzorging, bij 60-64 jaar even vaak voor verplaatsing buitenshuis en tussen de 60 en 70 zijn ze even vaak bedlegerig.

Behalve wat betreft huishoudelijk werk, zijn ouderen bij familie het vaakst op hulp van anderen aangewezen (maar zij zijn gemiddeld ouder dan de andere groep). Wat betreft huishoudelijke taken zijn het de ouderen met een onvolledig gezin en de alleenstaanden, vooral de mannen.

4. In het algemeen worden deze conclusies uit het materiaal van Volkstelling 1971 over hulpbehoevendheid voor eigen verzorging bevestigd in het Leefsituatieonderzoek in 1976.

Onder mannen vindt men echter in 1976 een kleiner percentage ADL-minder-validen dan in 1971 hulpbehoevenden voor eigen verzorging.

De cijfers over de hulpbehoefte voor verplaatsing buitenshuis in Volkstelling 1971 zijn laag in vergelijking met het percentage ouderen dat niet buitenshuis kan lopen in 1976.

5. Met de leeftijd neemt ook de afhankelijkheid van hulpmiddelen sterk toe, behalve bij mannen wat betreft verplaatsing buitenshuis. Mannen zijn vaker dan vrouwen voor eigen verzorging en verplaatsing buitenshuis op hulpmiddelen aangewezen, vrouwen vaker voor huishoudelijke taken.

6. Ouderen in een gezin in de stad zijn iets vaker hulpbehoevend dan op het platteland. Oudere mannen met een lagere opleiding en vrouwen met lagere én die met de hoogste zijn iets vaker hulpbehoevend dan anderen. Leeftijd is waarschijnlijk een van de verklarende variabelen. 45-64-jarige hulpbehoevenden hebben veel vaker een laag inkomen dan niet-hulpbehoevenden. Boven de 65 is dit verschil veel minder groot. Ook niet-hulpbehoevende ouderen hebben vaak een laag inkomen.

Noten

¹ CBS. (1) De leefsituatie van de Nederlandse bevolking van 55 jaar o.o. in 1976, deel I, 1977.
² De Amsterdamse bejaarden in 1976. Veldkamp Marktonderzoek, 1977.

³ CBS. (2) Gehandicapten Welgeteld, I en III, 's-Gravenhage, 1978.

⁴ CBS. o.c. (2) Deel I, p. 10.

⁵ CBS. o.c. (1).

⁶ CBS. o.c. (3) Bijlage bij deel III, tabel 1 en 2.
⁷ Tews, H. Soziologie des Alterns, Heidelberg, 1971, p. 240, 289, 302.

6. De oudere bewoners van instellingen en tehuizen

In dit hoofdstuk gaan we met behulp van de volkstellingsgegevens na hoe de bevolking van met name verzorgingstehuizen is samengesteld naar leeftijd, geslacht, burgerlijke staat, opleidingsniveau, urbanisatiegraad en hulpbehoefendheid.

6.1. Ouderen in instellingen en tehuizen in 1971

De instituutsbevolking telde volgens de Volkstelling in totaal 141 000 personen boven de 64 jaar, te weten 43 500 mannen en meer dan eens zoveel vrouwen: 97 500. Deze groep is min of meer permanent in een tehuis opgenomen (heeft geen ander thuisadres). Bij de gegevens over deze groep gaat het overigens om een integrale telling (geen steekproef van 1:10 zoals bij de andere tabellen).

Wat betreft het percentage ouderen onder de bewoners van verschillende soorten van tehuizen het volgende: bejaardenoorden bestaan uiteraard uit bijna 100% 65-jarigen en ouderen. Tehuizen voor zieken en herstellenden hebben ook een sterk vergrijsde populatie: 57,5% ouderen bij de mannen en 74,4% bij de vrouwen. Ook vindt men relatief nogal veel ouderen onder de bewoners van tehuizen voor geestelijk gehandicapten (17% oudere mannen en 31% vrouwen), instellingen voor andere sociale zorg (25% oudere mannen en 18% vrouwen), kloosters (24% oudere mannen en 40% oudere vrouwen) en de vrouwen in tehuizen voor «andere» gehandicapten (11% oudere mannen en 24% vrouwen). Vrouwen in tehuizen zijn in het algemeen vaker 65 jaar of ouder dan de mannen. Wanneer men andersom percenteert, blijkt dat 80% van de oudere instellingsbevolking in een bejaardenoord verblijft; 10% van de mannen en 8% van de vrouwen in een tehuis voor geestelijk gehandicapten; 6% van de vrouwen en 3% van de mannen in een klooster; en 6% van de vrouwen en 5,4% van de mannen in een tehuis voor zieken en herstellenden. Zie voor de aantallen tabel 13 in de bijlage.

6.2. De bewoners van bejaardenoorden

In tabel 38 zijn de bewoners van bejaardenoorden naar leeftijd, geslacht en burgerlijke staat weergegeven in absolute aantallen: in totaal gaat het om 34 360 oudere mannen van wie 27% gehuwd was, 54% weduwnaar en 19% ongehuwd of gescheiden, en 73 740 oudere vrouwen van wie 12,5% gehuwd, 65% weduwe en 22,4% ongehuwd of gescheiden was.

Tabel 38. De bevolking van verzorgingstehuizen naar geslacht, leeftijdsgroep en burgerlijke staat, absoluut in 1971.

	Totaal		Totaal gehuwden		Weduwnaars en weduwen		Ongehuwden en gescheidenen		Totaal niet-gehuwden	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
60-64	363	931	42	145	48	228	273	558	321	786
65-69	1 871	4 096	358	703	466	1 632	1047	1761	1513	3 393
70-74	4 595	11 207	1443	2010	1812	6 114	1340	3083	3152	9 197
75-79	8 657	20 117	2900	3222	4151	12 546	1602	4349	5757	16 895
80-84	10 186	21 344	2987	2404	5816	14 837	1383	4103	7199	18 940
85-89	6 560	12 409	1389	775	4361	9 319	810	2315	5171	11 634
90-94	2 123	3 847	242	95	1611	2 979	270	773	1881	3 752
95+	369	717	28	12	289	555	52	150	341	705

Bron: Censusmonografietafellen.

Aan de statistieken van de bejaardenoorden die het CBS jaarlijks publiceert ontleen we de informatie dat er in 1966 85 000 ouderen in verzorgingstehuizen opgenomen waren; in 1976 was dit 136 000. De 108 000 bewoners in 1971 leefden in 1865 bejaardenoorden met gemiddeld 62 personen per huis. Vijf jaar daarvoor, in 1966, lag dit cijfer in de 1780 huizen gemiddeld op 48. Sinds 1970 loopt het aantal huizen sterk terug en stijgt het gemiddelde inwonertal aanzienlijk: tot 80 per huis in 1976.

6.2.1. De opname in verzorgingstehuizen naar geslacht, leeftijd en burgerlijke staat

De cijfers in tabel 39 geven de deelname- of opnamepercentages weer: de mate waarin een bepaalde leeftijds-, geslachts- en burgerlijke-staatcategorie opgenomen is in het verzorgingstehuis.

Tabel 39. De Nederlandse bevolking in verzorgingstehuizen boven de 59 jaar, in percentages op de totale bevolking, per leeftijdsgroep, geslacht, en burgerlijke staat in 1971.

	Totaal		Gehuwden		Weduwnaars en weduwen		Ongehuwden en gescheidenen		Totaal niet-gehuwden	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
60-64	0,1	0,3	-	0,1	0,4	0,4	1,2	1,4	0,9	0,8
65-69	0,9	1,5	0,2	0,5	2,8	2,2	5,6	4,8	4,3	3,0
70-74	2,9	5,4	1,2	2,1	7,9	7,3	10,3	10,7	8,8	8,1
75-79	7,9	13,7	3,9	6,6	15,3	16,4	19,2	20,7	16,2	17,3
80-84	16,4	25,6	9,3	13,7	23,2	27,8	27,2	32,7	23,9	28,8
85+	25,7	34,8	15,1	19,2	29,7	35,2	35,7	42,0	30,5	36,4
65+	5,8	9,8	2,2	2,9	16,4	14,7	13,4	15,5	15,5	14,9

Bron: V.T. 1971 definitieve uitkomsten tabel 3/1; Censustrafiektablellen.

Met de leeftijd neemt de deelname sterk toe, tot ongeveer een kwart van de mannen en een derde van de vrouwen van 85 jaar en ouder. In alle leeftijdsklassen maken vrouwen vaker tot veel vaker gebruik van het verzorgingstehuis.

Ook verschillen de opnamecijfers sterk naar burgerlijke staat: gehuwden zijn relatief het minst opgenomen in instellingen; ongehuwden en gescheidenen relatief het meest; het midden houdt de groep weduwen en weduwnaars. Het opmerkelijke verschil in opnamefrequentie van mannen en vrouwen hangt samen met de burgerlijke staat van de bewoners, vergeleken met de burgerlijke staat van de totale bevolking.

Wanneer men mannen en vrouwen in tabel 39 binnen elke burgerlijke-staatcategorie met elkaar vergelijkt, blijken de verschillen beneden de 80 jaar te verdwijnen, of soms zelfs tegengesteld te worden; boven de 80 jaar echter zijn de verschillen kleiner, maar blijven bestaan.

De factor burgerlijke staat biedt dus een belangrijke verklaring voor de grotere opnamefrequentie van oudere vrouwen in verzorgingstehuizen.

Deze opnamecijfers van de opgenomenen zijn niet zonder meer te interpreteren als kansen op opname in een verzorgingstehuis: dat wil zeggen als de kans die een Nederlander loopt om wanneer hij een bepaalde leeftijd bereikt, ooit in het verzorgingstehuis terecht te komen.

Naarmate namelijk de gemiddelde levensverwachting bij opname korter is dan van niet opgenomenen kan deze kans beduidend hoger uitvallen. Stelt men de gemiddelde verblijfsduur van de mensen die in het verzorgingstehuis gestorven zijn op ongeveer 7 jaar en de leeftijd bij opname gemiddeld op 79 jaar en vergelijkt men dit met de gemiddelde levensverwachting van alle Nederlanders van 80 jaar die in de periode 1971-1975 6,2 jaar was voor mannen en 7,1 jaar voor vrouwen, dan lijkt het niet waarschijnlijk dat de gemiddelde levensverwachting bij opname bij voorbeeld tweemaal zo laag is als van zelfstandig wonenden. In dat geval zou men namelijk de deelnamecijfers moeten verdubbelen om ze te kunnen interpreteren als de kans op opname.

Eenzelfde analyse van de opnamecijfers van bewoners van verpleegtehuizen eind 1970 toont, dat ook daar die van vrouwen hoger zijn dan van mannen. Verschillen in burgerlijke staat tussen mannen en vrouwen in de bevolking blijken echter deze verschillen veel minder sterk te verklaren dan bij verzorgingstehuizen; voor 65-74-jarigen verdwijnen de verschillen tussen mannen en vrouwen binnen de verschillende burgerlijke-staatcategorieën: boven de 75 jaar blijven er echter per leeftijdsgroep aanzienlijke verschillen bestaan. Burgerlijke staat lijkt aldus bij de opname in een verzorgingstehuis een belangrijker rol te spelen dan in een verpleegtehuis.

6.2.2. Opnamecijfers en de huishoudenssituatie in 1971 en 1976

Met burgerlijke staat hangt de huishoudenssituatie samen. Speelt nu bij het verschil in de opnamecijfers voor mannen en vrouwen deze situatie een belangrijker rol dan burgerlijke staat?

De huishoudenssituatie kent in ons project voor de wijkbevolking minstens een driedeling: gezinshuishoudens, niet-gezinshuishoudens, en éénpersoonshuishoudens. Voor de instituutbevolking telt deze variabele echter slechts twee categorieën: gezinshuishoudens (gehuwden) en «de primaire groep van de gestichtsbevolking».

Tabel 40. Het percentage opgenomenen van 65 jaar e.o. in 1971 volgens de Volkstelling, in verzorgingstehuizen naar leeftijd, geslacht en huishoudenssituatie.

	Totaal		A Personen in gezinsverband		B ¹ Allen in niet-gezinsverband incl. alleenstaanden		C ¹ Alleenstaanden			
	M	T	M	V	M	V	M	V		
65-69	0,9			1,6	0,2	0,4	4,7	3,5	9,2	4,9
70-74	2,9			5,5	1,2	1,9	9,5	9,3	17,3	12,6
75-79	8,0			14,2	3,8	5,7	17,9	19,8	29,3	26,3
80+	20,1			30,9	10,0	10,8	29,7	37,5	49,0	51,2
80-84	16,7			26,7	8,9	10,6	26,1	33,1	43,1	44,4
85+	26,3			38,7	13,0	11,4	34,2	44,5	56,1	62,4
65+	5,9	8,2		10,1	2,2	2,6	17,0	17,2	29,7	23,5

¹ B en C zijn 2 alternatieven; voor de verklaring zie tekst.

Bron: Censustrafiektablellen.

In tabel 40 zijn enerzijds de gehuwden in een verzorgingstehuis genomen op allen in een gezin (A) en anderzijds de niet-gehuwden in een verzorgingstehuis gedeeld zowel op allen die niet tot een gezinshuishouden behoren, éénpersoonshuishoudens inbegrepen (B), als op éénpersoonshuishoudens alleen (C). De niet-gehuwden in een verzorgingstehuis kan men immers zowel rekenen tot de groep van allen die niet tot een gezin behoren, als tot de alleenstaanden, die bij verzorgingsbehoefte waarschijnlijk sterker opnamegevoelig zullen zijn.

Volgens tabel 40 zijn de opnamepercentages van personen in gezinshuishoudens (A) laag. De verschillen tussen gehuwde mannen en vrouwen weerspiegelen het verschil in huwelijksleeftijd. De opnamepercentages (B) geven vanaf de leeftijd van 75 jaar aanzienlijke verschillen te zien tussen mannen en vrouwen. Dit beeld verandert evenwel sterk, wanneer men mogelijkheid (C) beziet: tot de leeftijd van 80 jaar worden alleenstaande mannen zelfs iets vaker opgenomen in een verzorgingstehuis dan vrouwen! Boven de 85 jaar alleenstaande vrouwen iets vaker dan mannen en bij de 80-84-jarigen zijn de cijfers nagenoeg gelijk.

Het verschillende resultaat van deze twee manieren van percenteren hangt samen met het feit, dat oudere mannen vaker lid zijn van een niet-gezinshuishouden (zie tabel 15), terwijl oudere vrouwen vaker alleenstaand zijn. We kunnen concluderen dat het overwicht aan vrouwen in verzorgingstehuizen met de volgende factoren samenhangt:

1. in de oudere leeftijdsklassen in de bevolking vindt men meer vrouwen dan mannen.
2. oudere mannen zijn vaker gehuwd dan oudere vrouwen en gehuwden worden minder vaak opgenomen.
3. als niet-gehuwd, zijn oudere mannen vaker lid van een niet-gezins-huishouden en oudere vrouwen vaker alleenstaand en alleenstaanden worden vaker opgenomen.

Verzorgingstehuizen bieden dus vooral opvang aan alleenstaande hoogbejaarde vrouwen. Bij de leeftijdsgroep van 85-jarigen en ouder lijken deze factoren nog geen volledige verklaring te bieden. De verschillen in de huishoudenssituatie tussen vrouwen en mannen (die overigens sterk samenhangen met burgerlijke staat) lijken het verschil in opnamefrequentie tussen mannen en vrouwen krachtiger te verklaren dan de verschillen in burgerlijke staat.

Tabel 41. Het percentage opgenomen van 65 jaar e.o. in verzorgingstehuizen naar leeftijd, geslacht en huishoudenssituatie in 1976.

	Totaal		Personen in gezinsverband		Allen in niet-gezinsverband + alleenstaand		Alleenstaanden	
	M	V	M	V	M	V	M	V
65-69	0,2	2,1	-	1,6	1,5	2,8	2,5	3,9
70-74	3,7	7,3	1,3	2,5	12,6	11,0	18,2	13,6
75-79	10,7	14,4	5,6	6,3	22,4	17,9	30,8	22,6
80+	24,1	40,4	16,4	26,8	31,3	42,4	44,5	53,6
65+	7,1	12,1	3,1	3,7	19,1	17,8	27,9	23,0

Bron: De leefsituatie van de Nederlandse bevolking van 55 jaar e.o. 1976; Kerncijferrapport tabel 5.2.

Tabel 41 bevat de opnamepercentages in verzorgingstehuizen, herberekend uit de cijfers van het Leefsituatieonderzoek in 1976, en op dezelfde manier weergegeven als voor 1971 in tabel 40. In 1976 vindt men nagenoeg hetzelfde als in 1971: onder de 80 jaar zijn alleenstaande mannen vaker dan vrouwen opgenomen in een tehuis en vanaf 80 jaar vrouwen vaker. De twee verschillende manieren van percenteren leveren in 1976 niet zulke verschillende resultaten op als in 1971, doordat het percentage ouderen in een niet-gezinshuishouden in 1976 ongeveer tot de helft gereduceerd is: dat mannen vaker tot een niet-gezinshuishouden behoren, ook in 1976, heeft daardoor niet zo'n grote invloed meer als in 1971.

De gegevens van het Leefsituatieonderzoek 1976 ondersteunen dus de bevinding van 1971, dat het vrouwenoverschot in het verzorgingstehuis vooral op conto van de verschillende huiselijke omstandigheden van oudere vrouwen en mannen geschreven dient te worden.

- De leeftijd

Bezien naar de mediane leeftijd (tabel 42) blijken de mannen in een verzorgingstehuis 0,7 jaar ouder dan de vrouwen. Dit verschil is groter bij gehuwden, dan bij de verweduwen; en bij ongehuwden en gescheidenen juist andersom. In totaal zijn de mannen in een tehuis 8,7 jaar ouder dan de oudere mannen in de wijk; bij vrouwen bedraagt dat verschil 7,6 jaar. Weduwen zowel als weduwnaars zijn ook in het verzorgingstehuis ouder dan gehuwden, ongehuwden en gescheidenen.

De bewoners van verzorgingstehuizen geven in de periode 1966-1976 ook een aanzienlijke vergrijzing te zien, mede doordat de opnamepercentages van hoogbejaarden veel sterker stegen dan van de «jongeren». Was bij voorbeeld van de groepen 85-89-jarige mannen en vrouwen in 1966 20% en 28% opgenomen in een tehuis, in 1976 zijn deze percentages respectievelijk 27% en 37%. Was in 1966 nog ongeveer een kwart van de ouderen in een tehuis jonger dan 75 jaar, in 1976 was dit aandeel teruggelopen tot een vijfde.

6.2.3. De samenstelling van bewoners van verzorgingstehuizen naar leeftijd, geslacht, burgerlijke staat

Tabel 42. De mediane leeftijd van de bevolking in bejaardenoorden en in de wijk boven de 65 jaar naar geslacht en burgerlijke staat.

	Mannen		Vrouwen	
	in bejaardenoord	in de wijk	in bejaardenoord	in de wijk
Gehuwd	80,0	71,2	77,9	70,4
Verweduwd	82,4	78,1	81,2	75,2
Ongeh. of gesch.	77,7	72,1	78,9	72,9
Totaal	81,0	72,3	80,3	72,7

Bron: Censustrafiekmonografie-tabellen; CBS definitieve uitkomsten Volkstelling 1971, tabel 1.3.

- Geslacht en burgerlijke staat

Het vrouwenoverschot in verzorgingstehuizen is groot. 68% was in 1971 van het vrouwelijk geslacht, terwijl in de wijkbevolking het percentage oudere vrouwen 54,6% was. Het aantal mannen op 100 vrouwen liep in de tehuizen overigens terug van 50 in 1965 tot 46 in 1971 en 44 in 1976. In het jaar 2000 zou gezien de verdere scheef groeiende verhouding tussen aantallen oudere mannen en vrouwen in de bevolking een verhouding van één man op drie vrouwen tot de mogelijkheden gerekend moeten worden.

Met behulp van figuur 11 kan men de bevolking in verzorgingstehuizen met de ouderen in de wijk naar geslacht, leeftijd en burgerlijke staat tezamen vergelijken. De leeftijdsgroepen zijn telkens op 100% gesteld en voor vrouwen (gestippelde lijnen) en voor mannen (doorgetrokken lijnen) is apart de verdeling wat betreft burgerlijke staat cumulatief weergegeven: onderaan de gehuwden, bovenaan de verweduwen en daartussen de ongehuwden en gescheidenen samen.

Een opvallend verschil tussen verzorgingstehuis- en wijkbevolking betreft deze laatste groep: de tehuisbevolking bestaat vooral in de «jongere» leeftijdsgroepen uit ongehuwden en gescheidenen, terwijl zij in de wijkbevolking steeds een bescheiden en nauwelijks in omvang veranderde plaats innemen.

Een sterke overeenkomst tussen verzorgingstehuis- en wijkbevolking is de stijging van het aandeel van de verweduwen met de leeftijd. Bij vrouwen nemen de percentages ongeveer gelijk toe; het percentage weduwnaars is vooral tot 85 jaar in de tehuizen steeds veel hoger dan in de wijk. In de tehuizen vindt men dus relatief niet veel weduwen méér dan in de wijk, maar wel veel meer weduwnaars.

Ook wat betreft de gehuwden verschilt de verzorgingstehuisbevolking sterk van die in de wijk. Het percentage gehuwden in de wijk is hoog en daalt sterk met de leeftijd. Het percentage gehuwden in tehuizen is laag, stijgt met de leeftijd tot de leeftijdsgroep van 75-79-jarigen en daalt daarna weer.

De andere dan verzorgingstehuizen tellen overigens relatief veel meer en gemiddeld jongere ongehuwden en gescheidenen, geen gehuwden en minder verweduwen onder hun oudere bewoners dan deze laatste tehuizen.

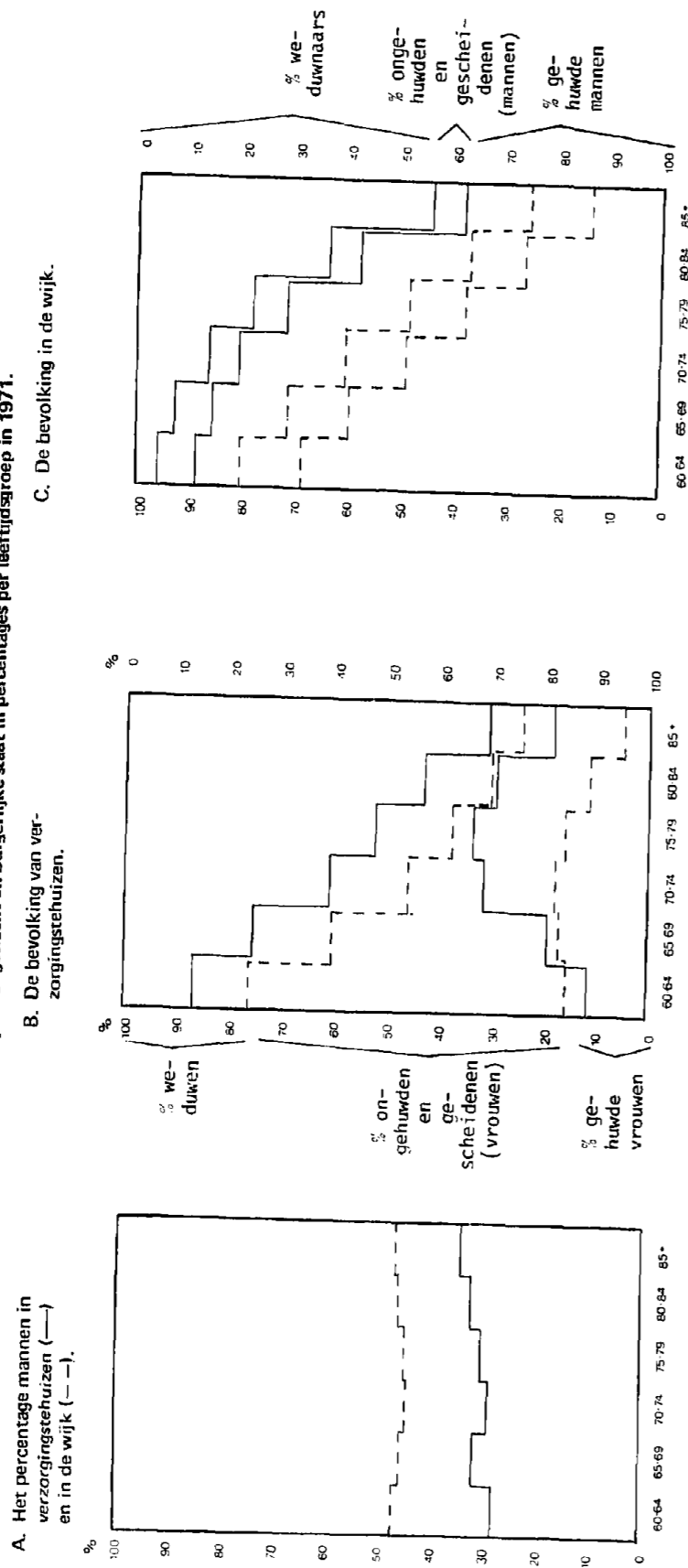
- Het opleidingsniveau

Worden verzorgingstehuizen vooral bewoond door mensen met een lage opleiding die het zich minder gemakkelijk zouden kunnen permitteren om zelfstandig te blijven wonen?

Vergelijkt men in tabel 43 niet-gehuwden in verzorgingstehuizen (de grootste groep) met alleenstaanden in de wijk, dan blijkt de verzorgingstehuisbevolking vaker laag opgeleid. De niet-gehuwden in een tehuis en in een niet-gezinshuishouden in de wijk lijken wat betreft de opleiding sterker op elkaar. Vergelijkt men niet-gehuwden in een tehuis met gehuwden in de wijk,

6.2.4. De bewoners van verzorgingstehuizen, hun opleidingsniveau, inkomen, urbanisatiegraad en hulpbehoefte

Figuur 11. De bevolking in verzorgingstehuizen en in de wijk naar geslacht en burgerlijke staat in percentages per leeftijdsgroep in 1971.

Tabel 43. Het percentage personen met alleen lagere opleiding naar geslacht, institutionalisering (algemeen, in verzorgingstehuis, niet), leeftijd en burgerlijke staat (gehuwd/niet gehuwd).

	Mannen					
	gehuwd		niet-gehuwd			
	in verzorgingstehuis	niet in tehuis	in tehuis i.h.a.	in verzorgingstehuis	in niet-gezinshuish.	in eenpersoonshuish.
60-64	67,7	64,0	67,4	87,3	74,9	63,4
65-69	77,5	72,6	73,9	86,4	80,6	72,6
70-74	79,1	77,0	81,1	87,0	84,0	79,1
75-79	80,1	80,4	84,4	86,3	86,8	83,4
80-84	86,2	83,5	88,2	88,9	88,0	83,0
85+	84,7	85,1	90,3	90,3	90,9	82,0
	Vrouwen					
60-64	79,3	81,0	61,9	84,0	73,1	67,9
65-69	82,9	86,0	73,4	85,7	83,4	76,5
70-74	90,1	90,2	81,4	86,7	85,3	83,0
75-79	92,1	91,2	85,6	88,0	89,2	85,6
80-84	92,8	93,4	88,7	89,8	92,5	87,3
85+	93,6	94,0	90,5	91,2	93,0	88,0

Bron: Censustratificatietabellen.

dan zijn de niet-gehuwde mannen in tehuizen vaker laag opgeleid en de niet-gehuwde vrouwen iets vaker hoger. Voor gehuwden lijkt het opleidingsniveau weinig uit te maken voor opname. Vooral de jongere niet-gehuwden in een tehuis vallen op door een relatief hoog aantal laagopgeleiden, maar deze groep is slechts klein. Bij nadere inspectie van het materiaal bleken ook alleenstaande vrouwen met de hoogste opleidingen relatief wat vaker opgenomen. Opleidingsniveau blijkt in ieder geval een veel minder krachtige voorspeller voor opname dan burgerlijke staat, of huishoudenssituatie.

- Urbanisatiegraad

Tabel 44 laat zien dat men relatief veel ouderen in een tehuis vindt in gebieden met een jonge bevolking, namelijk in forensengemeenten; en relatief weinig zowel in plattelandsgemeenten als grote steden, de meest vergrijpsde gemeenten. Waarschijnlijk is hier ook sprake van een overloop van ouderen naar tehuizen in forensengemeenten zowel vanuit grote steden als kleine kernen. Opvallend is het lage percentage ouderen in een tehuis in de stad, des te meer gezien het hoge percentage alleenstaanden daar.

Tabel 44. Het percentage bewoners in verzorgingstehuizen onder 65-jarigen e.o. naar geslacht en urbanisatiegraad in 1971.

Urbanisatiegraad	Mannen			Vrouwen		
	opgenomen	abs. x 1000	N x 1000 = 100%	opgenomen	abs. x 1000	N x 1000 = 100%
I plattelandsgemeenten	4,9	3,5	71,4	8,4	6,2	74,2
II verstedelijkt plattel.	6,6	7,5	114,3	10,5	13,6	129,1
III forensengem.	7,4	4,7	63,6	14,4	12,4	86,3
IV middelgr. steden	6,7	9,4	140,2	11,3	20,7	183,5
V grote steden	4,6	9,2	199,9	7,4	20,8	279,2
Totaal	5,8	34,4	589,4	9,8	73,7	752,3

Bron: Censustratificatietabellen.

- Hulpbehoevendheid

Uiteraard zijn de bewoners van een verzorgingstehuis vaker hulpbehoevend dan de wijkbevolking (tabel 45). In de wijk stijgt het percentage hulpbehoevenden ook sterker met de leeftijd dan in verzorgingstehuizen. De verschillen in tabel 45 zijn anderzijds misschien betrekkelijk gering. Men kan zich de vraag stellen: als mensen in een tehuis niet «bij voorbeeld door ziekte, ongeval, ouderdom aangeboren gebrek of dergelijke aangewezen zijn op hulp van anderen en/of speciale hulpmiddelen», waarom verblijft men er dan wel? Het betreft hier 20 tot 30% van de bewoners in verzorgingstehuizen. Een aantal van deze niet-hulpbehoevende niet-gehuwden is meegekomen met een hulpbehoevende partner die inmiddels gestorven is. Dit kan echter slechts een deel verklaren.

Tabel 45. Het percentage hulpbehoevende ouderen boven de 59 jaar naar leeftijd, geslacht, gezinssituatie en institutionalisering (in tehuis, in tehuis voor bejaarden, niet in tehuis) in 1971.

	Mannen					
	gehuwd		niet-gehuwd			
	in tehuis v. bejaarden	niet in tehuis	in tehuis i.h.a.	in tehuis v. bejaarden	in niet-gezinshuish.	in eenpersoonshuish.
60-64	78,6	7,5	48,0	66,4	9,4	11,7
65-69	63,4	7,4	58,6	68,5	12,6	14,0
70-74	63,8	10,1	65,3	69,6	14,9	19,6
75-79	66,4	14,0	70,6	70,8	21,6	23,8
80-84	69,7	21,6	74,6	74,0	27,6	33,9
85+	75,5	32,5	79,0	77,9	43,6	41,2
	Vrouwen					
60-64	71,0	7,8	33,6	69,2	12,0	10,5
65-69	68,3	11,7	46,4	67,2	14,2	12,5
70-74	69,2	16,7	59,7	68,1	17,8	17,4
75-79	70,0	26,2	67,7	70,4	27,1	25,2
80-84	75,8	39,5	73,9	74,2	39,5	33,3
85+	79,5	52,0	79,8	79,0	55,9	44,4

Bron: Censusmonografietabellen.

Voor de hand ligt dat hulpbehoevenden veel frequenter opgenomen zijn dan niet-hulpbehoevenden. Opvallend is evenwel dat hulpbehoevendheid de invloed van burgerlijke staat of geslacht niet uitschakelt. Zowel hulpbehoevende als niet-hulpbehoevende vrouwen geven hogere opnamepercentages te zien dan de corresponderende groepen mannen; dit geldt ook voor de naar burgerlijke staat verschillende opnamefrequentie.

Vergelijkt men dit met de gegevens van het Gehandicaptenrapport¹ 1971, dan blijkt hulpbehoevendheid van 60-jarigen en ouderen volgens de Volkstelling een betere voorspeller voor verblijf in een tehuis dan een lichamelijke handicap, zij het op hogere leeftijd in mindere mate.

Vergelijkt men ouderen in verzorgingstehuizen met die in andere instituties op het punt van afhankelijkheid van hulp (middelen), dan blijken de ouderen in tehuizen voor zieken en herstellenden (vooral verpleeghuizen voor somatisch-zieken) het vaakst hulpbehoevend (tabel 46). In tehuizen voor geestelijk gehandicapten is het opvallend dat het percentage hulpbehoevende ouderen iets lager is dan in het verzorgingstehuis; de leeftijd verklaart dit niet grote verschil echter gedeeltelijk.

Uit de statistieken van de bejaardenoorden blijkt dat de mannen in deze oorden duidelijk valider zijn dan de vrouwen; volgens de volkstellingsgegevens zijn alleen de gehuwde mannen vaker valide.

Ook in het Leefsituatieonderzoek 1976² vinden we echter een iets hogere ADL-validiteit bij mannen dan bij vrouwen, ook als men de leeftijd constant houdt.

Tabel 46. Het percentage hulpbehoevenden onder 65-jarigen e.o. in enkele instituties naar geslacht in 1971.

	M %	N x 1000 = 100%	V %	N x 1000 = 100%
Verzorgingstehuizen	72,2	34,4	73,0	73,7
Tehuizen voor zieken en herstellenden	94,1	2,3	93,3	5,4
Tehuizen voor geestelijk gehandicapten	69,9	4,3	67,7	7,6
Kloosters	22,8	1,7	26,5	9,7
In de wijk	13,6	546,7	20,0	655,9

Bron: Censusmonografietabellen.

6.3. Benodigde plaatsen in verzorgingstehuizen in 1985 en 2000

In tabel 47 zijn vooruitberekeningen gemaakt van de benodigde plaatsen in verzorgingstehuizen in 1985 en 2000, op grond van de opnamepercentages in 1971 naar geslacht, leeftijd en huishoudenssituatie (tabel 40), en de huishoudenssituatie in 1976.

Tabel 47. Aantallen plaatsen x 1000 in verzorgingstehuizen, benodigd in 1985 en 2000, op grond van de deelnamepercentages in 1971 naar leeftijd, geslacht en huishoudenssituatie (volgens tabel 40) en o.g.v. de huiselijke omstandigheden in 1976 (tabel 17) volgens het Kerncijferrapport van het Leefsituatieonderzoek 55-jarigen e.o. 1976. Tevens zijn aantallen alleenstaanden (B) vermindert met % niet-hulpbehoevenden (tabel 45).

	Plaatsen benodigd in 1985									
	A ¹		B ¹		C ¹		D ¹		A + D ¹	
	M	V	M	V	M	V	M	V	M	V
65-69	0,4	0,7	1,7	4,3	2,6	5,3	1,2	2,9	1,6	3,6
70-74	1,9	2,4	4,9	15,0	6,3	17,0	3,4	10,2	5,3	12,6
75-79	3,7	4,1	8,4	29,6	10,1	34,8	5,9	20,8	9,6	24,8
80+	6,0	4,8	20,3	73,3	26,6	83,5	15,4	56,1	21,4	60,9
tot 65+	12,0	12,0	35,3	122,2	45,6	140,6	25,9	89,9	37,9	101,9
	Plaatsen benodigd in 2000									
65-69	0,5	0,8	2,1	4,9	3,1	6,0	1,4	3,3	1,9	4,1
70-74	2,1	2,6	5,5	16,6	7,1	18,8	3,8	11,3	5,9	13,9
75-79	4,3	4,9	10,0	35,7	12,0	42,0	7,1	25,1	11,4	30,0
80+	6,9	6,0	23,1	92,1	30,2	104,9	17,5	70,5	24,4	76,5
tot 65+	13,8	14,3	40,7	149,3	52,4	171,7	29,8	110,2	43,6	124,5

¹ A - voor gehuwden.

B - voor alleenstaanden.

C - voor het geval allen in niet-gezinshuish. alleenst. zijn.

D = B min-percentage niet-hulpbehoevend.

Uit deze berekeningen volgt, dat voor zover men de huishoudenssituatie van 1976 op 1985 en 2000 van toepassing mag achten, evenals de opnamepercentages van 1971, en indien men de resultaten met de percentages in 1971 opgenomen niet-hulpbehoevende niet-gehuwden vermindert, er in 1985 139 800 plaatsen en 2000 in 168 100 nodig zullen zijn. Voor 1985 betekent dat 12 400 meer dan er eind 1974 aanwezig waren. Daarbij gaat het om ongeveer 12 000 nieuwe plaatsen voor alleenstaande oudere vrouwen, ruim 200 voor echtparen, terwijl alleenstaande oudere mannen een kleine 3000 plaatsen zouden kunnen inleveren.

Deze berekeningen die men om een aantal redenen als minimumramingen kan beschouwen, komen toch aanzienlijk hoger uit dan de officiële prognoses die door Fennis⁴ gemaakt zijn voor het overheidsbeleid. Daarin werd alleen rekening gehouden met geslacht en leeftijd, maar niet met de huishoudenssituatie van ouderen. Overigens wel met de beruchte 7%-norm, maar daar is op gefundeerder manier in onze berekeningen acht op geslagen door gebruik te maken van het percentage niet-hulpbehoevende niet-

gehuwden in de tehuizen. Fennis schat het benodigde aantal plaatsen in 1985 op 127 000 en in 2000 op 148 000. Onze berekeningen kwamen voor 1985 ongeveer 13 000 hoger uit, en voor 2000 ongeveer 20 000 hoger.

De ontwikkelingen in de samenstelling van de oudere bevolking: de sterke toename van de hoogbejaarden, de scheefgroeiende sexeratio, de toename van het aantal weduwen, het verdwijnen van het inwonnen, vooral bij gehuwde kinderen, de toename van het alleenwonen van vooral oudere vrouwen, zullen naar verwachting een sterk groeiende vraag naar voorzieningen ten behoeve van ouderen doen ontstaan in de zeer nabije toekomst. Als men een dergelijke massale opname in bejaardenoorden niet wenselijk acht, zal men rekening dienen te houden met een grote vraag naar met name extramurale voorzieningen.

6.4. Discussie

Op zoek naar cumulatief gedepriiveerde groepen van ouderen, stoot men onherroepelijk op de oudere bewoners van instellingen en tehuizen. Deze worden immers door de plaatsing in een tehuis buiten de door de meeste Nederlanders geprefereerde leefsituatie geplaatst, te weten: het leven in een gezin en het bewonen van een eigen huis. Institutionalisering betekent meestal: niet meer samenleven met anderen, zoals men dat het hele leven gewend was, apart gezet worden in relatief grote concentraties, een sterke inperking van het territorium dat men het eigene mag noemen, en een grotere afhankelijkheid van anderen.

Institutionalisering plaatst ouderen tevens in een situatie waarover negatieve collectieve voorstellingen bestaan: «in het bejaardentehuis is men definitief oud en afgeschreven». De literatuur (zie Tews⁵) vermeldt ook als negatieve consequenties: ondermijning van het zelfvertrouwen, contactvermindering en sterke reductie van activiteiten. Ook de ontwikkelingen die in dit hoofdstuk gesignaleerd zijn zoals: grotere tehuizen met steeds meer alleen vrouwen, vooral hoogbejaarden en meer en ernstiger verzorgingsbehoeftigen, waarheen men soms van ver heeft moeten verhuizen, zijn niet te waarden als gunstig.

Voor veel thuisbewoners staat daar waarschijnlijk tegenover, dat binnen het op zich geïsoleerde instituut zich nieuwe mogelijkheden van integratie voor kunnen doen. Ook zal men de massaliteit, afhankelijkheid en isolering in het instituut vaak prefereren boven de eenzaamheid van het alleenstaan of de afhankelijkheid van kinderen. Institutionalisering is dan ook niet de enige leefsituatie, gekenmerkt door een aantal deprivaties; bovendien is er dikwijls geen sprake van vrije keuze bij een verhuizing naar een verzorgings-tehuis.

6.5. Samenvatting

Het vrouwelijk overwicht in verzorgingstehuizen wordt grotendeels verklaard ten eerste door het vrouwenoverschot in de oudere bevolking, ten tweede doordat oudere mannen vaker gehuwd zijn en ten derde vaker opgenomen zijn in een niet-gezinshuishouden, terwijl oudere vrouwen vaker alleenstaan. In verzorgingstehuizen vindt men relatief erg veel verweduwd, ongehuwd en gescheidenen; relatief ook vrij veel mensen met een lagere opleiding (ook veel vrouwen met de hoogste). Een relatief groot gedeelte van de niet-gehuwden (± een kwart) is niet-hulpbehoevend.

Verzorgingsbehoeftige ouderen worden sinds 1965 in gemiddeld steeds grotere huizen opgeborgen. De sexeratio neemt er af, en de mediane leeftijd toe.

Wanneer men rekening houdt met een voortgaande huishoudensindividualisering bij ouderen komt men tot een veel hogere behoefte aan plaatsen in verzorgingstehuizen in 1985 en 2000 dan volgens de nu geldende prognoses: in 1985 minstens 124 bejaardenoorden van gemiddeld 100 bewoners meer en in 2000 ongeveer 200 meer.

Noten

¹ CBS. Gehandicapten Welgeteld, deel III, tabel 15.

² CBS. Statistieken van de Bejaardenoorden.

³ CBS. De leefsituatie van de Nederlandse be-

volking van 55 jaar en ouder in 1976. Deel I, Kerncijferrapport, 1977, tabel 6.1.6.

⁴ Fennis, H. W. J. M. Ontwikkelingen in het patroon van voorzieningen bestemd voor Neder-

landse bejaarden, rapport no. 13 Staatscommissie bevolkingsvraagstuk.

⁵ Tews, H. Soziologie des Alters, Heidelberg, 1971, p. 272, 279-285.

7. Besluit

7.1. Inleiding

Het beeld van de oudere bevolking dat in het voorafgaande naar voren komt, is niet onverdeeld gunstig te noemen. Deze deelbevolking is in een aantal opzichten een maatschappelijk gedepriveerde groep; we wezen o.a. op de negatieve stereotypieën, op het alleen leven vaak als weduwnaar, op de grotere kans op hulpbehoevendheid en plaatsing in een tehuis, het lagere inkomen, de lagere opleiding, en de vaak minder goede behuizing. Van deze factoren leek vooral het lagere inkomen, dat o.a. samenhangt met het niet meer werken, een centrale rol te spelen. Dit beeld wordt bevestigd door de analyse die Fiselier en Kraft¹ in hun monografie: «Laagstgeklasseerden» op het volkstellingsmateriaal uitgevoerd hebben: 65-jarige e.o. hoofden van huishoudens blijken ook als men rekening houdt met de grootte van het huishouden dat van het inkomen rond moet komen, zich duidelijk vaker juist op of onder de grens van een aanvaardbaar bestaansminimum te bevinden, dan hoofden die jonger zijn dan 65. Ook het Sociaal en Cultureel Rapport 1976² wijst op grond van gegevens uit het Leefsituatieonderzoek 1974 de ouderen aan als een van de groepen waarin zich concentraties van welzijnstekorten voordoen en die op grond van 16 welzijnsindicatoren «algemeen gedepriiveerd» blijkt. Niet alleen is dus het beeld van de ouderdom in de westerse samenleving negatief, ook meer objectief bezien is de leef- en woonsituatie van veel ouderen ongunstiger dan die van andere volwassenen. Beleid, onderzoek en acties, gericht op de emancipatie van de oudere mens, dienen het verlengstuk te zijn van deze constatering, ten minste wanneer men met ons van mening is dat ouderen hun ondergeschoven positie niet verdienen.

Tot slot volgen nu de samenvatting van dit rapport en enige beleidsaanbevelingen, die deels voortvloeien uit de gepresenteerde gegevens, deels meer naar aanleiding daarvan zijn geformuleerd.

7.2. Samenvatting

– Leeftijd, geslacht en burgerlijke staat.

Sinds ± 1910 vergrijst de bevolking van Nederland, vooral door de daling van de geboortecijfers. Ook de afgenomen sterfte onder ouderen speelt daarbij een rol. Nederland staat een minstens zo sterke vergrijzing te wachten in de eerst komende 50 jaar. Vanaf 1990 en vanaf 2010 zijn twee «bejaardengolven» te verwachten. Door de oversterfte van mannen ten opzichte van vrouwen van 45 jaar en ouder in de tweede wereldoorlog en sinds 1950 verloopt het proces van vergrijzing bij vrouwen sterker dan bij mannen. Een groot vrouwenoverschot onder de oudere bevolking, dat in de toekomst nog sterk zal toenemen, is daar het gevolg van. Mede door deze scheve verhouding tussen het aantal oudere mannen en vrouwen, zijn de mannen veel vaker gehuwd. Het percentage weduwen onder oudere vrouwen dat sinds 1960 gestegen is, zal ook in de toekomst sterk toenemen. Daarnaast verwacht het CBS in de toekomst een aanzienlijke toename van het aantal gescheidenen, zowel onder mannen als onder vrouwen. In de komende 40 jaar (tot 2020) kan men ongeveer een verdubbeling van het aantal niet gehuwde oudere vrouwen verwachten, tot een aantal van een miljoen. Doordat het aantal gehuwde vrouwen minder sterk stijgt, zal de verhouding van de niet gehuwde op de gehuwde vrouw dan twee op één zijn. Daarbij is geen rekening gehouden met niet gehuwden, die samenwonen met een partner, zonder wettelijke erkenning via de burgerlijke stand.

- Opleiding, werk, inkomen, urbanisatiegraad

Ouderen hebben minder opleiding dan jongeren; deze verschillen zullen voorlopig blijven bestaan. Ondanks de toename van het aantal ouderen neemt de deelname aan het arbeidsproces door 65-jarigen en ouderen af. Ook de werknemers van 55-64 jaar nemen steeds minder vaak deel aan het geregistreerde arbeidsproces (afgezien dus van niet-geregistreerde, wel betaalde arbeid in het «grijze circuit»). Het aantal oudere werknemers neemt daarentegen iets toe. Vooral personen met een lager opleidingsniveau stoppen bij of vóór de 65 met werken. Hulpbehoevenden werken veel minder vaak dan niet-hulpbehoevenden; voor mannen geldt dit echter veel sterker dan voor vrouwen; en voor 45-64-jarigen eveneens veel meer dan voor 65-jarigen en ouderen.

Daar vrije beroepen en zelfstandigen vaker doorwerken na de 65 en juist deze groepen onder relatief jongeren minder vaak voorkomen dan employés en arbeiders, is een zich voortzettende ontgrijzing van de beroepsbevolking in de toekomst te verwachten.

Vooral doordat 65-jarigen en ouderen meestal niet beroepsmatig werkzaam zijn, is de inkomenspositie van ouderen slechter dan van midden-volwassenen. De inkomensverschillen tussen ouderen en jongeren dan 65 zijn in de periode 1971-1976 iets afgenomen.

Wat de urbanisatiegraad betreft, valt op dat de getalsmatige verhouding tussen mannen en vrouwen in de grote steden het meest uit het evenwicht is, met als gevolg een groot overschot van oudere vrouwen aldaar.

- Gezin en huishouden

In de periode 1960-1976 constateren we een zich voortzettende huishoudensverdunding en -individualisering. Het aantal ouderen, vooral vrouwen, dat alleen een huishouding voert, neemt toe. Ouderen in een niet-gezinshuishouden komen minder voor. Op jongere leeftijd blijken de gezinnen van ouderen «kinderloos». Daarbij neemt ook het inwonen van ouderen af en het alleenwonen vooral van weduwen sterk toe.

- Wonen

Over de woonsituatie van ouderen komt uit de Volkstelling 1971 naar voren, dat zij vaker in minder goed geoutilleerde huizen wonen dan midden-volwassenen. Rijkere, beter opgeleide ouderen en ouderen in de stad bewonen betere woningen dan armere, lager opgeleide en op het platteland. Er zijn echter slechts weinig rijkere, beter opgeleide ouderen. De outillage van de woningen van ouderen is in de periode 1971-1976 verbeterd; de achterstand ten opzichte van midden-volwassenen lijkt evenwel niet kleiner geworden. Ouderen zouden minder verhuis-geneigd zijn dan jongeren; kijkt men naar hun verhuisgedrag, dan blijken ze «mobiel».

- Hulpbehoevendheid

De hulpbehoevendheid van ouderen bleek in Volkstelling 1971 een sterk verband te vertonen met leeftijd: hoe ouder, hoe vaker hulpbehoevend; ook met geslacht: vrouwen hebben vaker hulp nodig dan mannen; en huishoudensvorm: ouderen in een niet-gezinshuishouden en alleenstaanden meer dan ouderen in een eigen gezin. Vrouwen zijn vooral wat betreft huishoudelijk werk vaker op hulp aangewezen dan mannen. Opvallend is dat mannen tussen 45-69 jaar vaker dan vrouwen hulp nodig hebben voor de eigen verzorging; tussen de 60 en de 70 zijn zij even vaak bedlegerig, en bij 60-64 jaar even vaak op hulp aangewezen voor verplaatsing buitenshuis.

Afhankelijkheid van hulpmiddelen komt veel minder vaak voor dan afhankelijkheid van hulp. Afhankelijkheid van hulp voor verplaatsing buitenshuis komt ook relatief weinig voor. De samenhang tussen hulpbehoevendheid en inkomen is bij 45-64 jarigen veel sterker dan bij 65-jarigen e.o., vooral doordat er in de laatste groep veel minder hogere inkomens voorkomen.

Verschillende van de bevindingen in het volksstellingsmateriaal met betrekking tot hulpbehoevendheid worden bevestigd door het Leefsituatieonderzoek onder 55-jarigen e.o. in 1976, en door het Lichamelijkgehandicapten onderzoek 1971.

Het aantal ouderen in een verzorgingstehuis neemt in de periode 1965-1976 sterk toe. De tehuizen werden gemiddeld ook groter; de bevolking ervan gemiddeld ouder, en ging uit relatief meer vrouwen en vaker uit hulpbehoevenden bestaan. Het grote vrouwenoverschot in verzorgingstehuizen is in de gegevens van 1971 en 1976 te herleiden tot drie factoren: het vrouwenoverschot in de oudere bevolking; het vaker gehuwd zijn van oudere mannen en het vaker alleenleven van oudere niet meer gehuwde vrouwen.

Vanwege de te verwachten toename van het aantal hoogbejaarden, het toenemende vrouwenoverschot onder hen, de toename van het alleenstaan van ouderen, vooral vrouwen, en het minder vaak inwonen bij bijvoorbeeld getrouwde kinderen, zal de vraag naar intra- en extramurale voorzieningen voor ouderen in de nabije toekomst sterk toenemen; deze conclusie is geadstrueerd aan de hand van een berekening van de toekomstige behoefte aan plaatsen in verzorgingstehuizen.

Door heel dit rapport loopt als rode draad, de aandacht voor de relatief ongunstige aspecten in de leefsituatie van ouderen of groepen van ouderen. Gewezen is daarbij op de negatieve stereotypering van ouderen op grond van leeftijd, het benadeeld zijn speciaal als vrouw, weduwe, alleenwonende, alleenstaande, geïnstitutionaliseerde en hulpbehoevende. Ook kwamen (groepen van) ouderen naar voren als relatief gedepriveerd wat betreft de woonsituatie, de opleiding, het inkomen, vanwege voormalige werkzaamheden en urbanisatiegraad. Bovendien cumuleerden deze ongunstige aspecten bij bepaalde deelgroepen.

- Naar aanleiding van de demografische ontwikkelingen (hoofdstuk 2 en 6):

1. Het toenemende aantal ouderen in de bevolking met name hoogbejaarden, het toenemende vrouwenoverschot onder hen, de toename van het aantal alleenstaanden en het afnemen van het inwonen, maken het waarschijnlijk dat de toekomstige behoefte aan voorzieningen voor ouderen aanzienlijk hoger zal uitvallen dan waarmee de overheid tot dusverre officieel rekening houdt. Volgens onze berekening die voor zover mogelijk met deze ontwikkelingen rekening houdt, zouden er in 1985 126 bejaardentehuizen van gemiddeld 100 bewoners en in 2000 ongeveer 200 meer nodig zijn dan volgens de officiële prognoses. Bij het plannen van zowel de intra- als de extramurale voorzieningen, dient de overheid op deze ontwikkelingen nauwlettend acht te slaan en in te spelen.
2. De zich sterk voortzettende vergrijzing van de bevolking maakt een drastische institutionele verandering van de samenleving noodzakelijk. Waar deze zich in het verleden grote inspanningen getroostte om jeugdigen te verzorgen, te onderwijzen en op te leiden, zal zij zich in de toekomst veel meer moeten richten op de verzorging, de opleiding en de toerusting van ouderen. Er zal meer behoefte zijn aan bejaardenverzorgenden en gezinsverzorgenden en minder aan vroedvrouwen, kraamhulpen, kleuterleid(st)ers en onderwijzers; minder kindergeneeskundigen en obstetrick en meer geriateren; minder instituten voor zwakzinnige kinderen en meer voor psychogeriatrische patiënten; meer uitgaven aan AOW, AWW en WAO en minder aan kinderbijslag. Een van de moeilijkheden die zich daarbij voordoet, is, dat de bejaardenzorg in de uitvoering een zaak van vooral jeugdigen is, meisjes van 16-24 jaar: in het jaar 2000 zullen er naar verwachting 2 à 300 000 meisjes van 15-24 jaar minder zijn dan in 1975, terwijl er dan een kleine 300 000 75-jarigen e.o. (de meest verzorgingsbehoeftige groep)

méer zullen zijn³. Wegen zullen moeten worden gevonden om bij voorbeeld gehuwde vrouwen (ook die van 45 jaar e.o.), of meer (jonge) mannen in te schakelen in de zorg voor ouderen.

3. Bij alle beleidsbeslissingen over voorzieningen voor ouderen, bij alle voorlichting aan hen mede over die voorzieningen dient men er rekening mee te houden dat de meesten vroeger alleen lagere school gehad hebben, en dus meestal niet ingevoerd zijn in de papieren wereld van de over de voorzieningen beslissende en voorlichtende employé's, ambtenaren en zorgfunctionarissen. Ook in de toekomst zal daar blijvend rekening mee moeten worden gehouden, ook al omdat de opleidingskloof tussen «jong» en oud nauwelijks af zal nemen.
4. Voor drie grote groepen lijkt een grootscheeps voorlichtings-, bij- en omscholingsprogramma waarbij in methode en inhoud van het gebodene rekening gehouden wordt met de relatief lage opleiding van ouderen op zijn plaats: ten eerste voor mensen die tegen de pensioengerechtigde leeftijd lopen: voorlichting over voorzieningen voor ouderen, wijze van werken daarvan, criteria voor deelname etc.; voor ouderen zelf: het aanbieden via bejaardenclubs en dienstencentra van cursussen ter verheldering van de eigen maatschappelijke situatie, en van voorlichting zoals bij de eerste groep; en ten derde, voor allen boven de 40 meer om-/bijscholingsmogelijkheden, eenvoudig om het scholingstekort, dat zij in hun jeugd opgelopen hebben aan te kunnen vullen. Het lijkt niet onzinnig om het overschot aan onderwijzend personeel door de afname van de geboortes in te schakelen bij het volwassenonderwijs.

– Naar aanleiding van de beroepsdeelname (hoofdstuk 2):

5. Grote aandacht verdient de sociaal niet wenselijke sterke toename van het vervroegd verlaten van het arbeidsproces door oudere werknemers (van 50–64 jaar), vooral door de laag opgeleiden; destemee omdat dezen gezien hun lagere opleidingsgraad veelal moeilijker bereikbaar zijn voor voorlichting, om- en bijscholing, etc.
6. De beroepsdeelname van gehuwde oudere vrouwen (50–64 jaar) dient bevorderd en met maatregelen voor bij voorbeeld part-timebanen vergemakkelijkt te worden; deze vrouwen dienen meer mogelijkheden te krijgen om nadat de opvoedingstaak beëindigd is, weer zinvol werkzaam te zijn en bij te dragen.
7. Een beleid dat de belangen wil behartigen van de ouderen van wie er steeds minder doorwerken boven de 65, moet gericht zijn op een stelselmatige ondermijning van de prestatiemoraal en het scheppen van allerlei mogelijkheden en faciliteiten om reeds tijdens het arbeidsleven een «tweede persoonlijkheid» op te bouwen, een meer creatieve en minder beroepsgerichte persoonlijkheid die na de pensionering uitgebreider de ruimte kan krijgen. De meesten die dat nl. tijdens het beroepsleven nagelaten hebben zullen daar na de pensionering niet meer aan toekomen.

– Naar aanleiding van de inkomenssituatie (hoofdstuk 2):

8. De trend van de relatieve verbetering van de inkomenspositie van ouderen ten opzichte van 55–64-jarigen tussen 1971 en 1976 dient met kracht te worden voortgezet, omwille van de integratie en zoveel mogelijk fronten van ouderen in de samenleving, de participatie aan de goederen en diensten van de welvaarts- en verzorgingsstaat, en omwille van hun onafhankelijkheid van hulp van anderen, o.a. dus van sommige bejaardenvoorzieningen.

– Naar aanleiding van de urbanisatiegraad (hoofdstuk 2):

9. De problemen die gepaard gaan met het grote vrouwenoverschot onder ouderen vooral in de grote steden dienen met grote zorgvuldigheid gevolgd te worden en waar mogelijk opgevangen.

– Naar aanleiding van de huishoudenssituatie (hoofdstuk 3):

10. De vrouwelijke bevolking zal erop voorbereid dienen te worden, dat zij (ofschoon nooit eerder alleen geweest en voornamelijk altijd gezinslid) gewoonlijk in haar eentje oud zal worden. De emancipatie van de vrouw van middelbare leeftijd, die huishouden en beroep weet te combineren lijkt ook op oudere leeftijd vruchten af te kunnen werpen bij het opvangen van de problemen van het alleenleven. De exclusieve oriëntatie op het gezin en het huwelijk van deze vrouwen, mede vanwege de traditionele rolopvattingen, doen alleenstaande oudere weduwen vaak in een grote leegte belanden en bemoeilijkt het verwerken van deze niet eerder gekende levenssituatie.
11. Beleid, wetenschap en samenleving dienen meer aandacht te geven aan de positie en de leefsituatie van de oudere alleenstaande vrouw. In het stuk van de emancipatie van de vrouw komt zij meestal geheel niet voor; in de Sociale Atlas voor de Vrouw⁴ vindt men bij voorbeeld geen woord over deze allersterkste senioren noch over verweduwing; de fase na het «lege nest» is men eenvoudig vergeten, terwijl die toch ook ruim 1/10 van het vrouwenleven beslaat. Ook in het kader van de emancipatie van de alleenstaanden lijken vooral de alleenstaanden tussen de 25 en de 50 van zich te doen spreken, waaronder veelal de hoger opgeleide ongehuwde vrouwen. En dat terwijl 77,4% van de alleenstaande vrouwen in 1971 ouder was dan 45; en 49,5% ouder dan 65; alleenstaande vrouwen van 65 jaar e.o. vormden 40% van alle alleenstaanden, jong en oud, man en vrouw. Het wordt tijd dat ook de alleenstaande oudere vrouwen zich bewust worden dat zij met velen zijn, de handen ineen slaan, en luider de trom gaan roeren.
12. De oversterfte van mannen van vooral 50–70 jaar (vooral door hart- en vaatziekte) speelt indirect een rol in de toenemende behoefte aan plaatsen in verzorgingstehuizen onder weduwen. Mede en indirect uit het oogpunt van kostenbeheersing in de sector verzorgingstehuizen zijn de bestudering en de bestrijding van deze oversterfte dus sterk aanbevelingswaardig, omdat daardoor ouderen langer gehuwd kunnen blijven, en minder snel opgenomen hoeven te worden in een tehuis.
13. Tevens dient het samenwonen van oudere alleenstaanden in kleinere zelfstandige woongroepen krachtig gestimuleerd en vergemakkelijkt te worden, o.a. door voorlichting, wetgeving en toespitsing van bouwprogramma's op deze groep.

– Naar aanleiding van het wonen (hoofdstuk 4):

14. Renovatie van oude woningen in oude (stads)buurten, (waarbij voorop staat de huren daardoor niet excessief mogen stijgen) waardoor vooral de oudere bevolking in de vertrouwde omgeving kan blijven en waardoor bovendien de woningen van die gemakken en aanpassingen worden voorzien, zodat institutionalisering kan worden voorkomen, is van groot belang voor het welzijn van de oudere bevolking. De verbetering in de woonkwaliteit, zoals geconstateerd in de periode 1971–1976 dient met kracht te worden voortgezet, zolang er nog sprake blijft van achterblijven van veel ouderen wat betreft voor jongeren vanzelfsprekende gemakken zoals de aanwezigheid van centrale verwarming, badkamer, telefoon etc.
15. Juist de telefoon is voor ouderen, zeker wanneer het uit huis gaan moeilijker gaat vallen, en speciaal voor alleenstaanden, een enorme mogelijkheid tot sociaal contact en tot signalering van nood, of min-

stens een geruststelling dat zonnig een signaal gegeven kan worden. Daar het telefoonbezit ook bij ouderen afhankelijk is van het inkomen, maken wij ons sterk voor een tegemoetkoming in de telefoonkosten van ouderen, van wie ongeveer 30% in 1976 niet over een telefoon beschikte, terwijl 45% van hen dit ervoer als een gemis, en zich voornamelijk vanwege de kosten geen telefoon kon permitteren.⁷ Daarbij moet in sommige gevallen zorg gedragen worden voor een goede instructie over hoe en wanneer deze te hanteren.

- Naar aanleiding van de cumulatieve sociale relatieve deprivatie van ouderen:

16. Wat betreft de cumulatieve deprivatie van ouderen en groepen van ouderen citeren we ten slotte Lehr⁸: «Het komt er op aan, op de meest uiteenlopende manieren te vechten tegen het breed vertakte net van sociaal bepaalde, maar ook zelf veroorzaakte foutieve houdingen en verwachtingen, die voor veel personen het ouder worden tot een probleem maken. Het gaat erom te vechten tegen verwachtingen van inactiviteit en restricties in lichamelijk, psychisch-geestelijk en sociaal opzicht, daar deze medeverantwoordelijk zijn voor de problematische situatie van bepaalde groepen ouderen of die minstens versterken. Van de ene kant moet men daarmee reeds bij de opvoeding van kinderen en jongeren beginnen: van jongst af dient men zo te leren leven, dat cumulatieve deprivatie in de ouderdom verhinderd wordt. Een meer doelgerichte voorbereiding op de oude dag vanaf 40 jaar zou deze levenslange geroprofylaxe moeten versterken. Tegelijkertijd echter dient de maatschappij de vastgeroeste, stereotype rolverwachtingen, zowel ten aanzien van de oudere mens, als ten aanzien van de rol van de vrouw, op te geven of te wijzigen, om niet iedere geroprofylaxe reeds bij voorbaat onmogelijk te maken!» Omdat (cumulatieve deprivatie in de ouderdom niet alleen het gevolg is van ongelijkheid op jongere leeftijd, maar ook ontstaat of versterkt wordt bij het ouder worden, zullen deze profylaxe en preventie dus niet voldoende zijn, en zal er ook door ouderen zelf, curatief en emanciperend gewerkt dienen te worden aan een volwaardiger plaats van deze deelpopulatie in de samenleving.

Noten

¹ Fijeller, A. A. M. en H. L. P. R. Kraft, Laagstgeklasseerden in Nederland, Monografieën Volkstelling 1971, no. 5, 's-Gravenhage, 1979.

² Sociaal en Cultureel Rapport 1976.

³ Brekel, J. C. van den. De toekomstige Neder-

landse bevolkingsontwikkeling in: Van nu tot nu. H. J. Heeren en Ph. van Praag (eds.), Aula 531, 1974, p. 197.

⁴ Sociale Atlas van de Vrouw. Sociaal en Cultureel Planbureau, 's-Gravenhage, 1977.

⁵ CBS. De levenssituatie van de Nederlandse bevolking van 55 jaar e.o., 1976, Kerncijfers, 's-Gravenhage, 1977 p. 47.

⁶ Lehr, U. Zur Frage der sozialen Benachteiligung älterer Menschen, Stuttgart, 1976.

Bijlagen

BIJLAGE

Tabel 1. Personen van 45-64 jaar en van 65 jaar e.o. in de wijk in 1971 naar geslacht, urbanisatiegraad en inkomen

	Mannen 45-64 jaar				Vrouwen 45-64 jaar			
	< f 8 000	f 8 000- < f 12 000	> f 12 000	N x 1000 (= 100%)	< f 8 000	f 8 000- < f 12 000	> f 12 000	N x 1000 (= 100%)
I. ¹	18,2	39,4	42,4	124,6	72,8	13,7	13,6	26,8
II.	16,5	39,8	43,8	219,2	71,0	15,5	13,6	50,8
III.	7,1	24,6	68,4	142,0	54,3	18,5	27,2	40,9
IV.	10,9	32,2	57,0	287,2	62,2	17,8	20,0	84,1
V.	9,6	29,1	61,3	362,8	56,9	20,5	22,6	142,2
	Mannen 65 jaar e.o.				Vrouwen 65 jaar e.o.			
I.	70,7	18,3	11,0	62,1	88,5	8,0	3,5	34,4
II.	69,9	18,0	12,1	94,9	86,6	8,7	4,7	59,5
III.	46,1	21,8	32,1	50,1	68,1	16,5	15,4	37,2
IV.	65,8	24,4	19,8	113,1	77,5	13,8	8,8	85,3
V.	51,5	25,2	23,3	157,9	75,1	14,6	10,3	137,1

- I. Plattelandsgemeenten
- II. Verstedelijkte plattelandsgemeenten
- III. Forzensgemeenten
- IV. Gemeenten met stedelijk karakter tot 100 000 inwoners
- V. Grote steden.

Bron: Censusmonografietabellen.

BIJLAGE

Tabel 2. De wijkbevolking van 45-64 jaar en 65 jaar e.o. naar geslacht, huishoudenssituatie, opleidingsniveau en inkomen. (Het percentage met < f 8000 inkomen; bij 45-64-jarige mannen ook het percentage < f 12 000)

Opleiding ¹	Mannen 45-64 jaar						Mannen 65+						totaal					
	in gezinsverband			in niet-gezinshuish.			in gezinsverband			in niet-gezinshuish.				alleenstaand				
	% ¹	% ²	T ³	% ¹	% ²	T	% ¹	% ²	T	% ¹	% ²	T		% ¹	% ²	T		
L.N.	15,1	60,2	475,9	41,0	83,6	27,1	37,0	79,7	16,6	519,6	65,0	227,2	85,3	36,9	80,6	30,2	69,2	294,3
U.L.N.	5,0	26,4	248,3	24,2	53,5	6,9	19,7	47,0	6,3	261,5	29,2	36,6	53,4	3,0	46,8	3,8	32,4	43,4
M.N.	2,7	8,5	75,2	18,8	33,4	2,1	11,2	28,5	2,6	79,9	14,9	15,0	37,4	1,5	30,6	1,8	18,3	18,4
(S).H.N.	0,8	2,1	79,5	24,6	38,2	2,8	10,5	17,8	3,6	86,0	3,1	20,1	22,8	1,8	10,4	2,1	5,3	24,0
Totaal	9,9	31,9	880,9	35,7	72,2	39,0	27,7	60,4	29,2	949,1	53,9	299,6	78,7	43,3	70,8	38,1	58,4	381,1
Vrouwen 45-64 jaar																		
L.N.	75,6		102,2	79,9		28,5	71,1	43,9		174,6	85,8	67,1	88,0	58,3	82,9	111,3	85,0	236,7
U.L.N.	55,6		31,7	47,5		7,7	30,2	14,8		54,2	59,8	3,6	54,8	3,8	42,4	9,9	48,7	17,2
M.N.	47,1		14,1	29,5		4,2	15,7	10,6		28,9	56,2	2,2	53,2	2,2	35,1	7,1	42,6	11,6
(S).H.N.	26,2		10,8	7,2		3,4	5,5	9,4		23,6	59,3	2,4	18,3	2,4	13,9	6,4	24,7	11,3
Totaal	65,6		159,4	63,9		43,9	48,1	78,9		282,2	82,8	75,5	82,5	66,9	74,2	135,2	78,5	277,6

¹ % dat minder dan f 8 000 aan inkomen heeft.² % dat minder dan f 12 000 aan inkomen heeft.³ T = N x 1000 = 100%

Bron: Censusedata.

⁴ L.N. = Lager opleidingsniveau
U.L.N. = Uitgebreid lager opleidingsniveau
M.N. = Middelbaar opleidingsniveau
(S).H.N. = (Semi-) Hoger opleidingsniveau

BIJLAGE

Tabel 3. De Nederlandse wijkbevolking boven de 44 jaar naar leeftijd, geslacht en huishoudenssituatie in aantallen (x 1000) in 1971

	In gezinshuishouden			In niet-gezinshuishouden		In éénpersoons huishouden
	volledig gezin	één-ouder-gezin	ongehuwd kind	met familie	met anderen dan familie	
Mannen						
45-49	327,0	3,6	9,2	6,3	6,2	11,3
50-54	284,6	4,2	4,5	6,3	5,7	10,3
55-59	263,7	4,9	2,2	7,3	6,8	11,6
60-64	226,9	4,7	0,7	8,3	7,0	13,2
65-69	181,7	4,1	0,2	9,2	6,9	14,9
70-74	120,8	3,3	-	9,0	6,0	15,1
75-79	69,8	3,4	-	8,5	4,0	13,9
80-84	27,9	2,6	-	8,1	2,9	9,4
85+	8,6	2,5	-	6,7	1,7	5,8
45-64	1102,1	17,4	16,6	28,3	25,9	46,4
65+	408,8	15,9	0,2	41,5	21,4	59,1
Totaal (0+)	3025,0	39,5	2850,9	109,4	111,1	257,0
Vrouwen						
45-49	318,2	20,9	8,6	5,6	5,6	16,0
50-54	269,0	21,3	5,0	7,4	6,6	20,4
55-59	241,9	23,1	3,0	10,8	8,9	31,8
60-64	119,6	20,0	1,3	14,7	9,9	50,3
65-69	149,6	13,6	0,4	18,3	10,2	65,8
70-74	90,8	10,3	-	18,3	7,7	63,7
75-79	44,6	8,7	-	16,2	5,0	47,3
80-84	14,5	5,8	-	11,9	2,8	23,7
85+	3,3	3,6	-	8,5	1,9	9,7
45-64	1028,7	85,3	17,9	38,5	31,0	118,5
65+	302,7	41,9	0,5	73,2	27,5	210,2
Totaal (0+)	3025,0	179,7	2455,1	140,2	105,4	424,7

Bron: Project vergrijzing tabel 80.

BIJLAGE

Tabel 4. Zelfstandig wonende ouderen (65+) in 1971, naar geslacht, huishoudenssituatie en burgerlijke staat.

	Mannen		Vrouwen	
	abs. x 1000	%	abs. x 1000	%
- Gezinshuishoudens	424,8	77,7	345,0	52,6
- volledig gezin	408,8	74,8	302,7	46,6
- één-oudergezin	15,9	2,9	41,9	6,4
- weduwstaat	14,9	2,7	39,5	6,0
- ongehuwd, gescheiden	1,0	0,2	2,4	0,4
- Niet-gezinshuishoudens	62,8	11,5	100,7	15,4
- bij familie	41,5	7,6	73,2	11,2
- weduwstaat	25,5	4,7	48,1	7,3
- ongehuwd, gescheiden	15,9	2,9	25,1	3,8
- bij anderen dan familie	21,4	3,9	27,5	4,2
- weduwstaat	10,7	2,0	17,0	2,6
- ongehuwd, gescheiden	10,7	2,0	10,6	1,6
- Alleenstaand	59,1	10,8	210,2	32,0
- weduwstaat	41,4	7,6	166,0	25,3
- ongehuwd, gescheiden	17,7	3,2	44,2	6,7
Totaal	546,7	100,0%	655,9	100%

Bron: Censusedata.

BIJLAGE

Tabel 5. Personen in niet-gezinshuishoudens en alleenstaanden in de wijkbevolking van 65 jaar e.o. naar geslacht, urbanisatiegraad en huishoudenssituatie in 1971 in percentages.

Urbanisatiegraad	Mannen				Vrouwen			
	alleenstaand	met/bij anderen	met/bij familie	N x 1000 (= 100%)	alleenstaand	met/bij anderen	met/bij familie	N x 1000 (= 100%)
I ¹	39,1	12,5	48,4	16,6	54,9	8,3	36,7	25,3
II	36,4	12,2	51,5	24,7	50,9	8,6	40,4	45,4
III	42,3	21,4	36,4	11,3	65,3	10,3	24,4	33,2
IV	47,1	19,5	33,4	27,1	67,7	9,1	23,2	74,5
V	61,8	20,4	17,8	42,1	76,3	8,5	15,2	132,5

¹ Zie bijlage tabel 1.

Bron: Censusedata.

BIJLAGE

Tabel 6. De Nederlandse bevolking van 65 jaar e.o. naar geslacht, gezins/huishoudenssituatie en opleidingsniveau in percentages (per kolom geperceenteerd).

	Mannen				Vrouwen				Totaal
	LN ¹	ULN	MN	(S)HN	LN	ULN	MN	(S)HN	
In gezinsverband	77,0	84,1	81,7	83,0	54,9	49,8	42,4	39,5	53,5
Echtgeno(ot)(e)	73,7	82,0	79,7	81,5	47,7	44,8	38,1	35,9	46,7
Ouder onvol. gezin	3,3	2,0	2,0	1,4	7,1	4,7	4,1	3,5	6,8
In niet-gezinshuish.	12,8	7,2	8,4	7,9	16,0	13,9	14,4	16,1	15,8
Met/bij familie	9,2	4,0	3,2	2,3	12,2	8,2	8,2	10,7	11,7
Met/bij anderen	3,6	3,2	5,1	5,6	3,8	5,7	6,2	5,4	4,1
Alleenstaand	10,2	8,7	9,9	9,1	29,1	36,3	43,2	44,3	30,6
N x 1000 (= 100,0%)	319,0	46,1	19,3	25,1	415,7	30,0	17,9	15,8	480,7

¹ LN = lager en basisniveau;

ULN = uitgebreid lager niveau;

MN = middelbaar niveau;

(S)HN = (semi-)hoger niveau.

Bron: Censusedata.

BIJLAGE

Tabel 7. Het percentage gehuwden onder 65-jarigen e.o. met inkomen en met bekend inkomen naar geslacht en inkomen; en tevens de huishoudenssituatie van niet (meer) gehuwden naar geslacht en inkomen.

	Mannen 65+				Vrouwen 65+			
	< f 8000	f 8000- < f 12 000	≥ f 12 000	totaal	< f 8000	f 8000- < f 12 000	≥ f 12 000	totaal
% Gehuwden N = 100% (x 1000)	68,7 277,8	84,6 106,7	86,0 93,6	75,6 478,1	18,0 276,2	13,6 45,8	11,8 31,4	16,9 353,4
	Niet (meer) gehuwden, 65+, mannen				Niet gehuwden, 65+, vrouwen			
Met kind	11,8	13,9	11,7	12,1	12,4	11,0	10,3	12,0
Met/bij familie	34,1	22,2	15,7	30,4	22,5	15,3	13,3	20,7
Met/bij anderen	13,9	18,1	20,9	15,3	7,3	6,8	8,3	7,4
Alleenstaand	40,2	45,9	51,6	42,3	57,7	66,8	68,3	60,0
N = 100% (x 1000)	486,7	16,5	13,1	116,4	226,0	39,6	27,7	293,3

Bron: Censusmonografietabellen.

BIJLAGE

Tabel 8. Mannelijke hoofdbewoners in gezinsverband en alleenstaande hoofdbewoonsters van 45-64 jaar en 65 jaar e.o. naar inkomen en outillage van de woning.

Inkomen	Outillage ¹	Mannen 45-64 jaar in gezinsverband				Mannen 65+ in gezinsverband			
		I	II	III	N = 100% x 1000	I	II	III	N = 100% x 1000
< f 8000		44,1	20,6	35,3	99,8	40,3	30,2	29,5	190,0
f 8000- < f 12 000		56,8	18,4	24,9	327,4	52,9	26,5	20,7	90,2
≥ f 12 000		73,7	10,6	15,7	596,1	71,1	13,5	15,3	81,0
Totaal		65,4	14,1	20,5	1023,3	50,4	25,5	24,1	361,2
		Vrouwen 45-64 jaar, alleenstaand				Vrouwen 65+, alleenstaand			
< f 8000		50,5	32,9	16,7	45,3	43,8	38,0	18,2	121,3
f 8000- < f 12 000		65,5	22,7	11,8	17,7	64,2	25,2	10,6	24,2
≥ f 12 000		81,7	10,3	8,0	25,8	77,3	13,3	9,5	17,7
Totaal		62,5	24,3	13,2	88,8	50,5	33,4	16,2	163,2

¹ I = woning met keuken, goed privaat en badkamer/douche;
II = zonder keuken en/of zonder badkamer, met goed privaat;
III = woning zonder (goed) privaat.

Bron: Censusmonografietabellen.

BIJLAGE

Tabel 9. Mannelijke hoofdbewoners met gezinnen en alleenstaande hoofdbewoonsters van 45-64 jaar en 65 jaar e.o. naar urbanisatiegraad en outillage van de woning

Outillage ¹	Mannen in gezinsverband 45-64 jaar				65 jaar e.o.				Vrouwen alleenstaand 45-64 jaar				65 jaar e.o.			
	I	II	III	N ²	I	II	III	N ²	I	II	III	N ²	I	II	III	N ²
Urbanisatiegraad																
Plattelandsgemeenten	39,2	6,4	54,4	117,2	34,2	12,3	53,4	47,2	49,2	15,2	35,6	5,7	41,7	16,8	41,5	13,2
Verstedelijkt plattel.	57,0	7,9	35,1	208,4	42,2	15,5	42,3	74,2	58,0	15,0	27,0	10,8	47,3	19,7	33,1	21,7
Forensengemeenten	74,5	7,1	18,4	141,1	60,4	16,0	23,6	44,3	73,7	12,0	14,3	11,2	63,9	20,4	15,7	19,7
Stadjes tot middel- grote steden	74,1	14,5	11,4	281,4	56,7	28,3	15,0	98,9	67,4	22,3	10,3	25,8	54,3	32,5	13,2	47,1
Grote steden	66,5	24,2	9,3	353,5	51,2	37,9	10,9	142,7	57,3	32,3	10,5	52,9	45,5	43,6	10,9	91,1

¹ I = woning met keuken, goed privaat en badkamer/douche;
II = woning zonder keuken en/of zonder badkamer/douche, met goed privaat;
III = woning zonder (goed) privaat.

² N = 100% ; x 1000.

Bron: Censusmonografietabellen.

BIJLAGE

Tabel 10. De Nederlandse bevolking van 45 jaar en ouder in 1971 naar geslacht, leeftijd en periode van vestiging in de huidige gemeente:
- het percentage dat altijd al in de huidige gemeente gewoond heeft en
- het percentage dat zich gevestigd heeft sinds 1960

	% Altijd in huidige gemeente gewoond		% Gevestigd in huidige gemeente sinds 1960		Totaal in absolute aantallen x 1000	
	M	V	M	V	M	V
45-49 jaar	40,7	34,1	22,2	20,5	367,2	383,2
50-54 jaar	40,8	35,4	17,4	16,1	322,4	339,1
55-59 jaar	43,2	35,7	13,4	13,3	301,1	326,5
60-64 jaar	43,8	36,0	11,0	12,1	266,2	303,1
65-69 jaar	43,7	36,4	11,2	12,1	219,7	264,9
70-74 jaar	42,5	35,4	11,6	12,8	161,2	208,4
75-79 jaar	40,8	34,4	12,1	14,7	109,3	146,6
80-84 jaar	41,1	33,5	13,6	17,4	62,1	83,4
85+	40,5	32,0	15,9	20,4	35,3	48,8
65+	42,4	35,1	12,0	13,9	587,6	752,1
Totale bevolking	52,5	47,2	27,4	30,1	6516,7	6543,5

Bron: CBS, VT '71 definitieve uitkomsten tab. 2/1.

BIJLAGE

Tabel 11. Het op hulp van anderen aangewezen zijn voor eigen verzorging in 1971 en de ADL-validiteit van de benaderde persoon in 1976 naar leeftijdsklasse en geslacht in procenten van de wijkbevolking

	Mannen				Vrouwen				Mannen		Vrouwen	
	1971		1976		1971		1976		1971	1976	1971	1976
	% ¹	T ²	% ³	T ⁴	%	T ²	%	T ⁴	HB ⁵ x 1000	VB ⁶ x 1000	HB x 1000	VB x 1000
55-59	3,7	296,5	1,6	509	2,8	319,4	2,0	508	10,8	N.A.	8,8	N.A.
60-64	5,1	260,9	1,8	430	3,6	295,8	2,4	541	13,4	4,9	10,6	7,4
65-69	5,1	216,8	2,3	443	4,9	257,8	3,3	546	11,0	5,2	12,6	9,1
70-74	6,2	154,1	4,2	397	6,6	190,9	6,5	530	9,6	7,1	12,5	14,3
75-79	8,3	99,6	3,7	346	10,3	121,7	10,2	508	8,2	3,9	12,6	14,5
80+	16,2	76,2	12,5	295	20,5	85,5	24,8	294	12,4	10,1	17,5	27,2
65+	7,5	546,7	4,5	1481	8,4	655,9	8,0	1878	41,2	26,3	55,2	59,8

Bron: Censusmonografietabellen.

— De leefsituatie van de bevolking van 55 jaar e.o. 1977 tabel 6.1a.

¹ Het percentage bedlegerigen en op hulp van anderen aangewezenen voor eigen verzorging op de wijkbevolking in 1971.

² T = totaal in absolute aantallen x 1000 (= 100%).

³ Het percentage personen dat een of meer Algemene Dagelijkse Levensverrichtingen niet zelf kan verrichten in 1976.

⁴ T = totaal absoluut in de steekproef (= 100%).

⁵ HB x 1000 = aantal hulpbehoevenden x 1000.

⁶ VB x 1000 = geschat aantal verplegingsbehoefigen x 1000.

BIJLAGE

Tabel 12. Lichamelijk gehandicapten volgens het Rapport Gehandicapten Welgeteld in 1971 en hulpbehoevenden volgens de Volkstelling 1971 naar leeftijd en geslacht, absoluut en in percentages.¹

	Mannen		Vrouwen		Mannen		Vrouwen	
	% L.G. ²	% H.B. ³	% L.G.	% H.B.	aantal L.G. x 1000	aantal H.B. x 1000	aantal L.G. x 1000	aantal H.B. x 1000
45-49	9,9	3,3	9,1	4,2	36,6	12,0	34,9	15,7
50-54	14,8	4,0	13,2	5,2	47,6	12,5	44,6	17,2
55-59	21,3	5,7	15,8	6,7	64,2	16,8	51,7	21,4
60-64	29,0	8,3	19,8	9,2	77,4	22,0	60,1	27,9
65-69	23,3	9,2	21,6	13,5	51,3	20,3	57,5	36,1
70-74	25,7	13,7	32,2	20,5	41,4	22,0	67,2	42,6
75+	31,8	30,1	38,6	42,9	65,9	62,7	108,2	119,5

Bron: Censusmonografietabellen, rapport Gehandicapten Welgeteld, Deel I, Staat 1.

¹ Bij de cijfers die omkaderd zijn gaat het alleen over de wijkbevolking; bij de overige om de totale bevolking.

² L.G. = Lichamelijk gehandicapten

³ H.B. = Hulpbehoevenden

BIJLAGE

Tabel 13. De bevolking in instellingen en tehuizen naar geslacht, leeftijd en soort tehuis in 1971 (alleen die tehuizen waarin ook 65 jarigen e.o.), absolute aantallen.

in tehuis voor:	Mannen				Vrouwen					
	0-14 j.	15-34 j.	35-64 j.	65 j.e.o.	Totaal	0-14 j.	15-34 j.	35-64 j.	65 j.e.o.	Totaal
— bejaarden	—	—	580	34.690	35.270	—	—	1.495	76.505	78.000
— zieken en herstellenden	395	420	900	2.325	4.040	270	370	1.315	5.695	7.650
— geestelijk gehandicapten	3.655	7.905	9.515	4.285	25.360	2.415	5.960	8.940	7.640	24.955
— andere gehandicapten	1.180	675	320	280	2.450	880	595	500	610	2.580
— andere sociale zorg	330	175	750	425	1.680	280	205	250	165	900
— kloosterlingen	—	730	3.410	1.320	5.460	—	655	8.275	6.035	14.965
— gevangenen	—	115	135	15	265	—	—	—	—	—
— overigen	10.925	24.315	1.210	85	36.510	6.650	7.095	1.065	375	15.190
Totaal	16.600	34.335	16.820	43.425	111.035	10.495	14.880	21.840	97.020	144.240

Bron: V.T. 1971 definitieve uitkomsten tabel 1.1

¹ Toelichting bij de termen: — een tehuis voor bejaarden is het verzorgingshuis volgens de wet op de bejaardenorden. — een tehuis voor zieken en herstellenden zijn alle tehuizen voor somatisch zieken, revalidatieinrichtingen, verpleegtehuizen. — tehuizen voor geestelijk gehandicapten zijn de psychiatrische inrichtingen, en voor ouderen van belang: de tehuizen voor demente bejaarden. — onder andere gehandicapten worden waarschijnlijk permanent gehandicapten verstaan, die noch ziek, noch herstellend, noch geestesziek zijn. — onder tehuizen voor andere sociale zorg worden mogelijk bijv. tehuizen voor ongehuwde moeders gerekend, onderdak voor daklozen etc. — kloosterlingen spreekt voor zichzelf. — overigen: daar vallen vooral internaten, kostscholen, andere tehuizen voor opvoeding buitenshuis en militairen e.d. onder.

Literatuur

A. CBS publikaties:

- Algemene Volkstelling 1960. Steekproef huishoudens 1 op 20.
- Censusmonografietafellen, project Vergrijzing, Volkstelling 1971.
- Definitieve uitkomsten Volkstelling 1971.
- De toekomstige demografische ontwikkeling van Nederland na 1975; 1976.
- Gehandicapten Welgeteld, deel I en III, 1974.
- Lichamelijk gehandicapten, Eindrapport Vooronderzoek, H. W. de Kleyn-de Vrankrijker.
- Jaaroverzicht van Bevolking en Volksgezondheid 1975.
- 75 jaar statistiek van Nederland.
- De leefsituatie van de Nederlandse bevolking van 18 jaar e.o. in 1974, 1976. Deel I Kerncijfers.
- De leefsituatie van de Nederlandse bevolking van 55 jaar e.o. in 1976. Deel I Kerncijfers, 1977.
- Lichtdrukken, Volkstelling 1960.
- Statistical Yearbook 1975.
- Statistiek van de bejaardenoorden 1965 t/m 1976.
- Sterftetafels voor Nederland 1961-1965 en 1966-1970.
- Woningbehoefteonderzoek 1970.

B. Overige literatuur:

- De Amsterdamse bejaarden in 1976. Rapport Veldkamp, Marktonderzoek, 1977.
- Beuckens-Vries, M. Verschijningsvormen van het gezin. Interimrapport censusmonografieën. Amsterdam, 1974.
- Birren, J. E. Handbook of aging and the individual. Chicago: Chicago University Press, 1958.
- Blume, O. Möglichkeiten und Grenzen der Altershilfe. Tübingen, 1968.
- Bom, J. A. van der. The aging population and education; paper at the Vichy World Conference on Gerontology, 1977.
- Brekel, J. C. van den. De toekomstige Nederlandse bevolkingsontwikkeling, in: Van nu tot nu, H. J. Heeren en Ph. van Praag (edt.), Aula 531, 1974.
- Lehr, U. Die Situation der älteren Frau - psychologische und soziale Aspekte. Z.f. Gerontologie, 11, 1978, p. 6-26.
- Mast, F. A. C. de, Remmerswaal, P. W. M., Munnichs, J. M. A. De atlas van de ouder wordende Nederlandse bevolking. Deventer, 1972.
- Meyer, J. L. Sociale Atlas van de Vrouw. S. C. P. Kahier 11, Den Haag, 1977.
- Mulder, H. Bejaardensterfte in Nederland. Een vergelijking tussen stad en platteland. Amsterdam, 1960.
- Compendium Gezondheid, 1974.
- Demographic Yearbook, 1969 en 1973.
- Dooghe, G. en Vanderleyden, Levensvoorwaarden en behoeften van bejaarden. Studies en documenten 7. Centrum voor bevolking en gezinsstudies, Brussel, 1976.
- Fennis, H. W. J. M. Ontwikkelingen in het patroon van voorzieningen, bestemd voor Nederlandse bejaarden. Rapport no. 13 Staatscommissie bevolkingsvraagstuk, 1973.

- Fiselier, A. A. M. & H. L. P. R. Kraft, Laatstgeklasseerden in Nederland. Monografieën Volkstelling 1971 no. 5. 's-Gravenhage, 1979.
- Fooker, J. Zur Situation älterer Witwen. In: U. Lehr (edt.), Seniorinnen, Darmstadt, 1978, p. 102 e.v.
- Galtung, J. Theory and methods of social research. London, 1970.
- Hoog, C. de. Huishouden, huwelijk en gezin. Interimrapport censusmonografieën Amsterdam, 1976.
- Hoog, C. de. De Volkstelling bezien. Interimrapport Censusmonografieën. Amsterdam, 1976.
- Kooy, G. A. Het modern westerse gezin. Hilversum, 1970.
- Lehr, U. Zur Psychologie des Alterns – Stereotypen und Erkenntnisse. Akt. Gerontologie 1, 1971, p. 17-24.
- Lehr, U. Gerontologie, een psychologisch overzicht. Het Spectrum, Utrecht, 1976.
- Lehr, U. Zur Frage der sozialen Benachteiligung älterer Menschen. Stuttgart, 1976.
- Lehr, U. Alter werden in Stadt und Land – Psychologische und soziale Aspekte. Akt. Gerontologie 7, 1977, p. 197-204.
- Hoog, C. de. Wederzijdse kenmerken van huwelijkspartners. Monografieën Volkstelling 1971, no. 4, 's-Gravenhage 1979.
- Niphuis-Nell, M. De gezinsfasen. Interimrapport Censusmonografieën Amsterdam, 1974.
- Nota Bejaardenbeleid 1975. Ministerie van CRM.
- Oosterwijk Bruyn, J. J. van. Ontwikkeling en vooruitberekening van het aantal bejaarden in Nederland van 1946 tot 2000. Ned. T. v. Gerontologie, 9, 1978, 1, p. 2-13.
- Parkes, C. Bereavement, Penguin, 1975.
- Rosenmayr, L. Die soziale Benachteiligung alter Menschen, in: W. Döberauer, Scriptum Geriatricum, Urban Schwarzberg, München, 1976, p. 203-219.
- Schaefer, H. Sozialer Kontakt – Ein Risiko der älteren Arbeitnehmer. Z. f. Gerontologie 8, 1975, p. 258-265.
- Schlaffer, E. en CH. Benard. Die Überlebenden – Thesen zur Partnerverlust älterer Frauen. Z. f. Gerontologie 11, 1978, p. 90-97.
- Sociaal en Cultureel Rapport 1974 en 1976.
- Staatskommissie en Bevolkingsvraagstuk. Bevolking en Welzijn in Nederland. Leidschendam, 1976.
- Tews, H. Soziologie des Alterns I und II. Heidelberg, 1971.
- Townsend, P. The family life of old people. London, 1957.
- Yntema, L. De sterfte. In: Heeren, H. J. & Ph. van Praag, Van nu tot nul, Aula 531, 1975, p. 152-174.
- Ziekte en sterfte in Nederland. Rapport van de werkgroep Morbiditeit en Mortaliteit van de Staatskommissie Bevolking en Welzijn, Rapport no. 6, VOMIL, 1976.